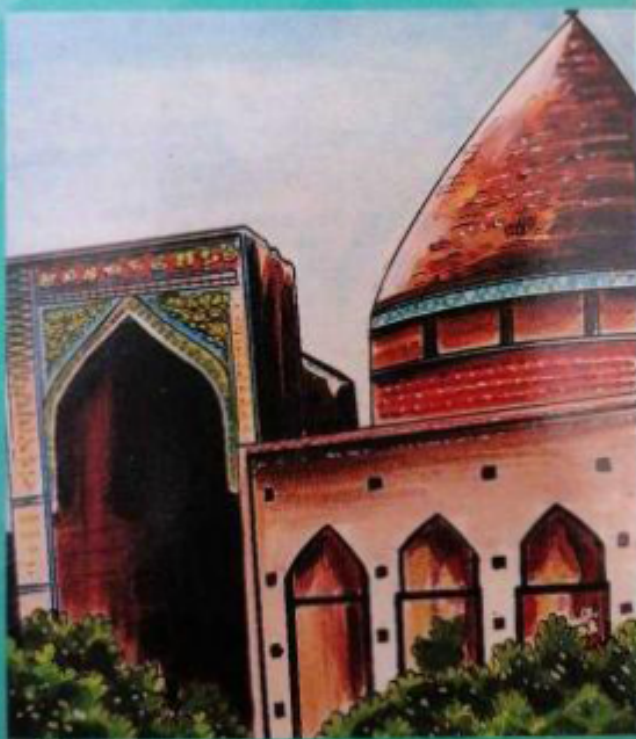

GÖNÜL DÜNYAMIZI
AYDINLATANLAR
DİZİSİ: 03

BÂYEZİD-İ BİSTÂMÎ

Prof.Dr. Süleyman ULUDAĞ

*3/6/1992'de vefat eden annemin
aziz ruhuna*

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun
21.10.1993/24-2/c sayılı kararıyla yararlı görülmüş
ve Mütevelli Heyeti'nin 30.10.1993/625-3
sayılı kararıyla basılmıştır.

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Birinci Baskı: Eylül 1994, 5.000 Adet

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Bâyezîd-i Bistâmî'nin Doğumu-Hayatı	11
Kardeşleri ve Yeğenleri	14
Çocukluğu ve Eğitimi	17
Üstadları	21
Müridleri	30
Çağdaşları	33
Eserleri	42
Vefatından sonra	43
Türbesi ve Zaviyesi	46

İKİNCİ BÖLÜM

Bâyezîd-i Bistâmî'nin Düşünce ve Görüşleri	49
Tasavvuf ve Sûfî	49
Melâmet ve Tevâzu	50
Melâmet Eğilimi	51
Çile Anlayışı	52
Şer'î Hükümler ve Zâhiri Kurallara Saygısı	58
Kur'an ve Tasavvuf Yorumu	64

Namaz.....	66
Hac ve Ka'be.....	69
Hac ve Ana Hakkı	70
Zikir	73
Tasavvufî Makamlar: Tevbe-Vera'-Zühhd-Fakr	
Tevekkül-Rıza-Mürûrakabe-Şükür	76
Ahlâk Anlayışı	87
Altı Onluk Demet	90
Bâyezîd-Râhib Kıssası.....	92
Tas-Bal-Kıl Meseli.....	98
İnsan Sevgisi	99
Kadın ve Anne	104
Bir Kadının Mirâcı	106
Ana Hakkı	107
Hayvan Sevgisi.....	108
Hız. Peygambere Sevgi ve Bağlılık.....	110
Veli ve Velilik	113
Keramet ve Olağanüstü Haller	118
Keşf-İlham-Firaset.....	124
Kalb	127
Temâşâ	128
Marifet ve Ariflerin Sultanı.....	130
İlâhî Esrâr ve Hakikatlar	141
Aşk ve Muhabbet.....	143
Nâz.....	149
Sekr ya da Ruhî Sarhoşluk.....	149
Fenâ	152
Bâyezîd'in Mirâcı	155

Tevhid.....	165
Halk-Aydınlar-Seçkinler.....	169
Cennet-Cehennem.....	173
Bâyezıd'in Münâcaatları.....	178
Şatahat-Coşkulu İfadeleri.....	179
Bâyezîd'in Şathiyeleri.....	183
Bazı Sözleri.....	186
Tesiri.....	190
BİBLİYOGRAFYA.....	193

GİRİŞ

İslâm düşüncesinin genelinde tasavvufun doğuşu ayrı bir önem taşır. İslâm'da tasavvufun yerini anlamak için tasavvufun doğuş dönemini, bu dönemi anlamak için de bu dönemdeki sûfilere iyi tanımak icab eder. Tasavvufun doğduğu sosyal ortamın tarihî, dinî, siyasî, ekonomik ve ilmî şartlarını bilmek, bundan sonra tasavvufun doğuşunu Fıkıh ve Kelâm gibi ilimlerin doğuşuyla mukayese etmek konunun doğru anlaşılmasını bir ölçüde kolaylaştıracaktır. Bu yapılmadan tasavvufta kelâmcı veya fıkıhçı ya da hadisçi gözüyle bakmak denebilir ki hiç bir fayda temin etmeyecektir. Zira bu tür bakışlar çok yönlü bir meseleye tek yönden bakmak olur ki bunun yetersiz olacağı açıktır.

Bâyezîd-i Bistâmî doğuş dönemindeki tasavvuf hareketinin en büyük temsilcisi olup daha sonraki dönemlerde de önemini korumuştur. Onu, tasavvufun vücûd bulmasını sağlayan en önemli üstaplardan biri olarak görmek yanlış sayılmaz. Zira Attâr'ın da haklı olarak belirttiği gibi o dönemde hiç bir kimse tasavvufun esaslarını Bâyezîd kadar açık bir biçimde ortaya koymamıştır. III./IX. asrın ilk yarısında tasavvufun Bâyezîd vasıtasıyla ileri bir adım attığı, hatta bir sıçrama gerçekleştirdiği muhakkaktır.

Bâyezîd tasavvufufla ilgili fikir ve hislerini bazen tedbirli ve ihtiyatlı, ama daha çok serbest, hatta cüretli sayılabilecek ifadelerle ortaya koymuştur. Onun bu tavrı bazı zahir ulemasının aleyhinde bulunmalarına ve kendisini eleştirmelerine, sûfîlerin de onu ihtiyatla karşılamalarına sebep olmuşsa da daha sonra herkes kendisinden hayranlıkla söz etmiş, onu tasavvuf semasının yol gösteren bir yıldızı olarak kabul etmiştir.

Bâyezîd'in tasavvufu coşkulu, hisli, heyecanlı bir tasavvuf olup aşka, şevke ve mehabbete dayanır. Fakat özellikle marifet ve marifetullah* (irfan) bu coşkun ve taşkın tasavvufta önemli bir yer tutar. Hatta onun temelini teşkil eder. Hücvirî, Bâyezîd'i sekr (sermestlik, manevî sarhoşluk) hareketinin öncüsü sayar. Bu yolu tutanlara Tayfurîler adını verir. Sekr hareketinin öncüsü olarak Bâyezîd'de fena ve gaybet (kendinden geçme), mirâc (ruhen ulvî ve kudsî âlemlere yükselme), müşahede (ilâhî tecellileri te'maşa) önemli bir yer tutar. Bu dereceye ulaşmanın itici gücü de aşk, şevk ve muhabbettir. İlâhî âlemde fenâ mertebesine ulaşan Bâyezîd'in sekr halinde iken söylediği taşkın ve'cür etli sözler (şatahat) onun tasavvufunda önemli bir yer tutar. Daha sonra onun yolundan gidenler tarafından örnek alınan ve defalarca tekrarlanan bu sözler aynı zaman da tasavvufun da özünü oluşturur.

Bâyezîd'de tasavvuf sırf bir coşku, salt bir duygu değildir. Bu yolda yaşanan ruhî tecrübelerin ürünü olan marifet ve irfan onun tasavvufunda duyguyla düşünceyi birbirine bağlar. Bazen duygu düşünce, bazen de düşünce ve bilgi duygu şeklini alır. Bu hususta tasavvufunda büyük bir değer ve önemli bir yer verdiği için Bâyezîd'e sultanu'l-ârifîn (âriflerin ve 'marifet ehli'nin sultanı) unvanı verilmiştir.

Bâyezîd imkân ölçüsünde muhabbet ve sekr anlayışı ile marifet ve temaşa (rüyet) anlayışını şer'î ve İslâmî ölçüler içinde tutmaya ve ifade etmeye gayret eder. Onun için zâhir ve şeriat da onda ayrı bir önem kazanır. Onda şeriat-tarikat-marifet-hakikat dörtlüsü ayrı olsa bile aslında genel çizgilerle derin bir biçimde ve sıkıca birbirine bağlıdır. Bu sıkı ve derin bağı yeterince açık bir biçimde göremeyenler görünüşe bakıp onu tenkid etmişlerse de daha sonra bilgi ve tecrübeleri arttıkça onun hakkındaki kanaatlerini yumuşatmışlardır.

Bâyezîd tasavvuf tarihinin her döneminde ve her muhitte saygı görmüş, ulu bir veli olarak kabul edilmiş, sözleri ve menkıbeleri bütün sûfî yazarları ve tarikat mensupları tarafından önemle alıntılanmış, birer tasavvufî hakikatlar olarak algılanmış, başkalarına karşı da birer delil olarak ileri sürülmüştür. Diğer yandan destanlaşan hayatı ve menkıbeleri bütün müslüman kavimler arasında yayılmış, halka malolmuş, çeşitli yerlerde adına çeşitli makamlar (türbeler, mescidler) inşa edilmiştir. İslâm âleminde bir şeyhin ve sûfinin manevî mertebesinin yüceliğini belirtmek için "Devrin Bâyezîd'i" denmiş olması kendisine verilen önemi göstermeye yeter. İslâm âleminde Yezîd ismi ne kadar lanetli ise Bayezid (Bâ-Yezîd, Yezîd'in babası) ismi de o kadar saygı değerdir.

Tasavvuf anlayışı Ebu Said Ebu'l-Hayr, Senâî, Attâr Mevlâna ve Câmî gibi ünlü sûfilerde gelişerek ve açılarak devam etmiştir, Bâyezîd'i iyi anlamak bence tasavvufu anlamak manasına gelir. Zira onda tasavvufun temel unsurları hem öz olarak hem de açılmış olarak mevcuttur.

Bâyezîd'in söz ve menkıbeleri Kelabâzî, Serrâc, Ebu Tâlib Mekkî, Sülemî, Ebu Nuaym, Kuşeyrî ve

Hücvirî gibi tasavvufun ana kaynaklarını vücuda getirmiş olan yazarlar tarafından iktibas edilmiş, bazı tasavvufî esasları açıklamak için delil olarak kullanılmıştır. Ancak söz konusu yazarlar Bayezid'in ilk bakışta Zahirî ve Şer'î hükümlere aykırı gibi görünen sözlerini ve menkıbelerini eserlerine almamışlardır. Bunun sebebi bu yazarların tasavvufu ehl-i sünnet muhitine sokmak için dikkatli davranmaları, esasen tasavvufa yabancı olan çevreleri ürkütmeme düşünceleridir. Onlar Bâyezîd'in sekr, fenâ, müşahade, mirac, aşk, marifet ve tevhid konusundaki sözlerinin fevkalade önemli olduğu biliyorlar, bu yönden de onu kendilerine örnek alıyorlardı.

Diğer taraftan Ebu Sâid Ebu'l-Hayr, Attâr, Ruzbihân Baklî, Mevlana vâ Camî⁽¹⁾ gibi aşk ve vecde önem veren sûfiler özellikle Bâyezîd'in şathiyeye denilen sözleri üzerinde durmuşlar, bu sözleri türlü şekillerde yorumlamışlar, açıklamışlar ve geniş kitlelerle yansıtmışlardı. Bazı sûfi yazarların sansüre tâbi tutuklan şathiyeleri bu sonuncular hiç sansür koymadan, hatta biraz da allayıp pullayıp çevrelerine takdim etmişlerdir. Bâyezîd'in fikirleri asıl bunlar sayesinde yayılmış ve etkili olmuştur. Gazalî gibi büyük bir fikir ve inanç adamı bile onun etkisiyle yön değiştirmişti. Nitekim el-Münkiz'de bu hususu açıkça belirtmişti.

Bâyezîd'in tasavvufunu özü itibariyle vahdet-i vücûd'dan ibaret görüp kendisini vahdet-i vücûdcu görenlerin sayısı az değildir. Fakat bu doğru değildir. Bâyezîd'in tasavvufu sekri, fenayı, aşkı ve marifeti esas alır. Bu hususlara dayanan bir tasavvufun

(1) Bâyezîd'de muhabbet, aşk, şevk ve vecd çok önemli olduğu halde sema hiç bahis konusu edilmez. Zunûn gibi çağdaşı sûfiler sema'nın önemini belirttikleri halde Bâyezîd sema konusunda susmayı tercih eder.

özelliği sevenin her şeyi sevgilisi olarak görmesidir. Bâyezîd de her şeyi sevgili, yani Hak olarak görüyordu. Fakat bu bir duygu meselesi idi. Kesinlikle bir varlık teorisi değildi. Her ne kadar Bakî'ye göre Bâyezîd "Heme Ost" (Her şey odur) demişse de onun bu sözden maksadı bir Tanrı âşığı olarak ma'sukunu her şey olarak gördüğünü ifade etmek olup kesinlikle bir tek varlık bulunduğunu anlatmak değildir. Daha sonra yaygınlaşan bir ifadeyle onun tasavvufunu vahdet-i vücûdçu değil, vahdet-i şuhûdçu bir tasavvuf olarak görmek daha doğrudur. III./IX., ve IV./X. asırlarda İslâm âleminde vahdet-i vücûd arayanlar bunu bulamazlar. Bununla beraber vahdet-i vücûda dayanan bir tasavvuf ortaya çıkınca, bu harekete mensup olanlar Bâyezîd'i kendilerinin selefi ve vahdet-i vücûd'un habercisi olarak görmüşlerdi ki, O böyle görülmeye ve anlaşılmaya son derece müsaittir. Zira her ne kadar Bâyezîd'in tasavvufunda vahdet-i vücûdun açık bir ifadesi, sistemli bir izahı ve ısrarlı bir savunması yoksa da onu red ve iptal eden her hangi bir ibare de yoktur. Başka bir deyişle Bâyezîd'in tasavvufu vahdet-i vücûdu savunmuyor, bu doğru; ama onu red ve inkâr da etmiyor, bu da doğru. Bilâkis onun tasavvufunda vahdet-i vücûda imalâr vardır. Kur'ân'da bile bu tür imâlârlar bulan vahdet-i vücûd ehlinin Bâyezîd'i kendileriyle aynı tasavvuf anlayışına sahip bir sûfî olarak görmelerinden daha tabîî bir şey yoktur.

Ünlü Filozof-Mutasavvıf Sühreverd-i Maktul (Öl.587/1191) çok eski zamanlarda eski İran'da semavî ve hak din üzere bulunan hikmet ehli bir zümrenin (Hükemâ) bulunduğunu, başta Bâyezîd olmak üzere Sehl Tûsterî ve Hallac gibi sûfilerin onların izleyicileri olduklarını, kendisinin de söz konusu hikmet anlayışını canlandırmaya çalıştığını söyler. Ona göre Bâyezîd, eski İran'da var olan ve vahye

dayanan bir hikmet anlayışının temsilcisidir.⁽²⁾ Bâyezîd böyle bir hikmet geleneğinin devamı ve zincirinin bir halkası olarak kabul etmek, onu Hind mistisizmini ve panteizmini İslama aktaran bir mutasavvıf olarak görmekten daha doğrudur. Gerçekten de Bâyezîd'in tasavvufunda kadim hikmetten ve anañevî irfandan gelen bir çok şey vardır. Fakat o, bu hikmeti ve irfanı İslâm muhitinin ihtiyacına göre yeniden inşa etmiş, İslâmla ahenktâr hale getirmek için yeniden şekillendirmiştir. Bunu yaparken bir âlim veya filozof gibi değil, bir sûfî, bir derviş gibi davranmıştır. Yani kadim doğu hikmeti ile İslâmı özümleyerek manevî tecrübe ile bağdaştırmıştır. Bu sayededir ki doğu kavimlerinin akın akın İslâma girmeleri, aradıkları huzuru bu manevî iklimde bulmalarını mümkün olmuştur. Söz konusu manevi iklimin en belirgin özelliği derin bir Allah aşkına, sıcak bir insan sevgisine, samimi bir din anlayışına sahip olması, bu iklimde hep şefkat, hoşgörü, saygı ve sevgi rüzgarlarının ılık ılık esmesidir. Bu iklimin havası âdeta cennet havasıdır.

Bâyezîd'in felsefe ile olan ilgisi konusunda bir de menkıbe anlatılır. et-Telvihât'ta Sühreverdi şöyle der: “Rüyada Eflatun'u överken gördüğüm Aristo'ya sordum: “İslam hükeması arasında Eflatun'un mertebesine ulaşan biri var mı?” “hayır”, diye cevap verince bildiğim İslam âlimlerini bir bir sayıp: “Şu da mı, şu da mı onun mertebesinde değil”, diye sorma-

(2) Suhreverdi, Kelimetu't-Tasavvuf isimli eserinde şöyle der:

Eski İran'da bir cemaat (ümme) vardı. Bunlar hak yolda yürüyor, hak ile hüküm veriyorlardı. Hakîm ve faziletli kişilerdi, mecusilere benzemezlerdi. Biz onların şerefli ve nurlu hikmetlerini Hikmetü'l-İşrak isimli eserimizde ihya etmiş bulunuyoruz. Bu hikmete Eflatun ve ondan önceki filozofların zevki (felsefe anlayışı) tanıklık etmektedir. bk. *se Risale ez Şeyh-ı İşrak*, Tahran, 1397, s. 117. Bâyezîd ve Hallac tevhid semasının ayları (yıldızları) idi. bk. *Mecmua-ı Musennefat-ı Şeyh-ı İşrak*, Tahran 1977, I, 469, 76, 259, 371, 374, II, 11, 12, 228, 255, 305

ya başladım. Sıra Bâyezîd, Tüsteri ve emsalına gelince sevindi ve dedi ki: “Bunlar gerçek anlamda hakîmlerdir, resmî ve zahirî bilgiyi aşır huzûrî ve ittisâlî bilgiye ulaşmışlar, bizim faaliyet alanımızda faaliyet göstermişler, bizim bilgi aldığımız kaynaktan bilgi almışlardır. (Şuşterî, Mecâlisü'l-Müminîn)

Abbas b. Ahmed H. 333 senesinde Hz. Peygamberi rüyada gördüğünü, onun huzurunda Bâyezîd'in Farsça konuştuğunu, Hz. Peygamberin bunları Arapçaya tercüme ettiğini söylemişti. (Refi', 241)

Bâyezîd'in Menakıbnâmesi: Hakkında pek çok kaynakta bilgi bulunur. Sûfîlerin tabakat kitaplarından ve tasavvufa dair yazdıkları eserden başka İbn Hallikan'ın Vefayat'ı, İbnu'l-İmad'ın Şezerât, Zehebî'nin Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ'sı gibi genel olarak müslüman büyükleri hakkında bilgi veren eserler de Bâyezîd'e yer verirler. Fakat Bâyezîd hakkında en geniş bilgi veren kaynak, hakkında düzenlenen menakıbnâmesidir. *en-Nûr min Kelimâtı Ebî Tayfur, Kitabu'n-Nur fî menakibi Ebiyezidi'l-Bistâmî* (K. Çelebi, II, 1468), *er-Risâle fî Menakibi'l-Bistâmî* ve *Menakibu'l-Bistâmî* gibi isimler verilen menakıbnâmenin bugün elde mevcut nüshası her ne kadar Arapça ise de bunun aslının Farsça olduğu muhakkaktır. Nitekim Keşfu'z-Zunûn'da (II, 1841) bu menakıbnâmenin Farsça olduğuna, Yusuf b. Muhammed isminde bir zat tarafından düzenlendiğine işaret edilmiştir. Ancak burada sözü edilen Yusuf b. Muhammed'in bu menakıbnâmenin derleyicisi değil, müstensihî olması lazım gelir. Zira İbnu'l-Cevzî'nin Telbisu iblisi başta olmak üzere bir çok eski kaynak menkıbenâmenin *Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ali es-Sehlegî*'ye (ö.476/1083) nisbet etmektedir. Ancak Sehlegî'ye nisbet edilen ve bugün elde mevcut olan

Arabça menakibnamenin, Yusuf b. Muhammed'e nisbet edilen ve bugün elde mevcut olmayan Farsça menakibnamenin Arapça tercümesi olması da muhtemeldir.

Bâyezîd'in ne ölçüde Arapça bildiği hakkında elimizde açık bilgi yoktur. Ancak onun öğrenim gördüğü, bu arada Arapça öğrendiği, o sırada Bistam'da yerleşmiş bulunan Arap mühacirlerle dostluk kurduğu dikkate alınırsa Arapça bildiği, ama ona dili olan Farsça konuşmayı tercih ettiği söylenebilir. Serrac'ın Luma'sında da işaret edildiği üzere Bâyezîd fikirlerini Farsça ifade ettiği için bu sözleri Cüneyd-i Bağdadî için Ebu Musa Arapça'ya tercüme etmişti. Her halde Bâyezîd hayatta iken onun büyük bir veli olduğuna inanan müridleri sözlerini, hallerini ve hareketlerini büyük bir özenle kayd etmişlerdi. Bu kayıtların bir kısmı Arapça olsa bile büyük bir kısmı Farsça idi. Daha sonra kayıtlar bir araya getirilerek Bâyezîd Menkıbenamesi vücûda getirilmiş, bilahare bu eser Arabça'ya da tercüme edilmişti. Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyas'ında yer alan ama Arapça menkıbamede bulunmayan bazı ifadeler de bu görüşü doğrular mahiyettedir.

Feriduddin Attâr Tezkiretü'l-Evliya'da Bâyezîd'e geniş yer ayırmıştır. Bâyezîd hakkında bilgi verirken Şeyh-i Sehlegî'nin adını da anar (s.166) öyle anlaşıyor ki Attâr daha başka kaynaklardan da yararlanmıştı. Bu kaynaklar şifahî rivayetler olabileceği gibi menakibnamesinin Farsçası da olabilir. Attâr parlak üslubu ve akıcı ifadesiyle Bâyezîd'i fevkâlade güzel bir şekilde tasvir etmiş, hayal gücü ile süslediği menkıbeleri çekici ve etkileyici hale getirmişti. Tasavvuf muhiti Bâyezîd'in Arapça menkıbenamesinden uzun bir süre haberdar olmamıştı. Menkıbenâmenin çok az nüshasının bulunması da menkıbenâmenin fazla

ilgi görmediğini göstermektedir. Bunun sebebi Bâyezîd'in bütün menkıbelerinin fazlasıyla, hem de gayet akıcı ve sürükleyici bir ifade ile Tezkiretu'l-Evliya'da yer almış olmasıdır. Tezkiretu'l-Evliya'nın Farsça olması, Türkçe tercümelerinin de bulunuşu Arapça menkıbenameye olan ilgiyi azaltmıştı. Arapça menkıbenamenin elde mevcut olmayışı Bâyezîd hakkındaki bilgilerin fazla eksik olmasına sebep olmamıştı. Bununla beraber 1949'da Kâhire'de Abdurrahman Bedevî tarafından "Şatahatu's-Sûfiyye" adıyla yayınlanan Bâyezîd'in Menakıbnamesi son derece faydalı olmuştu.

Bedevî'nin yayınladığı Şatahatu's-Sûfiyye'de şu metinler yer alır:

- a) Tasavvufta Şatah - A. Bedevî, s. 1-49
- b) Bâyezîd Menakıbnamesi, (Kitabu'n-Nûr) Sehlegî, s. 51-187
- c) Risale fî hükmi Şatahi'l-Veli, Nablûsi, s. 191-199.
- d) Mir'atu'z-Zaman'dan Bâyezîd'le ilgili kısım, Sıbtu İbni'l-Cevzi, s. 203-212
- e) Tas-Bal-Kıl meselesi, s. 213-215
- f) Nafahat'tan Bistâmı'nın hayatı, Câmî, s. 216-217
- g) Bâyezîd-Râhib hikayesi, s. 218-222
- h) Tabakatu's-Sûfiyye'de Bâyezîd, Sûlemi, s. 223-224.

Bâyezîd'in Şathiyeleriyle ilgili olmak üzere Serac'ın el-Luma'da, Baklı'nın Şerh-i Şathiyât'da verdikleri bilgiler de önemlidir. Bunun dışındaki kaynakların Bâyezîd hakkında verdikleri bilgiler geniş ölçüde menkıbename ile Attâr'a dayanır ve çoğu zaman aynı bilgilerin tekrarından ibarettir.

Son zamanlarda Bâyezîd hakkında kaydedilmeye değer bir çalışma da Abdurrefî' Hakikat tarafından yapılmıştır. Sultanu'l-Arifîn Bâyezîd-i Bistâmî (Tahran, 1361) isimli eseri beşyüz sayfadan müteşkil olup Bâyezîd hakkında Sülemi'den Muhammed İkbâl'a kadar bilgi veren bütün nazım ve nesir parçalar derlenmiştir.

Bâyezîd hakkında kaleme almış olduğumuz bu eser Menâkıbnâmede ve Tezkiretu'l-Evliya'da yer alan bütün bilgileri ihtiva eder. Bunun çok az istinası vardır. Bunun yanısıra diğer kaynaklarda gördüğümüz Bâyezîd'le ilgili menkıbeleri de aktardık. Denebilir ki Bâyezîd hakkında Arapça ve Farsça kaynaklarda mevcut bütün bilgiler bu eserde bir araya getirilmiştir. Millî irfana bu bilgi ve menkıbeleri kazandırmaya bizi vasıta kılan yüce Mevla'ya hamdu senalar olsun.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bâyezid Bistâmî'nin Hayatı

Ebû Yezîd Tayfûr b. İsa Şurûşân (ö.234/848 veya 261/874)

Bistâm (bu isim Bestâm ve Bostam şeklinde de söylenir) İran'ın kuzey doğusunda Tahran-Meşhed karayolu üzerindeki Şahrûd vilayetine bağlı küçük bir kasabadır. Eskiden Kumis olarak adlandırılan bu bölge Hz. Ömer zamanında feth edilmiş olup fetih-ten önce halkı mecusî idi. Bâyezîd'in büyük babası (dedesi) Serûşân (Şurûşân veya Şerûşân) eski İran'da önemli bir mevkiî bulunan tanınmış bir aileden geliyordu. Bu aile özellikle insan sevgisine büyük önem veren din adamları (mobedler) yetiştirmekle tanınmıştı. Serûşân, Bistâm yeni feth edildiği sırada buraya gelip yerleşen İbrahim isimli bir Arab'ın çocuğuyla arkadaş olmuştu. İbrahim, oğlunun Şerûşân'la arkadaş olmasını hoş karşılamamış, bir mecusi ile düşüp kalkacağı yerde bir Arab'la arkadaş olmasının hakkında daha hayırlı olacağını sık sık oğluna hatırlatmıştı. Bir gün çocukla babası arasında şöyle bir konuşma geçmişti. Çocuk:

“Baba, Serûşân huyu güzel, arzularımı geri çevirmeyen, merd ve vefâkâr bir kişi. Bunun için onunla arkadaşım”. Baba “Peki öyleyse beni ona götür” der. Çocuk Serûşân'a gider. “Babam sana misafir olmak istiyor!” der. O da;

“Eğer teşrif ederlerse kendisini aydınlatır ve ikramda bulunurum”, der.

Baba oğul birlikte Şuruşân'ın evine misafir olur. Surûşân yemeği önlerine getirince” İbrahim:

“İsteğimi yerine getirmez ve ihtiyacımı görmezsen yemeğini yemem” der, Serûşân:

“Neymiş isteğin? İbrahim:

“Müslüman olman!” der. Bunun üzerine Serûşân:

“Müslüman olurum, gönlünü hoş tut” der ve İslâmı seçer.

“Lâilâhe illallâh Muhammedun Resulullâh”. Onun müslüman olmasının sebebi bu idi, kaynaklar Serûşân'ın oğlu, Bâyezîd'in babası İsa hakkında bilgi vermez.

Doğumu

Bâyezîd, Serûşân'ın İsa ismindeki oğlundan torunu idi. İsa'nın Tayfur (Bâyezîd) Adem ve Ali isminde üç oğlu, iki kızı vardı. En büyükleri Adem, en küçükleri Ali, Bâyezîd ise ortancaları idi. Ama bunların en akıllısı, en faziletlisi, hali en güzel, içi en temiz, sözü en etkili, makamı en yüce, itibarı en fazla, şanı en ulu, mevkii en yüksek, rutbesi en muazzam, derecesi en yüksek, menkıbeleri en parlak, tavrı en ilginç, sözleri en açık, delilleri en güçlü olanı Bâyezîd idi. (Sehlegî, 60, 65)

Bâyezîd'in annesi güzel ve yüzü nurlu bir cariye idi. Utangaç, çekingen, alçak gönüllü, zâhide ve âbide bir hanım olup çok dua eder, Allah'tan korkar, ondan ümidini kesmez, namaz kılmaya ve oruç tutmaya özen gösterir, daima Allah'tan razı olur, onun rızasını kazanmaya çalışırdı. Haysiyetli ve na-

muslu idi. (Sehlegî, 63) Bistâm'ın ileri gelenlerinden İsa onunla evlenip zifafa girince tam kırk gece ona el sürmedi, ilişki kurmadı. Babasının evinde iken aldığı gıdaların onun içinde bıraktığı izin silinmesini arzu etmiş, daha sonra ilişki kurunca da Bâyezîd gibi bir evladı olmuştu. (Sehlegî, 63)

Menkübeye göre Bâyezîd'in harikulade halleri henüz annesi ona hâmile iken başlamıştı. Annesinin anlattığına göre ona hâmile iken helalliği şüpheli bir lokmayı ağzına aldığı zaman karnındaki bebek tepinmeye başlar, lokmayı ağzından çıkarana kadar bu hareketi sürdürürdü. (Attâr, 161, 179) Bâyezîd'e sormuşlar:

“Bu yolda en iyi hal nedir?” Demiş ki:

“Anadan doğma devlet” Bu olmazsa ağâh bir gönül, bu olmazsa basiretli bir göz, bu olmazsa, (Hak olanı) işiten bir kulak, bu da olmazsa aniden vefat. (Attâr, 161) Bâyezîd kendisini anadan doğma talihli sayar, ilahî inayete mazhar olduğuna inanır, Allah'ın kendisini tâ ezelde kayırdığını söyler; ve “Böyle bir ailenin çocuğu olarak ve böyle güzel imkânlar içinde yetişmiş olmak herkese nasib olmaz”, diye düşünür idi⁽¹⁾.

Bâyezîd, Bistâm'ın Mobedân mahallesi diye bilinen bir semtte doğmuştu. Mobed mecusî din adamlarına verilen bir unvandı. Onun ataları da Mobed idi. Daha sonra Bistâm'ın müslümanlar tarafından fethedilmesini izleyen yıllarda Araplar tarafından kurulan ve Vâfidân (Taşralılar) mahallesi diye adlandırılan semte taşındı. (Sehlegî, 63)

Bâyezîd'in adı *Tayfur* ⁽²⁾ künyesi *Ebu Yezîd*, un-

(1) Bazılarına göre Bâyezîd H. 188'de doğmuş, 261'de (M. 874) 73 yaşında, diğer bazılarına göre ise H. 131'de doğmuş, 234'te (M.848) 103 yaşında vefat etmiştir.

(2) Tayfûr: Güzel bir kuş ismidir. Kamust trc. II, 499.

vanı *arifler sultanı* (Sultânu'l-Ârifîn (Seyyid-î ârifân, pir-î Bistâm) idi. “Ebû Yezîd”, “Ebî Yezîd” ve “Bû-Yezîd” şeklinde de söylenen Ebû Yezîd künyesi daha sonra Bâyezîd şeklinde meşhur olmuş, böylece künye olma özelliğini kaybederek onun esas ismi haline gelmiş, gerek çağında, gerekse sonraki çağlarda bu isim kutlu olduğuna ve manevî yönden faydası bulunduğu inanılarak (teberrûken ve istimdâden) hem onun ailesi mensupları, hem de sevenleri tarafından kullanılmıştır. Tarihte Bâyezîd ismiyle tanınan bir çok ünlü kişinin bulunmasının sebebi de onun ulu kişiliğidir.

Kardeşleri ve Yeğenleri

Bâyezîd ailesinin tanınmış bazı şahsiyetleri de şunlardır: Ağabeyi Adem ile kardeşi Ali. Bu ikisi o dönemin zâhid ve âbidlerinden idi. Adem'in oğlu İsa b. Adem Ebu Musâ amcası Bâyezîd'e derin saygı ile bağlı idi. Onun her türlü hizmetlerini seve seve yerine getiriyordu. Bu yüzden kaynaklar onu: “Bâyezîd'in hizmetkârı” şeklinde kaydeder. Ebu Musâ her sabah gider, sabah namazı vaktinin girdiğini ona haber verirdi. (Sehlegî, 66)

Ebu Musâ Bâyezîd'e hizmet etmek için bütün gücüyle çabalar, ama yine de bu konuda kendisini kusurağlı görürdü. Bir gün: “Keşke Bâyezîd'in başka bir hizmetiçisi daha olsa da benden daha fazla hizmet etse” diye düşündü. Durumu farkedenden Bâyezîd: “Bu tür düşünceleri zihninden çıkar. Benim sadece bir hizmetkâra ihtiyacım var, o da mevcut” dedi. (Sehlegî, 67)

Ebu Musâ Bâyezîd'e o kadar çok saygı gösteriyor, o kadar onun hayranı idi ki vefat edeceği zaman kabrinin Bâyezîd'in kabrinden daha derin kazılmasını, böylece onun kendisinden daha yüksekte

kalmasının sağlanmasını vasiyet etmişti. Bâyezîd de bunun farkında olduğundan: “Kalb Ebu Musa’nın kalbi gibi olmalı” derdi. (Sehlegî, 67-78)

“Ebu Musa öyle bir mertebeye ulaştı ki Bâyezîd’in kalbinde olan her şeyi o biliyor,” diye inanılırdı. Bundan dolayı Ebu Musâ: “Ya Rab bu hali benden geri al, zira bunun ona olan saygımı yitirmeme sebep olmasından korkarım” demişti. Gerçi Allah onun bu duasını kabul edip halini almamıştı. Ama Ebu Yezîd göçene kadar bu sırları gizli tutmuştu. Onun göçmesinden sonra Ebu Musâ onun makamına ve yüce mertebesine ermişti. (Sehlegî, 68) Ebu Musâ Bâyezîd’in gönlünde bulunan hususların tamamına vâkıftı. Bâyezîd vefat edince onun makâmına bâliğ olmuş, derecesine yükselmişti. (Sehlegî, 68)

Ebu Musâ: “Bâyezîd’i kabrine koyduğumuz zaman, anlatmaya ehil kimse bulamadığım için dört-yüz sözünü onunla birlikte gömdüm”, demişti. (Sehlegî, 67)

Bir gün Bâyezîd Ebu Musâ’yı sağa sola doğru sallanırken görmüş ve: “Bu ne hal, ben seni iki beşik arasında bu beşikleri sallar gibi bir halde görüyorum”, demişti. Ebu Musâ evlenmiş, iki çocuğu olmuş, annelerinin bulunmadığı bir gece ağlayan bebekleri susturmak için iki beşik arasına girip onları sallamaya başlamış, işte o zaman Bâyezîd’in sözünü hatırlamıştı. Bu çocuklardan biri daha sonra Ammî (Ummâ) diye ün yapan Musâ (Ebu İmran Musâ b. İsâ) idi. Bu çocuğun babası olduğu için de esas ismi İsâ olduğu halde kendisi de Ebu Musâ diye tanınmıştı. Diğer çocuk ise Tayfur b. İsâ Ebu Yezîd idi ki daha sonra Bâyezîd-i Sağır veya Bâyezîd-i Sâni veya Bâyezîd-i Bistâm-i asgar olarak tanınmış, Bistâm kadılığı görevini üstlenmiş, marifet konusunda kendisinden dörtyüz söz rivayet edilmişti. Bazen ikisini ka-

rıstırmamak için büyük atasına da Bâyezîd-i Ekber denilmişti. Ümmi bir zat olan Ebu Musa'nın bundan başka Hemdanvâ ve Ebu Abdullah isminde iki oğlu daha vardı. (Sehlegî, 69-70)

Bâyezîd'in sözlerini Cüneyd'e aktaran ve bu sözleri onun için Farsça'dan Arapça'ya tercüme eden de Ebu Musa idi. (Sehlegî, 139-140)

Bâyezîd'in bıraktığı tasavvufî miras geniş ölçüde Ebu Musâ ve onun oğulları ve torunları tarafından sonraki nesillere aktarılmıştı. Bâyezîd'in küçük kardeşi Ali ve onun çocukları ve torunları da çok idiyse de onlar bu manevî mirasla hiç ilgilenmemişlerdi. (Sehlegî, 71)⁽³⁾

Bâyezîd'in irfanına hayran olan ve onu sonraki nesillere ulaştıran bir Ebû Musâ daha vardır ki ed-Deybûlî (Dabîli) diye meşhurdur. Abdurrahim b. Yahya ed-Deybûlî'nin dostu olan Ebu Musâ Bâyezîd'in irfanını Ermeniye bölgesinde yaymıştı. Bâyezîd'in yeğenine Ebu Musâ Ekber, onun soyu ile ilgisi bulunmayana da Ebu Musâ Sâni denir. İbnu'l-Cevzi'ye göre Bâyezîd'in kızkardeşinin oğludur. (bk. Sıfatı's-Safve, IV, 113). Fakat bu görüş doğru değildir. Ebu Musâ Sind'de (daha doğru olan bir rivayete göre Ermenistan'da) bir kasaba olan Deybül'den Bistâm'a Bâyezîd'i ziyaret için gelmiş, burada uzun süre kalmış, Bâyezîd'in sözlerini öğrenmiş, buradan ayrılacağı zaman Bâyezîd ona öğüt vermiş, Ermenistan'a gitmesini tavsiye etmişti. (Sehlegî, 70-71-72) Bâyezîd'in evlenip evlenmediği, evlendiyse çocukları olup olmadığı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak esas ismi Tayfur olan bu büyük velinin Ebu Yezid (Bâyezîd) künyesini aldığına göre evlendiği ve Yezîd isminde bir oğlu olduğu, bundan

(3) Molla Sadranın çağdaşı mutasavvıf ve yazar bir Bâyezîd'i Bistami-i Sâni (Ö. H. 1031) daha vardır.

dolayı Ebu Yezîd (Yezid'in babası) künyesini aldığı tahmin edilebilir. Ancak bazen hiç evlenmeyenlerin de bu tür künyeler alması bu durumun tahminden öte bir şey ifade etmediğini gösterir⁽⁴⁾.

Çocukluğu ve Eğitimi

Menkıbelere göre daha çocukken ileride büyük insan olacağı hal ve hareketlerinin dengeli ve ölçülü, sözlerinin hikmetli, bakışlarının anlamlı ve yüzünün nurlu oluşundan belliydi. Dönemin ünlü sûfisi Şakik Belhî hacca giderken Bistâm'a uğramış, Kudgan mahallesindeki camiye gitmiş, burada oynayan çocuklar arasında bulunan Bâyezîd'i görmüştü. Şakik bu camide vaaz ederken Bâyezîd gelip onu dinler, gülerek döner giderdi. Bu durum bir keresinde Şakik'in dikkatini çekmiş, firasetiyle "Bu sabi ilerde erlerden bir er olacaktır" demiş ve öyle de olmuştu. (Sehlegî, 123)

Çocukluğunu Bistam'da geçiren Bâyezîd mahallesindeki câmi yerine mobedler mahallesindeki küçük mescidde namaz kılmayı tercih ederdi. Bunun sebebi mahallesindeki câmiye giderken câmi yakınında oturan Arabların ona saygı göstermek için ayağa kalkmaları, bunun da onu sıkması idi. Bir gece Bâyezîd: "Keşke bu mescid biraz daha genişletilse," diye düşündü. Mahalle sâkinlerinden birinin mescide bitişik bir samanlığı vardı. Allah bu zatın kalbine ilham verdi. Ertesi gün gidip Bâyezîd'e samanlığın mescide katılmasını arzuladığını söyledi. Böylece genişleyen mescid iç mescid olarak bilinir. Dış mescid ise Ammi tarafından H.300 senesinde inşa edilmişti.(Sehleği, 62)

(4) İslâm Tarihinde Bâyezîd ismi ne kadar makbul ise Yezîd ismi de o kadar lanetlidir. Bu iki hususun bu isim etrafında birleşmesi iki zıddın birleşmesi gibi bir şeydir. Meselâ bk. Mevlâna, Mesnevî. I. 234. (beyt, 2280)

Bâyezîd okul çağına geldiği zaman yüzünde tecelli eden Hakk'ın nuru herkesi kendisine hayran ediyordu. Arkadaşlarıyla oynarken, oyunun en fazla kızıştığı zaman da bile ezan okununca derhal oyunu bırakıp camiye koşması, namaz kılması ve yapılan vaazları dinlemesi herkes tarafından takdir ediliyordu. Bu camide vaaz eden ulu bir zat iyi yürekli ve olgun bir hanım olan annesine Bâyezîd'in ileride önemli bir kişi olacağını müjdeledi. Zaten o da bunun farkında idi. Bir gün oğlu Bâyezîd'in elinden tutup mahalle mektebine götürdü. Burada din eğitimi görmeye başlayan Bâyezîd verilen dersleri en iyi şekilde yapıyor, söylenenleri dikkatle dinleyip eksiksiz biliyordu. Bir gün hoca: "Bana da anne babana da şükret" (Lokman, 14, her ikisine de hizmet et), meâlindeki ayeti okudu. Bâyezîd hocasından bu ayetin açıklamasını istedi, yapılan açıklama onu derinden etkiledi. Kalem, defteri bıraktı, izin alıp koş koş eve geldi ve kendisini annesinin kolları arasına attı. Hem ağlıyor, hem annesine: "Ne olur anneciğim" diye yalvarıyordu. Annesi bu durumu şaşırarak beraber sükûnetini muhafaza etmiş ve: "Ne oldu", diye sormuş, Bâyezîd de anlatmıştı:

"Bir şey olmadı. Bugün bir âyet dinledim. Allah bu âyette hem kendisine, hem de sana hizmet etmemi istiyor. Bu âyet beni etkiledi. Ben iki evde nasıl hizmetçilik yapayım! Buna benim gücüm yeter mi? Ya hizmette kusur edersem! Anne Allah'a dua et bütün zamanımı sana hizmete vereyim ya da beni Allah'a bağışla, hep onun olayım!"

Oğlundan bu sözleri dinleyen anne bu durumdan büyük bir mutluluk duymuş, oğlunu şefkatle bağrına basmış ve:

"Bâyezîd hep hizmetinde bulunman için seni Allah'a verdim ve kendi hakkımı da helâl ettim" dedi. (Attâr, 161)

Ebu Musa anlatıyor: Bâyezîd'in hali ve tevbesi baba sulbünde ve anne rahminde iken başlar. Henüz on yaşına girmemişken ulu ve yüce Allah onu uyarmış, hiç kimseden öğrenmediği hikmeti ve anlamlı davranış tarzını ona öğretmişti. Bir gün annesine sordu:

“Anneciğim Allah hakkı için bana söyle, ben süt bebeği iken benim yüzümden bir şey yediğin oldu mu? Çünkü kalbimde ne olduğunu bilmediğim bir his oluşuyor ve bu benim önümde bir perde oluşturuyor”. Annesi anlattı:

“Hiç bir şey hatırlamıyorum, ancak bir kere seni kucağıma alıp komşularımızdan birinin evine gitmiştim. Ev sahibinden habersiz şişeden bir miktar yağ alıp başına sürmüştüm. Başka bir seferinde de izin almadan onların sürmesiyle gözünü sürmelemişim”

Bu sözleri dinleyen Bâyezîd: “Allah bir zerrenin bile hesabını sorar” (Zilzal sûresi, âyet 7, 8) Söz konusu husus zerreden fazla bir şeydir, bunun Rabbi-ma giden yolumu kesmesinden korkuyorum” dedi. Sonra gitti söz konusu evi ve aileyi bulup kendisi ve annesi için helallik diledi” (Sehlegî, 140, 92)

Bir gün hadis âlimlerinden biri henüz çocuk olan Bâyezîd'e sormuş: “Çocuk! namaz kılmasını biliyor musun?

“Allah'ın izniyle biliyorum”.

“O halde anlat bakalım nasıl namaz kılıyorsun?”

“Telbiye ile tekbir alırım, tertil ile Kuran okurum, tazimle rukua vanırım, tevazu ile secde ederim, veda ederek selam veririm”

“Çocuk! sende bu anlayış, bu fazilet, bu marifet varken neden halkın seninle teberrükte bulunmalarına izin veriyorsun?”

“Onlar benimle değil, Rabbımın beni süslediği zinetle teberrük ediyorlar, bunu benden başkası için yapıyorlar, onları bundan nasıl menedebilirim.”(Sehlegî, 99)

Bu menkıbede Bâyezîd'in sabilik çağında iken mübarek ve ermiş bir Hak dostu sayılıp kendisine saygı gösterildiğini ifade eder.

Bâyezîd mektebe gitmiş, hocalardan ders almıştı. Amelde Ebu Hanife'nin reyî (kıyasçı) mezhebini benimsemiş, (bk. Herevî, 104) Kuran ezberlemişti. (Kuşeyri, 80) Bir ikisi hariç hadis rivayet etmemiş, hadisle meşgul olmamıştı, bir hadis âlimi değildi. (Ebu Nuaym, X, 41, Sehlegî, 82)

Bâyezîd'in ilme ilgi duyduğu bilinmekle beraber zâhir ve şerî ilimlerde üstadlarının kim olduğu konusunda kaynaklar bilgi vermez. Menkıbeye göre o 313 üstattan ders almıştı. (Sehlegî, 63/Attâr, 161)

Sağlığında amcası Bâyezîd'in izniyle irşad faaliyetinde bulunan, ölümünden sonra yerine geçen ve bir çoklarına göre amcasının yerini dolduran Ebu Musâ ümmî olduğu gibi bazı kayıtlara göre Bâyezîd de ümmî idi. Şeyhu'l-Meşayih Ebu Abdullah, Bâyezîd'in de ümmî olduğunu şeyhlerinin söylediğini haber verir, ve: “Onun zâhir ilmindeki durumu konusunda tereddüd edilmiş ise de bâtın ilminde en yüksek mertebede bulunduğu hususunda şüphe yoktur”, demişti. (Sehlegî, 70)

Bâyezîd zâhir ulemasına karşı bâtın ilmi ile övünüyor ve: “Miskinler, sahip olduğunuz bilgiler ölünün ölünden yaptığı rivayetlere dayanıyor. Biz ise ilmi ölümsüz Allah'tan alıyoruz. (Sehlegî, 100) diyordu.

Bâyezîd şöyle dua ediyordu: “Allahım beni âlim, zâhid ve sofu (mutekarrî, kerrâ) kılma. Eğer beni bir

şeye lâayık kılacaksan sana ait minicik bir şeye layık kıl,” yani sana ait bir sır, bir manaya ehil kıl (Sehlegî, 70). Ulemadan biri onun sözlerini eleştirip: “İlimde bunun yeri var mıdır”, diye sormuş. Ebu Yezîd de ona: “Sen her şeyi biliyor musun” şeklinde karşı bir sual sormuş adam: “Bilmiyorum tabii”, deyince: “Söylediklerim ilmin, senin bilmediğin kısmındandır”, demişti. (Sehlegî, 70)

Bütün bunlar Bâyezîd'in zâhir ve şariat ilmini bilmediğini göstermez. Belki o bu tür ilimleri fazla bilmiyordu ama kendisine yetecek ve irşad faaliyetini yürütecek kadar bu çeşit bilgilere sahip olduğu muhakkak. Kendisinden rivayet edilen sözler ve bilgiler bunu göstermektedir.

Üstadları

Bâyezîd'in tasavvuftaki üstadları konusunda çeşitli isimlerden söz edilir. Bunların en önemlisi Sind (Hind) tarafından olan ve Kürd olduğu da söylenen Ebu Ali Sindî veya Kürdî'dir. (Herevî, 104)⁽⁵⁾

Bâyezîd şunu anlatmıştı. Ebu Ali Sindî'nin sohbetlerine devam ettim. Ben ona farzları kılmasına yetecek kadar kısa sûreler, Fatih ve İhlas surelerini öğretmişim, O da bana saf tevhide ve hakikatları öğretmişti. (Serrac, 235, Bakî, 77)

Ümmî bir zat olan ve kendisine yetecek kadar din bilgisine bile sahip olmayan Ebu Ali'nin perhizkâr bir hayat yaşadığı, tasavvuf yolunda iyi bir pratiği bulunduğu, güçlü sezgilere ve bazı kerametlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bâyezîd'in anlattığına göre bir gün üstadı Ebu Ali elindeki çorabı onun önünde silkelemiş, içinden mücevherler dökülmüştü.

(5) Sind Bistâm civarında bir köyün adıdır. kimine göre Sind aşağı İndüs'tedir.

Bâyezîd sormuş:

- “Üstad bunlar sana nereden geliyor?”

- Şu vadiye kadar gitmiştim. Orada ışık gibi parlayan şeyler gördüm. Yüklenip getirdim. Bunlar işte ondan”.

“Vadiye vardığında nasıl bir vakit ve hal içinde idin?”

“Daha evvelki halime nazaran geri bir durumda idim”. (Serrac, 401, Kuşeyrî, 678) Zayıf düştüğüm bir sırada beni o mücevherat ile avutmuşlardı. Bâyezîd, “Pirin kimdir” diye soran bir şahsa mürşidinin bir kocakarı olduğunu söylemiş, bu kadının anlamlı söz ve davranışlarının uyanmasına ve kendine gelmesine sebep olduğunu belirtmişti. (bk. Attâr, 179)

Bâyezîd tasavvufî bir yaşayışı bulunan herkesle ilgileniyor ve onlardan yararlanmaya çalışıyordu. İbrahim İstenbe'nin şefaat konusundaki sözlerine hayran olması bunu gösterir. (Sehlegî, 101) Menkıbeye göre Bâyezîd Hz. Hızır'la da buluşmuştu. İsm-i A'zamı da biliyordu. Bir gün adamın biri ona:

“Ey Bâyezîd, Taberistan'da bir cenaze namazında seni Hızır ile kol kola girmiş bir vaziyette gördüm,” deyince Bâyezîd:

“Doğru, öyle olmuştu”, dedi. (Sehlegî, 145)

Bir gün Bâyezîd kırmızı ve tatlı bir elma görmüş ve: “Lâtif bir elma!” demişti. Bunun üzerine Allah'tan bir uyarı geldi: “Bâyezîd! bir meyveye adımı vermekten haya etmiyor musun”? (Latif, Allah'ın isimlerindendir). Bunun üzerine kırk gün İsm-i A'zamı unutan Bâyezîd:

“Allah'ım yaşadığım sürece Bistâm'ın elmasını yememeye söz veriyorum”, demişti. (Ebu Nuaym, X, 39, Sehlegî, 180, Attâr, 167)

İsm-i A'zam'dan soran birine: “Lâilâhe illallah”, de ve burada sabit ol”, dedi. Adam: “Bu nasıl olur”, deyince: “Zikredince anlarsın” dedi. (Sehlegî, 145)

Cafer Sâdık'ın Bâyezîd'in şeyhi olduğu nakledilir. Sehlegî'nin anlattığına göre (bk. 63) Bâyezîd şiilerin altıncı imamı Cafer Sadık'ın sakası idi. Ona iki sene sakalık yaptığından Tayfur-ı saka (saka Tayfur) demişlerdi. Bir gün Cafer ona: “Ben sende ceddim (Hz. Muhammed)'den eser görüyorum, kendi evine dönüp orada bir mesken (zaviye) inşa edip halkı Allah'a davet etmen uygun olacak, dedi. Bâyezîd bu tavsiyeye uyup dönmüş, ama kalbi sükûn bulmamıştı. Onun sıkıntısını ve rahatsızlığını gören annesi: “Sâkin ol” deyince içindeki sıkıntı dinmişti. Bunun için Bâyezîd “Annemin işareti beni mest etti” demişti.” (Sehlegî, 63, Attâr, 161)

Menkıbeye göre bir gün Cafer Sadık Bâyezîd'e:

“Şu kitabı raftan indir”, dedi. Bâyezîd:

“Hangi raftan?” dedi. Cafer:

“Ne kadar zamandır buradasın. Şu rafı görmedin mi?” dedi. Bâyezîd:

“Huzuruna gelip bu yola baş koyduktan sonra benim bu tür işlerle ne ilgim var? Ona niye bakayım?” dedi. Cafer:

“Durum bu olunca, Bistâm'a dön, zira senin işin tamam” dedi. (Attâr, 162)

H. 148'de vefat eden Cafer Sâdık'la H.261 ya da 234'te vefat eden Bâyezîd arasındaki zaman farkı arada böyle üstad-öğrenci, şeyh-mürîd münasebetinin bulunmasını imkansız kılar. Bu çelişkili durumdan kurtulmak için bazıları Cafer-Sadık'a hizmet eden Bâyezîd-i sakâ başka, Bâyezîd-i Tayfûr başka, derken bazıları da Cafer Sadık'ın 9. imam Ebu

Cafer (Muh. b. Ali) en-Naki (Ö. H. 220) ile karıştırıldığını, Bâyezîd'in bu sonuncu zatın sohbetine ve hizmetine devam ettiğini iddia eder, diğer bazıları da imamlık iddiasıyla ortaya çıkan Ebu Cafer es-Sadık'ın Bâyezîd'in şeyh olabileceği ihtimali üzerinde dururlar. (bk. Masum Alişah, II, 328-440) Bu görüşlerin hiç biri tarihi gerçeklere uygun değildir. Zira Bâyezîd sadece bir kere hacca gitmiş, bundan başka sefere çıkmamış, sözü edilen kişilerin bulundukları yerlerde ikamet etmemiştir. Cafer-i Sadık-Bâyezîd ilişkisi sadece bir menkıbedir veya görüşme tamamıyla sembolik ve ruhanidir.

Bâyezîd'in Cafer Sâdık'a yetişmiş olmasını imkansız görenler onun Cafer Sadık'ın ruhu ile terbiye edildiğini, üveysilik yolu ile onun üstadı ve şeyhi olduğunu kabul ederler. Nakşibendiye şeyhleri bu görüştedirler.

Bâyezîd ömründe sadece bir kere hacca gitmiş, bunun dışında sufilerde adet olduğu gibi sefere çıkmamıştı. Şam'a gidip Suriye çölünde otuz sene aç, susuz ve uykusuz kalıp çile çıkardığını ifade eden rivayetler sadece bir menkıbedir. (bk. Attâr, 161)

Ahmed b. Hadraveyh çok seyahat eden bir şeyh idi. Bâyezîd'i ziyarete gelince, Bâyezîd:

- "Neden hiç durmadan geziyorsun", dedi. O da:

"Su durunca bozulur, kokar", dedi. Bâyezîd de:

"Deniz ol da bozulma" dedi. (Sehlegî, 110) Diğer kaynaklar da bazı sûfilerin sefere çıkmadıklarından bahs ederken Bâyezîd'i de bunlar arasında kaydederler. (bk. Serrâc, 223, Ebu Nuaym, X, 34)

Coşkun ve taşkın bir tasavvuf anlayışın temsilcisi olan Bâyezîd ilâhi aşkın tesiriyle kendisinden geçince zahir ulemasının hoş karşılamayacağı bazı şeyler

söylüyor, bu yüzden onların hücumuna uğruyor, husumetlerine hedef oluyordu. Şeyhu'l-Meşayih, Bâyezîd'in oturduğu mahalleden kovulduktan sonra vâfidân mahallesine gidip orada ikâmete başladığını söyledikten sonra her veli gibi onun da bir sınav verdiğini ve her temiz kişi gibi belaya duçar olduğunu kaydeder. Esterabadlı Sûfi ise Bâyezîd'in defalarca Bistâm'dan kovulduğunu söyler. (Sehlegî, 64)

Ham bir sofı vardı. Şeyhi kötülüyor, hakkında ağır konuşuyor, “O ne yapmış, ne söylemiş ki! Onun yaptığını ben de yapıyorum”, demişti. Bâyezîd'in bundan haberi oldu. Bir gün şeyh onu gördü ve nefesini ona üfledi. Sofı üç gün elden ayaktan düştü ve altını kirletmeye başladı. Biraz kendine gelince boy abdesti alıp şeyhin huzuruna geldi ve özür diledi. Şeyh buyurdu ki:

“Bilmiyor musun, fillerin taşıyabileceği yük eşeklere yüklenemez!” (Attâr, 178)

Bâyezîd baskılara uğrar ve işkence görürken hem kendisini hem de başkalarını teselli etmek için şöyle diyordu: “Allah'ın dost edinip zikri ile meşgul ettiği ve muhaliflerinden koruduğu hiç bir kimse yoktur ki Allah ona eziyet eden ve onu reddeden bir Firavn musallat kılmasın.” (Sehlegî, 90)

Yedi defa Bistâm'dan kovulan Bâyezîd derde düşmediği, başına musibet gelmediği ve sıkıntıya uğramadığı bir gün olursa:

“İlâhi ekmek gönderdin ama ekmeğe katık yapacak belâ göndermedin” der ve bela verilmesini niyaz ederdi. Evliyanın çektiği işkencelere, Peygamberlerin başına gelen belalara duçar olmuştu o. (bk. Sehlegî, 64)

Şeyhu'l-Meşayih her velinin bir rakibi bulunduğunu söyledikten sonra Bâyezîd'in kaderinin de bun-

dan farklı olmadığına dikkati çeker. Bâyezîd'i çeke-
meyenlerden biri Zâhid Davud idi. Bu zat: "Ne yani,
o bir kere hacca gittiye ben iki kere gittim. O Di-
histan dergâhını bir kere ziyaret ettiye ben üç kere
ziyaret ettim. O şöyle yaptıysa ben böyle yaptım",
der, yaptıklarını onun yaptıklarıyla mukayese ede-
rek onu gözden düşürmeye çabalardı. Bu durum,
Bâyezîde haber verilince: "Evet dedi dedikleri şeyleri
yaptı ama Emirü'l-müminin (Komutan) birdir. Biri
Nikarimno köyünden gelip "Emirülminin benim" di-
yecek olsa başını keserler, dedi. Bir zaman sonra bu
köyden biri gelip başkanlık iddiasında bulunduğu
için kafası kesilmişti. Onun için onun sözü keramet
sayılmıştı. (Sehlegî, 81) Zâhid Davud ise davranışla-
rında Bâyezîd'i kendine örnek aldığından bu iddiası-
nın manevî cezasını çekmemişti.

Bistâm bölgesinde bir fıkıh âlimi vardı. Kendisi-
ne bölgenin bilgini gözüyle bakılırdı. Bir gün
Bâyezîde gelip: "Seninle ilgili olarak acaib şeyler
duyuyorum", dedi. Bâyezîd: "Benimle ilgili olup da
duymadığın acaib şeyler daha çok", dedi. Alim
sordu:

"Senin bu ilmin kimden ve nerden?"

"İlmim Allah'ın lütfu. Hz. Peygamber bildiği ile
amel edene Allah bilmediğini öğretir", buyurmuştur.
İlim ikidir. Biri zâhir ilmi, Allah'ın kullarına karşı delil
olarak ileri süreceği ilim budur. Bâtın ilmi ise faydalı
bir ilimdir. Ey Şeyh senin ilmin dilden dile aktarıla-
rak sana ulaştı, hem de amel için değil, sadece öğ-
renmek için. Benim ilmim ise Allah'tan gelen ilham-
lardır. Fakih:

"Benim ilmim güvenilir büyük âlimlerin birbirin-
den nakledip Hz. Peygambere, oradan da Cebrail
vasıtasıyla Allah'a dayandırdıkları ilimdir." Bâyezîd:

“Ey fakih, ulu Allah'ın Cebrail' ve Mikâil'in bile bildirmediği bazı bilgileri Hz. Peygamber'e verdiğini kabul ediyor musun?” Fakih:

“Evet, ama ben senin ilminin kaynağını öğrenmek istiyorum.” Bâyezîd:

“Peki, bunu aklının alacağı kadar anlatacağım: Hz. Musa Allah'la konuştu mu? Hz. Peygamber ilâhi huzura varıp onunla açıkça konuştu mu? Allah Peygamber ile vahiy yoluyla konuştu mu? Fakih:

“Evet, konuştu.” Bâyezîd:

“Ey fakih bilmezmissin ki sıddıkların ve evliyanın sözleri ondan kendilerine gelen ilhamlardır. Allah Hz. Musa'nın annesine Musa'yı sandığa koymasını ilham etmedi mi? Gemiyi delen, çocuğu öldüren ve duvarı onaran Hz. Hızır'a böyle yapması gerektiğini Allah ilhamla ona bildirmedi mi? Hanımının doğuracağı bebeğin kız olacağını Hz. Ebu Bekir önceden haber vermedi mi? Ordu komutanı Sariye'nin zor durumda olduğunu Hz. Ömer ilhamla bilmedi mi? Zindanda iken Hz. Yusuf'a ilham gelmedi mi? İlham mazhar olanlar Allah'ın bir takım özel lütuflarına ve ihsanlarına nail olmuşlardır. Allah ilham ve firasette kimini kimine üstün kılmıştır.” Bu sözü dinleyen âlim: Bana sağlam bir esas verdin ve tatmin ettin” diye cevap verdi (Sehlegî, 113)

Fakat Bâyezîd'in büyük hasmı bir hadis âlimi idi, şiddetle onun aleyhinde bulunmuş ve kendisini bir kaç defa Bistâm'dan sürgün etmişti. Bâyezîd ancak o öldükten sonra memleketine dönebilmişti.

“Seni buradan kovmak istiyorlar”, diyen adama Bâyezîd sormuş:

“Neden? Sebep ne?”

“Çünkü sen kötü bir adamsın”

“Bistâm ne hoş beldedir ki oralardakilerin en kötüsü Bâyezîd!”. (Attâr, 166)

Lâhici diyor ki: Bâyezîd zındık diye oniki defa Bistâm'dan kovulmuştu ama vefatından sonra Bistâm halkı Onun kabrinin mutekidi ve müridi oldu. Bâyezîd hayatta iken hem maddi hem manevi bir varlığa sahipti. Bunun için halk onunla ilişki kuramadı. Zira maddiyât içinde bulunan halk O maneviyat adamı ile ilişki kuramazdı. Vefat ettikten sonra ulu ruhu kutsal âleme yükselince geriye kabirde sadece maddi olan varlığı, taş ve toprak kaldı. Maddiyât içinde bulunan halk ancak kendileri gibi maddî olan, taş ve topraktan ibaret bulunan kabri ile ilişki kurabilir. Bâyezîd'e mürid olamayanlar kabrine mürid oldu. (Şerh-i gülşen-i râz, Tahran 1345)

Bâyezîd defalarca kovulmuş, çoğu zamanda aleyhinde dedikodular yapılmış ve baskı altında tutulmuştu. Fakat bu kovulma olayı çoğu zamanın Bistâm'da oturduğu mahalleden ayrılması, bazen de Bistâm'ı terk etmesi şeklinde gerçekleşiyordu. Bistâm'dan sürülünce de oraya yakın köy ve kasabalarda vakit geçiriyordu.

Bâyezîd: “Allah bir kulunu dost edinir, onu zikriyle meşgul eder, kendisine muhalefet etmekten korur ve onu gönülden Hak ile söyleşen insanlardan kılar, kılarsa mutlak ona eziyet eden ve onu reddeden bir Firavnı musallat kılar”. (Sehlegî, 90) diyor ve kendisini teselli ediyordu.

Şöyle dediği hikâye edilir:

“Belimdeki yetmiş zünnarı bir bir çözüp attım. Ancak bir tanesi kaldı. Ne kadar çabaladıysam da bunu açamadım, sızlanıp durdum ve,

- Yâ İlâhî! Bunu da çözmem için bana güç ver, dedim. Bir ses geldi:

- Bütün zünnarları açtın ama, şu bir tanesini açmak senin kârın değil, (benim tevfikimdir!). Şöyle demişti: “Bütün ellerle, Hakk'ın kapısını çaldım, belâ eliyle çalmadıkça bu kapı açılmadı. Bütün dillerle izin istedim, hüznün diliyle (dergâha girmek için) izin istemedikçe izin verilmedi. Bütün ayaklarla ona giden yolda yürüdüm. Zillet ayağıyla yürümedikçe izzet karargâhına varamadım!”

Bâyezîd H. 234'de, daha güçlü bir ihtimalle H. 261'de 73 yaşında Bistâm'da vefat etti. Hizmetinde bulunan Ebu Musâ her sabah gelir, sabah namazı vaktinin geldiğini haber verirdi. Bir gün yine gelip ona seslendi. Fakat içeriden kendisine cevap veren olmadı. Bu durum dört defa tekrarlandı ve sonra avazının çıktığı kadar bağırdı:

“Bâyezîd!” Oysa o, ona olan derin saygısı sebebiyle o sabaha kadar kendisini adıyla hiç çağırma-mıştı. Böyle bağırmasına rağmen kapısının açılmadığını görünce durumu anladı ve kapıyı açıp içeri girdi. Bâyezîd'i dünyasını terketmiş buldu. (Sehlegî, 66)

Bir gün sâdık müridlerinden Abdullah Yunâbâdî Bâyezîd'i ziyaret için köyünden gelmiş, dönmek için ondan izin isteyince:

“Gitme, cenaze namazını kıldıktan sonra gider-sin! cevabını almıştı. Abdullah kimin cenaze namazını kılacağından habersiz beklemeye başladı. Sabah olunca bunun mürşidinin cenazesi olduğunu gördü. (Sehlegî, 66)

Bâyezîd'in ünü hayatta iken İslâm alemine yayılmıştı. Her taraftan kendisini ziyaret etmek, feyz almak ve faydalanmak için geliyorlardı. Bistâm şehrinin ziyaretçileri eksik olmuyordu. Aralarında, uzak yerden ziyarete gelip uzun süre Bistâm'da kalan Ebu Musa ed-Deybülî gibi âlimler de vardı.

Müridleri

Bâyezîd en tanınmış müridleri Ammî (Ummâ) diye meşhur olan yeğeni Ebu Musâ İsa b. Âdem ile Sind (Hind) veya Ermeniye tarafından gelip uzun müddet Bâyezîd'in yanında kaldıktan sonra onun işaretiyle Doğu Anadolu'ya gelip irşad faaliyetine girişen Ebu Musa ed-Deybülî (Dübeyli) idi.

Bâyezîd'in büyüklüğüne inanıp onu ziyaret eden, ama Bâyezîd'in de kendisine hürmet ettiği bir zat olan İbrahim Stenbe (Ebu İshak İbrahim el-Herevî İstenbe (bk. Ebu Nuaym, X, 43) Bâyezîd'in faziletini dile getirir, onu destekler ve fırsat buldukça ziyaret ederdi. Bir gün Bâyezîd müridleriyle sohbet ederken birden ayağa kalkıp:

“Hadi, Allah'ın evliyasından bir ermişi karşılamaya gidiyoruz, der ve yola çıkarlar. Şehrin giriş kapısına vardıklarında eşeğe binmiş olan İbrahim Stenbe'nin gelmekte olduğunu gördüler. Bâyezîd ona:

“Gönlüme şöyle bir ses geldi: “Kalk, İbrahim Stenbe'yi karşıla, benim katımda onu kendin için şefaathı kıl”, dedi. Bu sözü dinleyen İbrahim Stenbe:

“Şayet o seni bütün insanlar için şefaathı kılsa fazla bir şey yapmış olmaz. Nihayet bir avuç toprak için şefaathı yapmış olur”, deyince Bâyezîd hayrete düştü. (Sehlegî, 101, Attâr, 177)⁽⁶⁾ Yemek zamanı gelince nefis yemekler geldi. İbrahim Stenbe kendi kendine : “Şeyh ne kadar nefis yemekler yiyor” dedi. Bu hususu farkedenden Bâyezîd yemekten sonra İbrahim'in elinden tutup onu bir kenara çekti ve yumruğunu duvara vurdu. Derhal duvarda bir kapı açıldı ve ucu bucağı olmayan bir deniz görüldü. Bâyezîd İbrahim'e:

(6) Ya Habibim nedir ol kim diledin
Bir avuç toprağı minnet eyledin Süleyman Çelebi

“Gel, şu denize dalalım” dedi ama İbrahim korktu ve:

“Henüz ben bu mertebede değilim” dedi. O vakit Bâyezîd:

“Araziden getirip pişirdiğin ve ambara koyduğun o arpa var ya, o hayvanların yiyip dışkı ile attıkları arpadır, sen onu pişirip yiyorsun” dedi. Gerçekten de böyle bir olay vukua gelmişti. Bu uyarı üzerine İbrahim tövbe ve istiğfar etti. (Attâr, 177)

Bâyezîd'in diğer müridi kabri Bistâm'da bulunan Çoban Said (Said-i Râî)'dir. Said memleketindeki bir kadının sürüsünü güdüyordu. Bâyezîd'i ziyarete gelince halkın dağıldığını ve kapının da kapandığını görünce gitmiş şeyhin eşiğine baş koyup orada uyuya kalmış, sabahleyin şeyh onu bu halde görmüş ve tebessüm etmişti. (Sehlegî, 75)

Said Meyhorânî Bâyezîd'in kendisine bir keramet göstermesini isteyince şeyh onu Çoban Said'e gönderdi. Said Meyhorânî onunla görüşmek için yola çıktı. Onu arazide namaz kılarken buldu, sürüsünü de kurtlar bekliyordu. Namazını bitiren Çoban Said sordu:

“Ne istersin?

“Bir sıcak somun ve bir de taze üzüm.”

Çoban Said hemen yerden bir çubuk alıp ortasından ikiye böldü, bir parçasını kendi önüne, diğer parçasını Said Meyhorânî'nin önüne dikti ve çubuklar derhal üzüm verdi ama kendi tarafındaki üzümün rengi beyaz olduğu halde karşı taraftakinin rengi siyahtı. Said Mayhorânî bunun sebebini sorunca Çoban dedi ki:

“Çünkü ben gönlümü tam ve kesin olarak Allah'a bağladım. Sen ise bunu imtihan maksadıyla

istedin ve neticede renkler niyet ve hallere uygun şekilde ortaya çıktı. (Sehlegî, 75, Attâr, 179) Said Meyhorânî çobandan ayrılacağı zaman ondan abasını istedi. Çoban da iyi koruması şartıyla abasını verdi. Said Meyhorânî hacca gitti ve Arafatt'a bu abayı kaybetti. Dönünce abasını çobanın yanında buldu. (Sehlegî, 76, Attâr, 179)

Bâyezîd'in Abdullah Yunâbâdî ve Sehlevâ Nemre isimli keramet ve firaset sahibi sâlih iki müridi vardı. Aralarında samimi bir dostluk bulunan bu iki müridin oturdukları köyler birbirine yakındı. Şeyhi ziyarete gidecekleri zaman biri öbürüne seslenir, birlikte Bistâm'a giderlerdi. Özellikle Abdullah, Bâyezîd'i o kadar içten hararetle bir şekilde seviyordu ki, şeyhi ziyaret için çağrılınca, eğer daha evvel giymemişse şalvarını giymeyi unuturdu. Bir gün Bâyezîd'e: "Seni seviyorum" deyince şeyh sordu: "Ne kadar?". "Ebu Musa'nın sevdiğinden daha çok" dedi, Abdullah. Bâyezîd, "evet" dedi ama Ebu Musa kendimizdendir. Eğer sende sevgi olsaydı gece yerinde duramaz, gündüz rahat edemezdin. Fakat doğrudur, sende mevcut kararsızlık kadar sevgi var.

Bâyezîd'in heybeti Abdullah'ı kaplayınca kendini mihraba bağlayıp aşağıya sarkıttı. (Sehlegî, 79, 80)

Bâyezîd'in İbrahim Muazân isimli müridi aynı zamanda zengindi, ticaretle uğraşırdı, zaviyenin her türlü ihtiyacını karşıladığından Bâyezîd: "Kimi bize canı ile, kimi malı ile, kimi gönlü ile geliyor. İbrahim ise bunların hepsi ile geliyor" derdi. Sık sık: "Allah'ın bir dostu vardı, adı İbrahim idi. Bizim de bir dostumuz var, adı İbrahim" der ve ona iltifatını eksik etmezdi. İbrahim o kadar dindar idi ki bulutlu havada kumaş olduğundan daha iyi gözüktüyör,

müşteri kanabilir diye böyle günlerde alış veriş yapmazdı. (Sehlegî, 80)

Bâyezîd'in müridlerinden Ebu Mansur Cînovî son derece dindar bir insan olup pek çok insanı irşad etmişti. Cürcan'ın bir köyünden bir müridi vardı. Onu ziyaret için köyden hediyelerle gelirdi. Bu durum 21 sene sürdü. Bir gün Ebu Mansur onu yanına çağırıp ağzına üfledi, sevinç çığlıkları atarak dışarıya fırlayan mürid: "Benden mutlu kimse yok, Ebu Mansur ağzıma üfledi" diye bağırdı. Ebu Mansur'un ona ve daha başkalarına üflediği ruhun feyz ve bereketiyle bin kişi marifet ehli olup ariflik mertebesine yükselmişti. (Sehlegî, 77)

Bâyezîd'in Ebu Mansur el-Cînovî, Mahmud el-Kehyânî ve Abdullah Yunâbûdî gibi daha pek çok müridleri vardı. Mahmud el-Kehyani kuraklık zamanı dua edince yağmur yağardı (Sehlegî, 78) Başta iki Ebu Musa olmak üzere Bâyezîd'in manevi mirası ve irfanı bunlara intikal etmiş, bunlar aracılığıyla yayılmıştı.

Çağdaşları

Bâyezîd bir ilmin, ehliyetli olduğu kabul edilen bir üstatdan; bir sanatın, mâhir bir ustadan öğrenilmesi lüzumuna kani idi. Gelişi güzel kişilerden öğrenilen bilgilerin insana faydadan çok zarar dokunacağını düşünüyordu. "Üstadı olmayanın önderi şeytandır" diyordu. (Bk. Süherverdi, *Avarifü'l Maarif*, Beyrut 1966, s. 96) Bu söz bazen "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" şeklinde de nakledilir ve tasavvufa karşı olanlar tarafından istismar edilir. Fakat bu konuda ona yöneltilen tenkitlerde hiç bir haklılık payı yoktur. Tasavvuf gibi son derece ince ve hassas bir alana ehliyeti müsellemler bir mürşidin rehberliği

olmadan girenler sadece şeytanın oyuncağı olurlar. Hatta nisbeten kolay olan fıkıh ve akaid gibi ilimlerde bile durum böyledir.

Bir gün şeyh yolda gidiyor, bir genç de ayağının izine basıp onu adım adım takip ediyor ve,

- Şeyh, adım adım böyle takip edilir, diyordu. Şeyhin üzerinde bir kürk vardı. Genç,

- Yâ şeyh! Şu kürkün bir parçasını bana ver ki, sendeki bereketler ve feyizler bana ulaşsın, dedi. Şeyh,

- Şu postu ve kürkü değil, bizzat Bâyezîd'in derisini giyinsen, Bâyezîd'in yaptığını yapmadıkça bunun sana bir faydası olmaz, dedi.

Bâyezîd II/VIII. asrın sonunda, III/IX. asrın ilk yarısında Bistâm'da yaşamıştı. Onun çağdaşı olan bir çok tanınmış Sûfî bulunduğu halde sadece Zunnun Mısri (ö.245/859), Şakik Belhî (ö.164/780), Ebu Tûrab Nehşebî (ö.245/859), Yahya b. Muaz Râzî (ö.258/871) Ahmed b. Hadraveyh (ö.240/854), Hâtem-ı Asam, (ö.237/851), Sehl b. Abdullah Tüsteri (ö.273/886) gibi bazı sûfîlerle olan ilişkilerinden söz edilir. Bu ilişkilerin bir kaçı hariç, diğerleri haberleşme şeklinde ilişkilerdir. Bunların da tarihî bir değeri haiz olmaktan çok menkıbe ve simge değeri vardır. Bâyezîd'in bunlarla olan ilişkileri, görüşmeleri ve tartışmaları bize onun tasavvuf anlayışı, diğer sûfîlerden farklı yanları konusunda bir fikir verebilir.

Zunnun: Mısır'da yaşamış, bir ara Bağdad'a gelmişti. Menkıbeye göre Bâyezîd'in harikülâde ve dilere destan hallerini duyuyor ve bunun mahiyetini daha yakından öğrenmek istiyordu. Onun için hallerini araştırıp sağlıklı bir haber getirmesi için müridle-

rinden birini ona gönderdi. Mürid Bâyezîd'in evini sordu, buldu ve kapıyı çaldı. Adem kapıyı açan zâta:

“Bâyezîd'i arıyorum” dedi. Bâyezîd:

“Bâyezîd kim? Ben de Bâyezîd'i arıyorum” deyince adam şaştı. Geri gelip durumu Zunnun'a anlattı. Zunnun da:

“Kardeşim Bâyezîd Allah'a gidenlerle gitmiş” dedi. Başka bir rivayette Bâyezîd:

“Bâyezîd dediğin kim? keşke onu görebilsem!” diye cevap vermiş, bu cevabı öğrenen Zunnun bunun üzerine göz yaşlarını tutamamış ve:

“Kardeşim Bâyezîd Yüce Allah'ın sevgisinde kendini yitirmiş olduğundan o da onu arayanlarla birlikte kendisini anyor” demişti. (Sehlegî, 85, 95, 151, Attâr, 184)

Başka bir rivayete göre kapıyı çalan adam: “Bâyezîd evde mi? diye sormuş, ama içerden: “Evde Allah'tan başka kimse yok” (Sehlegî, 84) şeklinde bir ses gelmişti. Bu söz: “Evde ev sahibinden (âlemde onun mâlikinden) başkası yok” şeklinde de nakl edilir. (Leyse fi'd-dâr gayrûhu'd-deyyâr.) Bâyezîd öyle yüce hallere sahipti ki, Zunnun gibi ulu erler bile ona imreniyor, ondan gelen haberlerle mest oluyorlardı.

Başlangıçta şiddetli çileler çeken Bâyezîd çilesiz olarak Allah'a giden yolda kısa sürede uzun mesafeler alma mertebesine ermiş, sülûkün ilk dönemine özgü riyazet ve nefis mücahedeleri artık geride kalmıştı. Bâyezîd'in rahat bir hayat yaşadığını ve geceleri uyuduğunu öğrenen Zunnun ona haber gönderir:

“Ey Bâyezîd! Bütün gece uyuyor ve rahatına bakıyorsun! Bu rahat daha ne kadar sürecek! oysa

kafile geçip gitti!” Bâyezîd ona şu haberi yolladı: “Kardeşim Zunnun, gerçek anlamdaki er o kişidir ki sabaha kadar uyur ama sabahleyin konak yerine kafileden önce varır.” Bu haberi alan Zunnun: Bizim hallerimiz henüz o dereceye ulaşmadı onu kutlarım” dedi ve ağladı. (Sehlegî, 103, Attâr, 163)

Bâyezîd başlangıçta dinin şekli ile ilgili hükümlere titizlikle uyuyor, bu durumda bulunan herkese de hayatının sonuna kadar buna uymalarını tavsiye ediyordu. Ama artık o, şekle ait kayıtların üstünde idi. Onun için Zunnun'un kendisine gönderdiği seccadeyi ona iade etmiş ve: “Artık benim seccade ile işim kalmadı, bana yastık (koltuk) lazım, gönder ki yaslanayım ona” demişti. Zunnun bu haberi alınca ona bir yastık göndermiş, ama şeyh bunu da ona iade etmişti. Çünkü o vakit erimiş, bir deri, bir kemik kalmıştı. Hakk'ın lutfuna ve keremine dayanan, bir mahlukun yastığına yaslanmaz ve ona ihtiyaç duymaz. (Attâr, 171) Aynı şekilde Ahmed b. Harb'ta Bâyezîd'e bir hasır seccade göndermiş ve: “Geceleri üzerinde namaz kılarsın” demişti. Bâyezîd ona: yedi kat gök ve yer halkının ibadetini bir yastığa koyup onu da başımın altına koydum (ve uyudum) diye haber salmıştı. (Sehlegî, 169, Attâr, 170)

Şakik Belhî aslında Bâyezîd'den önce yaşamıştı. Ama yine de ikisi arasındaki ilişkileri gösteren bir kaç menkıbe nakledilmiştir.

Menkıbeye göre hacca gitmek için yola çıkan müridine Şakik Bistam'a uğrayıp Bâyezîd'i ziyaret etmesini söyler. Huzuruna gelen müride Bâyezîd sorar:

“Kimin müridisin”

“Belhli Şakik'in müridiyim”

“O ne söylüyor?”

Halkla ilgisini kesmiş, tevekkülü esas alıp bir kenara çekilip oturmuş ve diyor ki:

“Yer demir, gök bakır olup gökten bir şey yağmasa ve yerden bir şey bitmese, bu durumda bütün halkın nafakası üzerime olsa yine tevekkülümünden dönmem”

Bâyezîd “katı müridlik budur işte. Eğer Bâyezîd karga olsa o müşrikin şehri üzerinde uçmaz. Geri döndüğünde ona de ki:

“Allah’ı iki dilim ekmekle denemeye kalkışma. Acıkınca hem cinsinden iki dilim ekmek al ve tevekkül ehliyetnamesini bir kenara koy. Böyle yap ki şehir ve kasaba uğursuzluğun yüzünden yere batmasın.”

Mürid bu acı sözü işitince geri döndü. Şakik’e vardı. Şakik neden bu kadar çabuk geldiğini sordu. O da durumu anlattı. Şakik söz konusu kusurun kendisinde bulunduğunu kabul etti. Onun dört yüz yük kitabı vardı, ulu bir kişi idi ama ulu erlerin kanatı çok daha önemlidir. Şakik müridine,

“Eğer o böyleyse sen nasılsın”, diye sormadın mı, dedi. Mürid: “Hayır” deyince, Şakik:

“Öyleyse hemen git, bunu sor”, dedi. Mürid Bâyezîd’in huzuruna varıp bu suali sordu, Bâyezîd:

“Bak hele, bu da başka cahillik. Ben nasıl olduğumu söylersem sen bunu anlamazsın ki?” Mürid:

“Eğer şeyh uygun görürse bunu yazdırır, ben de alır götürürüm. Böylece emeğim boşa gitmiş olmaz, zira uzak yerden geldim”, dedi. Bâyezîd dedi ki: “yazınız:” Bismillahirrahmanirrahim, Bâyezîd işte budur.” Şeyh bunu söyledikten sonra kağıdı katlayıp müride verdi. Demek istedi ki: Bâyezîd bir hiçtir, nitelemeye konu olmaz. Onu nasıl niteleyelim?

Bâyezîd'in bir zerre kadar dahi varlığı yoktur. Bu yüzden ona "O nasıldır" sorusu nasıl sorulabilir? Tevekküle mi, ihlasa mı sahib diye sorulamaz. Çünkü bunlar halkın sıfatı. Tevekkülle süslenmek değil, "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak gerek."

Cevabı alan mürid yola çıktı, ölüm yatağında yatan Şakik ise bir kişiyi dama çıkarıp gelecek haberi gözetletiyordu. Ruhunu teslim etmeye bir kaç dakika kala cevabı alınca şöyle bir göz attı. Kelime-i Şehadet getirdi. Böylece kendisindeki kusurdan arındı. (bk. Attâr, 172)

Başka bir menkıbeye göre Şakik, Ebu Turâb ile birlikte Bâyezîd'i ziyarete gider, şeyh yemek getirir ama Şakik'in müridlerinden biri huzurda durur ve yemek yemez. Şeyh ona: "Bizimle birlikte yemek ye" der. Ama mürid oruç olduğunu söyler. Şeyh:

"Eğer sofraya oturup yemek yersen bir ay oruç tutmuş kadar sevap alırsın" der, ama mürid orucunu açamayacağını söyler. Şakik ısrar eder: "Orucunu açarsan bir sene oruç tutmuş gibi sevap kazanırsın" der, ama mürid direnir ve orucunu açmaz. O zaman Bâyezîd: "(ilâhî) Huzurdan kovulan şu kişiyi bırakın" der. Çok geçmeden onu hırsızlık yaparken yakalayıp ellerini keserler. (Attâr, 180)

Ebu Turâb Nahşebi ile Bâyezîd'i konu alan bir menkıbe şöyledir: Ebu Turâb'ın gayet ateşli ve çok coşkulu bir müridi var idi. Ebu Turâb sürekli olarak ona:

"Senin gibisinin Bâyezîd'i görmesi lazım" derdi. Bir gün müridi.

"Her gün Allah'ı yüz kere gören Bâyezîd'i görüp de ne yapacak" dedi. Ebu Turâb ise:

"Sen yüce Allah'ı kendi ölçeğine göre görüyor-

sun. Bâyezîd'in huzuruna varınca onun ölçëğine göre görürsün, gözden göze fark var. Allah'ın Hz. Ebu Bekir'e bir kere tecelli etmesi, diğer bütün insanlara tecelli etmesine denk değil mi?" diyordu. Bu söz müride tesir ettiğinden hemen şeyhle birlikte yola çıkıp Bistâm'a geldiler. Bâyezîd evinde değildi. Su almaya gitmiş, onlar da oraya gittiler. Gördüler ki şeyhin elinde bir testi, sırtında eski bir aba var. Bâyezîd'le mürid birbirine bakışınca mürid titredi ve cansız olarak yere düştü Ebu Turâb:

"Ey Şeyh bir nazar ve ölüm ha" dedi. Şeyh buyurdu ki:

"Ebu Turâb! Bu gençin tabiatında öyle bir husus vardı ki, henüz onu keşf etme zamanı gelmemişti. Bâyezîdi temaşa edince o husus birden kendisine keşfediliverdi." Ama buna takat getirmemeyip yere yığılıverdi. Hz. Yusuf'u temaşaya dalan kadınların ellerini doğramaları gibi bir olay" (Attâr, 168, Kutu'l-Kulûb II, 139).

Hâtem Asam müridlerine: "İçinizden kim cehennemliklere şefaât edip onların cennete girmelerini sağlamazsa o benim müridim değil," demişti. Bu sözü duyan Bâyezîd dedi ki:

"Ben derim ki: içinde kim cehennemin kapısında durup cehenneme gönderilenlerin elinden tutub onları cennete göndermez ve yerlerine de kendisi cehenneme girmezse o benim müridim değildir." (Sehlegî, 98, Attâr 181)

Yahya b. Muaz er-Razi Bâyezîd ile mektuplaşmıştır. Bir kere ona şöyle yazmıştı:

"Bir kadeh içip tâ ebede kadar mest olan bir şahıs hakkında ne buyurursun?" Bâyezîd cevap yazmış:

"Burada öyle biri var ki yedi deryayı içti de hâlâ

ağzını açmış: “Daha yok mu?” demektedir (Sehlegî, 173, 168, Attâr, 165, Kuşeyrî, 221, 620)

Ahmed b. Hadraveyn ve karısı Fatma ile Bâyezîd arasında geçen olayları konu alan menkıbeler ilginç olduğu kadar da hoştur:

Menkıbeye göre Ahmed b. Hadraveyh her biri havada uçma, su üstünde yürüme ve duası makbul bin müridi ile Bâyezîd'i ziyarete gider. Asalarını, âsa koymaya mahsus özel yere koyan müridler şeyhin huzuruna çıkar, şeyh Ahmed'e fazla seyahat etmemesini tavsiye eder ve konuşmaya başlar, ama sözleri çok derin manalar içerdiğinden yedi kere tekrardan sonra ancak anlaşılır. Ahmed sorar:

“Ya şeyh oturduğun sokağın başında İblisin vurulduğunu ve asıldığını gördüm. Bu neyin nesi?” Şeyh cevap verir:

“İblis Bistâm çevresinde dolaşmayacağına dair bize söz vermiş, ama sözünde durmayıp bir şahsı kışkırtmış ve kan dökmesine sebep olmuştu. Soyguncuyu padişahın kapısı önünde asmak gelenektir!” (Sehlegî, 73)

Ahmed b. Hadraveyh, “gördüğüm herkesi yüce Allah'a gelin diye çağırdım. (zaten Allah katında olan) Bâyezîd'i ise Allah'tan çağırdım” (Sehlegî, 73, 97, Attâr) demiş ve onun ululuğunu dile getirmişti. Bir gün rüyada gördüğü Hakk Teâlâ'nın kendisine Hakk'ın: “Bütün erler benden bir şeyler diliyorlar, sadece Bâyezîd'dir ki benden ancak beni diliyor”, diye hitab etmesinin onun bir kanaatta olmasında büyük etkisi olmuştu. (Sehlegî, 73, 97)

Bir gün Ahmed b. Hadraveyh, karısı Fatma ile Bâyezîd'i ziyarete gitti. Belh Emiri'nin kızı olan Fatma tasavvufta yüksek bir mertebeye çıkmış olan hârikûlade hal sahibi bir ermişti. Bâyezîd'in huzuru-

na gelen Fatma yüzünü örten peçesini çıkarıp attı ve Bâyezîd'le gayet senli benli konuşmaya başladı, tesettüre riayet etmiyordu. Bunu gören kocası Ahmed hayrete düştü, gönlünü kıskançlık hisleri kapladı ve dayanamayıp sordu:

“Fatma Bâyezîd karşısında sergilediğin bu küstahça tavır ne böyle?”

Fatma, “Şunun için böyle hareket ediyorum,” dedi: Sen tabiatıma ve bedenime, o ise yoluma ve ruhuma mahremdir. Senin aracılığıyla arzularımı tatmin ederken onun aracılığıyla Hakk'a eriyorum. Bunun kanıtı da şu: O bana muhtaç değil, ama senin bana ihtiyacın var.”

“Fatma neden eline kına yaktın?” diye sordu Bâyezîd. Fatma:

“Ey Bâyezîd! şu ana kadar elimdeki kınayı görmediğinden seninle samimi olarak sohbet ediyordum. Şimdi gözün buna çarpınca artık bundan sonra benim seninle sohbet etmem haram olmuştur.” dedi. (Attâr, 349, Sehlegî, 170) Bâyezîd bu kadın için: “kadın kıyafeti içinde er görmek isteyen Fatma'ya baksın” (Attâr, 349) demişti.

Bana nasihat et, “diyen Ahmed'e Bâyezîd: “Fütüvveti karından öğren” demişti. (Sehlegî, 170)

Tasavvufta kadın ve erkeklerin cinsiyet farkını bir yana bırakarak bir yerde ve birlikte sohbet etmeleri, bu esnada cinsiyet farkını akıllarına getirmemeleri gayet tabii karşılanır. Böyle manevî havası olan sohbetlere yüksek bir şuur hali hâkim olduğundan kolay kolay kimsenin içinden aşağı duygular ve bayağı düşünceler geçmez. Bu, en güzel şekilde Hasan Basri'nin şu sözünde ifadesini bulur:

“Rabia Hatunla oturup bir gün bir gece tasavvuf ve ilahi hakikat konusunda sohbet ettik. Bu süre

içinde ne erkek olduğum benim aklımdan geçti, ne de kadın olduğu onun aklımdan geçti. (Attâr, 78) Buna rağmen İbn Cevzî gibi pek çok şeriat âlimi bu tür sohbetleri acı bir dille eleştirmekten ve sûfilere kınamaktan geri durmamıştır. (bk. Telbîsü İblis, 387)

Ahmed bir kere rüyasında arşın altında geniş, ucu bucağı bulunmayan bir yazıdaki bütün çiçeklerde ve ağaçların yapraklarında “Bâyezîd Allah'ın velisidir”, ibaresinin yazılı olduğunu görmüştü. (Attâr, 209)

Eserleri

Bâyezîd'in eser yazmadığı bilinmektedir. Daha çok Farsça yaptığı konuşmalar ve hakkındaki menkıbeler Sehlegî tarafından derlenmiştir. Tam anlamıyla Bâyezîd'in menkıbenamesi diyebileceğimiz bu derleme, Bâyezîd'e nisbet edilen iki hikaye ile birlikte yayınlanmıştır. (bk. Nşr-A. Bedevî, Şatahâtü's-Sûfiyye, Kahire, 1949) Ayrıca bk. Brock, GAL. I, 645, Keşfu'z-Zunûn, II, 1468.)

Abdurrefi Hakikat, Bâyezîd'e ait bir kaç Farsça rubaî nakl eder. (bk. Bâyezîd-i Bistamî, s. 270, 274, 278) Fakat bu rubaîlerin ona aidiyeti kesin değildir. Bununla beraber tasavvufun ilk Farsça örneklerini ortaya koyan Bâyezîd olmuştur. Onun sözleri ve menkıbeleri Tasavvufî Fars Edebiyatının en güzel ve ilk nesir örnekleridir. Sehlegî'nin topladığı menkıbelerin ilk şekilleri Farsça olup bunlar daha sonra Farsça ve Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Bu bakımdan Bâyezîd'in Tasavvufî İran Edebiyatının kuruluşundaki etkisi önemlidir.

Gazalî el-Münkız Mine'd-Dalal'ın başında Bâyezîd'e ait bazı risaleler okuduğunu ve bunun etkisinde kaldığını söyler. Her halde o bu ifadesi ile Sehlegî'nin derlediği menakıbı kastetmektedir.

Vefatından Sonra

Ebedî istirahatgâhına konulduktan sonra da Bâyezîd'in kerametleri ve halka faydası devam eder, diye inanılır. Bununla ilgili menkıbe ve olaylar:

Vefat ettiği gece yanında bulunmayan müridi Ebu Musa rüyada Arş'ı omuzuna koyup taşıdığını görmüş, ertesi gün Bistâm'a gelip rüyasını şeyhe tabir ettirmek istemiş, ama şeyhin vefat ettiğini kalabalık bir cemaatin cenazeyi mezarlığa götürmekte olduklarını görünce gidip tabutun altına girmiş, şeyhin naaşı omuzunda iken şeyh ona: "Gördüğün rüyanın yorumu işte bu" demişti. (Attâr, 209)

Bâyezîd vefat ettikten sonra Ahmed b. Hadra-veyh'in hanımı Fatma kabrini ziyarete gelmiş ve ziyaretten sonra sormuş:

"Bâyezîd'in kim olduğunu biliyor musunuz?"

"Bunu sen daha iyi bilirsin!"

"Bir gece Ka'be'yi tavaf ediyordum. Bir ara dinlenmek için oturduğumda uyuya kaldım. Rüyada Arş'a kadar olan bütün semaları gördüm. Arş'ın altında geniş bir saha gördüm, renk renk çiçek ve türlü türlü güllerle dolu olan bu geniş sahadaki her gülün her yaprağına yazmışlar: "Allah Dostu Bâyezîd!" (Attâr, 209)

Kendisini rüyada görüp nasihat isteyen birine şu öğüdü vermişti: "Halk ucu bucağı olmayan bir denizde! Bu denizde bir gemi (Şeriat) var, ona binmek için çabala ki kurtulasın. (Attâr, 210, Sehlegî, 139) Onu, rüyada gören biri "tasavvuf nedir" diye sorunca şu cevabı aldı: "Rahatlık kapısını üzerine kapatman, sıkıntı kapısının önüne diz çökmen" (Attâr, 210)

Ebu'l-A'la anlatıyor: Bir gün ârifler sultanının

kabrini ziyarete gitmiştim. Bir serçenin avlamak istediği bir karıncanın peşinden koştuğunu, fakat karıncanın Bâyezîd'in kabrine doğru kaçtığını, kabre yaklaşınca serçenin onu takib etmekten vazgeçtiğini gördüm. Anladım ki, serçe şeyhe olan saygısından ötürü ona sığınan karıncayı avlamaktan vazgeçmişti. (Sehlegî, 186)

Bâyezîd yırtık yerlerini dikmesi için kürkünü bir terziye vermiş, terzi de kürkü düzelttikten sonra omuzuna atıp Bâyezîd'e getirmiş, bir süre sonra da vefat etmişti. Sorgu melekleri terziye sormuşlar: "Rabbin kim?" Terzi:

"Benim gibi birine böyle soru sorulur mu hiç? Ben Bâyezîd'in kürkünü omuzunda taşımış bir adamım" demiş, bunun üzerine melekler: "Hadi gidelim, bunun bize vereceği bir hesap yok" demişlerdi. (Sehlegî, 180)

Tanınmış sûfî Ebu Hasan Harâkânî tasavvufa yeni girdiği zaman oniki sene yatsı namazından sonra Bistâm'a gelir. Bâyezîd'in kabri yanında durur ve: "Bâyezîd'e ihsan ettiğin hil'attan Ebu Hasan'a bir koku ihsan et" derdi. (Attâr, 661)

Ebu Hasan Bâyezîd'e derin bir bağla bağlı idi. Ebu Hasan ne bulduysa şeyh sayesinde bulduğunu ifade etmişti. Bâyezîd, Ebu Hasan'ın geleceğini önceden haber vermişti. (Mevlâna, Mesnevî, IV, 496, 505) Bâyezîd'in Ebu Hasan'ın şeyhi olduğuna, ruhanî yoldan terbiye gördüğüne inanıldığı için üveysi sayılmıştı.

Ünlü sûfî Ebu Sâî'd Ebu'l-Hayr Bâyezîd'in kabrini ziyaret için yola çıkmış, Bistâm yakınındaki bir tepeden türbeyi görünce bir süre başını önüne eğip beklemiş, sonra kaldırmış ve: "Şurası öyle bir yer ki kim ne kaybederse orada bulur", demiş. Sonra kabri zi-

yaret etmiş, aynı şekilde başını önüne eğmiş, sonra: “Burası kötülerin değil, temizlerin yeri!” demişti. (İbn Münevver, Esraru't-Tevhid, 151, Attâr, 210)

Keşfu'l-Mahcûb yazarı Hucvirî de manevî müşkilini ve ruhanî bir problemini halletmek için Bistâm'a gidip Bâyezîd'in kabrini ziyaret etmişti. (bk. Hücvirî, 77)

Bistâm ve çevresindeki halk kurak ve kıtlık senelerinde Bâyezîd'in kabrini ziyaret eder, yağmur duasını burada yapar ve hürmetine yağmur yağdığına inanırlardı. Bâyezîd'in müridleri yüzüsuyu hürmetine bile yağmur istenirdi. Mahmud el-Kehyânî böyle idi. (Sehlegî, 78)

Bâyezîd'in Bistâm'daki kabri pek çok mutasavvıf, seyyah ve devlet adamı tarafından ziyaret edilmişti. Bâyezîd, Pir-i Bistâm diye anılmış ve Bistâm'ın manevî hâmisî ve sahibi sayılmıştır.

Sorgu melekleri olan Münker ve Nekir Bâyezîd'e geldiler ve: “Rabbim kimdir”, dediler. Bâyezîd onlara: “Ben ne desem boş, bunun ne kıymeti var? İyisi mi geri dönün ve neyi olduğumu O'na sorun. O ne derse o olsun! O bana “kulum” demedikçe ben yüz kere bile “Mevlam O'dur” desem bundan ne çıkar? (Attâr, 209) dedi.

Bâyezîd, ilâhî huzura çıkınca nidâ geldi!

“Ey Bâyezîd! Ne getirdin?”

“Rabbim sana layık bir şey getiremedim ama sana şirk de koşmadım, Tevhidle geldim.”

“Süt gecesi de mi?”

Bâyezîd bir gece süt içmiş ve sonra karnı ağrımış ve: “Süt karnımı ağrıttı”, demişti. Karnının ağırmasını Allah'tan bilmeyip süttten bilmesi böyle bir ilâhî azârâ sebep olmuştu.” (Attâr, 209)

Bâyezîd'i kabre koydukları gece sordular:

“Ne getirdin?” Bâyezîd cevap verdi:

“Bir fakir bir sultanın kapısına gelince “ne getirdin demezler. “Ne istiyorsun”, derler. (Şîrvânî, Riya-zu's-Siyâhe, 518)

Türbesi ve Zaviyesi

Sehlegî gibi Bâyezîd hakkında en doğru bilgileri veren kaynaklara göre, daha sağlığında şeyhin bir savmaası, yani zaviyesi vardı. Bâyezîd buraya çekilir, ibadet eder, müridleri ve muhibleriyle burada görüşür, sohbet ederdi.

Sehlegînin verdiği bilgiye göre Bâyezîd ikamet ettiği yere yakın bir yerde namaz kılmak yerine, daha uzak yerde bulunan Mobeden mahallesindeki küçük mescide gidip namaz kılar; buranın genişletilmesini de arzu ederdi. Onun bu arzusu üzerine genişletilen mescide iç mescid, Ebu Musa'nın oğlu Ammi'nin H. 300 senesinde yaptırdığı mescide de dış mescid denir. Ama iç mescid daima daha fazla rağbet görmüştü. Bâyezîd bu mescide gidip gelirken bugün ona nisbet edilen zaviye (Hânkâh, 67 Savmaa) inşa etmişti. Önceleri bazen burada barınırdı. Daha sonra burada oturmaya başladı. Bâyezîd'in akrabaları, daha sonraki senelerde ona olan saygıları sebebiyle burada ikamet etmez ama ara sıra gidip orada namaz kılarlardı. Bâyezîd'in burada bulunan evinde Zerengirun isminde bir akrabası otururdu. (Sehlegî, 62) Bu ve benzeri ifadelerden Bâyezîd'in sağlığında bir mescidi, bir de zaviyesi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bâyezîd'in çok sevdiği İbrahim Muazân isminde bir müridi vardı. Bâyezîd onu çok takdir eder ve: “Allah'ın bir dostu var. Adı İbrahim. Bizim de bir dostumuz var. Adı İbrahim” derdi. Bu zat her gün tekkeye yüz kişilik erzak gönderir, ihti-

yaç olması halinde daha fazlasını göndermeye de hazır olduğunu söylerdi. (Sehlegî, 80) Bu örnek Bâyezîd'in zaviyesinin çok faal olduğunu gösterir. Belki de tasavvuf tarihinde bu kadar çok geleni, gideni, ziyaretçisi ve masrafı bulunan başka bir tekke o tarihlerde mevcut değildi.

İlk dönemlerde teberrük ve hürmet sebebiyle korunan zaviye, mescid ve evin sonradan ne gibi tamirler gördüğü bilinmemektedir. Ancak Bâyezîd vefat ettiği zaman, üstünde her hangi yapı bulunmayan son derece sade ve mütevazî bir mezara gömmüşlerdi. Moğol hükümdarlarından Gazanhan ve Muhammed Hudabende Bâyezîd'in büyüklüğüne inanır ve ona, büyük bir bağlılık gösterirlerdi. Hatta Bâyezîd'in neslinden geldiğini söyleyen şeyh Şerafeddin'in müridi olan İlhanlı hükümdarı Olcaytu M. Hudabende ilk oğluna Bistâm, ikincisine Bâyezîd, üçüncüsüne Tayfur, dördüncüsüne Ebu Said adını vermişti. Gazan Han Bistâm'da bulunan İmamzade'nin civarına bir türbe (künbet) yaptırmış, Bâyezîd'in naaşını buraya nakletmek istemişti. Fakat rüyada gördüğü Bâyezîd ona bu kararına razı olmadığını söyleyip bundan vazgeçmesini istedi. Bunun üzerine kabir oraya nakl edilmedi.

Nasrullah Han kabrin etrafını duvarla çevirdiyse de bu duvar daha sonra eski eserleri koruma komisyonunun kararıyla 1318'de yıktırıldı. 1335'de Hüseyin ve Rahim isminde iki Cürcanlı kabrin üzerine saç ile örtüp çevresini de demir bir şebeke ile çevirdiler.

Halen Bâyezîd'in zaviyesi kabrinin batısından dört metre mesafede olup birbirine benzeyen iki küçük ve basık odadan meydana gelir. Duvarları üzerine alçı ile bir takım süslemeler yapılmış ve yazılar yazılmıştır.

Bâyezîd'in mescidi halen ahşap bir bina olup biri erkeklerin, diğeri kadınların ibadetine ayrılmış iki bölümden meydana gelir. Duvarlar yazılarla süslenmiştir(*).

Bâyezîd'in kabri, zaviyesi ve mescidi Bistâm'ın ortasında olup İmamzade Türbesi ve Bistâm'ın Ulu Cami aynı yerdedir. İmamzade türbesinin burada bulunuşu Şiî ziyaretçileri oraya yönelttiğinden Bâyezîd'in ziyaretçileri azalmıştır.

Bâyezîd bütün İslâm âleminde büyük bir velî olarak tanındığından Kuzey Afrika'da, Afganistan'da, Pakistan'da, Hindistan'da onun adını taşıyan bir çok makamlar ve mescidler bulunmaktadır. Hatayın Reyhanlı ilçesine bağlı Alaybey köyünde de Bâyezîd adına bir makam yapılmıştır.

(*) Bâyezîd'in türbesi için bk., Seyrî der hünerhâ vu Sanayi-i İslâm, İtlulâ'ât-ı Heftegî, 1362, Tahran, Seyrî der mi'mâr-yi İslâm-ı Irân, Tahran, 1363.

İKİNCİ BÖLÜM

Bâyezîd-i Bistâmi'nin Düşünce ve Görüşleri

Tasavvuf ve Sûfî

Bâyezîd Tasavvufu şöyle tanımlar: “Nefsi kulluk alanına almak, kalbi Rabba bağlamak, güzel olan her huyu uygulamak, tümüyle Allah'a nazar etmektir” (Sehlegî, 138)

“Tasavvuf (hizmet ve gayret) kemeri kuşanmak ve bedeni disiplin altına almaktır”. (Sehlegî, 83)

“Tasavvuf, şaşaalı bir nur olup gözlere çarptığı zaman görülür.” (Sehlegî, 184)

“Sûfîler, Hakk'ın kucağındaki bebeklerdir”. (Sehlegî, 167) “Bakımı ona aittir.”

“Sûfî bir elinde Kuran, bir elinde sünnet, bir gözü cennette, öbür gözü cehennemde olduğu halde sadece Hakk'ı isteyen kimsedir.” (Sehlegî, 124)

Bâyezîd, yolda giderken bir kuru insan kafası gördü. Üzerinde: “körler, sağırlar, dilsizler, artık geri dönmezler” (Bakara, 18) ibaresi yazılı idi. Bir nara atıp kendinden geçti. Sonra gidip onu öptü ve: “Bu Hakk'ta mahv olup hiç olan bir sûfî kafası olmalı. Ne dili, ne kulağı ne gözü, ne de aklı var, tam sûfî örneği” dedi. (Attâr, 163) Sûfî tam fenâ halindedir. O tam anlamıyla bir ölünün kuru kafası gibidir. Kendine ait hiç bir şeyi yok, eğer birşeyi varsa O Hakka ait. Bir çömlek gibi o ancak Hakk'ın hitabını yansıtır.

Melâmet-Tevazu

Alçak gönüllü, iddiasız ve mahviyet sahibi anlamına gelen tevazu tasavvufta önemli bir esastır. Allah'ın azamet ve kibriyası, büyüklüğü ve ululuğu karşısında "hiç" olan insana yakışan tevazudur. Allah'ın huzurunda boyun bükten ve eğilen sûfiler onun emir ve yasakları karşısında da aynı derecede teslimiyet gösterirler.

Her zaman ilâhi huzurda bulunduğuna inanan Bâyezîd'in halini bir müridi şöyle anlatır: Onüç sene kendisine hizmet ettim, başını önüne eğer, sonra kaldırır âh çeker, tekrar eğdi, adeti bu idi. (Sehlegî, 178)

"Görünüşüme bakıp: "Bu adam mecburiyet altında"; vakitlerime bakıp: "Bu adam aldanış halinde"; hallerime bakıp: "Bu adam istidrac sahibi"; sözlerime bakıp: "Bu adam iftiracı", ifadelerime bakıp: "Bu adam küstah", nefsim, bakıp: "Bu adam aşağılık" demeyen bana hatalı bakmış olur". (Sehlegî, 105, 173) diyor Bâyezîd. O Yüce mertebesine rağmen böyle görülmesini istiyor.

Tesadüfen bir evin üst katından sokağa atılan küller başına düşünce, hiç kızmıyor. "Ben ateşe müstahakkım, kül döküldüyse bunda kızılacak ne var", diyordu. (Sadî, Bostan, Tahran, 1368, s. 183)

Namazda Allah'ın huzurunda bulunduğum zaman kendimi, kuşandığı zünnarı kesmek isteyen bir mecûsi gibi görürüm" diyor, Bâyezîd. (Sehlegî, 161, Kuşeyri, 82)

Bâyezîd başkalanna da bunu tavsiye ediyor. "Allah'ın huzurunda durduğun zaman, nefsin, onun huzurunda zünnarını kesmek (İslâm'a girmek) isteyen mecûsi gibi gör," (Sehlegî, 90)

Bâyezîd diyor ki: “İnsan, halk içinde kendisinden daha kötü bir kişi var, sanarsa, kibirlidir”. (Sehlegî, 169)

Kişi ne zaman mutevazi olur, sorusuna verdiği cevap: “kendisi için bir hal ve makam görmediği, halk içinde kendisinden daha kötü birisinin bulunmadığı kanaatine vardığı zaman” (Kuşeyrî, 343)

Bâyezîd bazan kendini büyük görüyor ama bundan dolayı onu manen uyarıyorlardı. Bir gün “Çağın şeyhi benim” diye düşünmüş, sonra da Horasan yoluna gidip oturmuş, Allah bana beni tanıttacak birini göndermedikçe buradan kalkmayacağım” demişti. Üç gün beklemiş, dördüncü gün binek üzerinde kör bir adamın gelmekte olduğunu görmüş, “bunda bir hal var” diye düşünmüş, eliyle işaret edince devenin ayakları yere gömülüvermişti. Adam şöyle bir sert şekilde bakmış sonra: “Şu kapalı gözümüzü açıp Bistâm'ı halkı ile batırmaya beni mecbur mu ediyor-sun” demiş, sonra Bâyezîd'e yönelince Bâyezîd kendinden geçmişti. (Sehlegî, 112)

Melâmet Eğilimi

Tevazu ve nefsinin kınama konusundaki davranış ve sözlerinden dolayı onu melamet ehli olarak görenler çoktur. Hücvirî, melamet meselesini bahis konusu ederken onun şu menakıbesini anlatır: Bâyezîd'in hac dönüşü Bistâm'a yaklaştığı duyulunca büyük bir kalabalık onun için görkemli bir karşılama töreni düzenlemişti. Bâyezîd bu tantanalı töreni görünce bununla meşgul olan kalbi Hak'tan uzaklaşmış oldu. Bunu farkedene şeyh pazar yerine gelince bir somun çıkarıp yemeğe başladı. Ramazan'da meydana gelen bu olayı gören halk hemen çevresinden dağıldı ve şeyh tek başına meydanda kaldı. Bâyezîd,

yanındaki müridine: “Gördün mü, şeriatın bir hük-
münü yerine getirmeyince halk nasıl çevremden da-
ğılıp gitti” demişti. (Hucvirî, 72)

Bâyezîd Semerkand'a gittiği zaman halk etrafın-
da toplanıp onunla teberrük etmeye başlamışlardı.
Bâyezîd bunu görünce yüksekçe bir yere çıkıp onla-
ra hitaben: “Ben sizin yüce Rabbinizim” (Naziat,
79/10) dedi. Halk, Bâyezîd çıldırmış deyip dağıldı-
lar. (Sehlegî, 157) Oysa o sadece Kur'an'daki bir
ayeti okumuştur.

Baklî diyor ki: “Ey dost! Bu melamet ehlinin
davranışdır, mümkündür ki o anda ittihâdı görme
halinde idi. Hz. Musa'nın ağacı olmuştu, Hak onun
diliyle söz söylemişti, söylediği ibare Kuran'ın bir
âyeti idi. Her Kuran okuyan deli olur mu”. (Şerh-i
Şathiyat, 99)

“Bütün davranışlarında halkı ölü gibi görüp ona
göre hareket etmedikçe ihlası gerçekleştiremezsin”
(Kitabü'n-Nur, Refî, 153) diyen Bâyezîd bu sözünü
melameti de tarif etmiş oluyordu. İnsan, halkı yok
saymadıkça amel ve ibadetinde ihlaslı olamaz.

Bâyezîd'e sema'nın hiç önemli olmaması da onun
melamet-meşreb oluşuyla açıklanabilir.

Nefs ve Çile Anlayışı

Dünyada iyi ve güzel olan hiç bir şey emek ver-
meden, çabalamadan, terlemeden ve çile çekmeden
ele geçmez. İyi, güzel, doğru, gerçek ve faydalı
olanı elde etmek için harcanan gayret ve çabalara,
edip etmelere, uğraşıp didinmelere tasavvufta *riya-
zet*, *mücâhede* ve *nefs terbiyesi* adı verilir.

Ciddî, samimî, sürekli ve etkili bir nefis mücade-
lesi sonunda sâlikin kalbi günah kirinden, ruhu
maddî paslardan arınır. Nefsini tehzib ve terbiye,

kalbini tezkiye ve ruhunu tasfiye eden derviş kötü huylardan, gûnahtan ve maddî bağlardan kurtulup hürriyetine kavuşur. Ruh kuşu ilahî âleme kanat açar. İlâhî esrâra âşînâ, rabbânî hakikate vâkıf, Allah'ın tecellilerine mazhar olan sâlik en yüksek seviyede mutluluğu yaşar. O zaman dilinden çıkan her söz hikmet, yaptığı her iş örnek olur. İşte söz konusu çileleri çekip bu mertebeye eren mutlu ve kutlu erlerden biri Bâyezîd'dir.

Bâyezîd müntazam ibadetlerini yerine getiriyor buna ek olarak nefsini zabt ve rabt altına alabilmek için onu eğitmeye çalışıyor, nefs üzerinde tam bir irade hakimiyeti kurmaya çabalıyordu. Onun için zaman zaman nefsine en ağır cezaları vermekten hiç çekinmiyor, hiç değilse başlangıçta kesinlikle nefsine müsamaha göstermiyordu. Nefs ne arzu ederse, canı neyi isterse onun zıddını yapıyordu.

Bâyezîd diyor ki: Oniki sene nefsimin demircisi oldum. Beş sene nefsimin (kalbimin) aynası oldum. İkisi arasına baktım... baktım... bir de gördüm ki belimde, dış yüzümde zünnar duruyor. Onu kesmek için oniki sene didindim. Baktım iç yüzümdeki Zünnar duruyor. Onu kesmek için beş sene çabaladım. Nasıl keseceğimi düşünürken keşif mertebesine erdim. Halka baktım, onları ölü olarak gördüm ve (cenaze namazlarını kılar gibi) üzerlerine dört tekbir getirdim. (Sehlegî, 97, Kuşeyrî, 265)

Bâyezîd nefsini, bir demirci örs üzerinde çekiçle bir demiri döğür gibi döğüyor. Sonra beş sene nefsi- ne (veya kalbine) ayna oluyor. Bunlar üzerinde derin derin düşüncelere dalıyor, mürakebeye varıyor. Belinde küfür sembolü olan bir Zünnar'ın (kuşağın) bulunduğunu, yani davranışlarını Hak rızasına göre değil, halk için ayarladığını anlıyor. Beş senede bundan kurtuluyor ama bu defada niyet, samimiyet ve

ihlas gibi iç hallerinin de saf ve temiz olmadığını görüyor, beş sene de bu zünnarı kesip atmak için harcıyor. Bunu nasıl başaracağını düşünürken keşfi açılıyor, ilhama mazhar oluyor, ilâhi hakikate vâkîf, esrara âşina oluyor. Artık bundan sonra bir şey yaparken veya söylerken Hakk'ı var, halkı yok sayıyor.

Pek tabidir ki, yukarda sözü edilen süreler bir takım simgeler olup bu işin uzun bir zamanda ve zor başanldığını ifade eder.

Bâyezîd çektiği çileyi mecazî ifadelerle anlatmaya devam ediyor ve diyor ki: Allah bana ziraatçılık nasib etti. Nefsime türlü ibadetler ekdim. Sonra çamaşırcılık nasib etti. Nefsimi çeşitli şekillerde temizliyorum ama onu hâlâ temizleyemedim. (Sehlegî, 86)

Bâyezîd: "Allah'a giden yolda karşılaştığın en çetin şey neydi," diye soranlara cevap verdi:

"En çetini dille anlatılamaz, ama ben size en kolayını ve basitini anlatayım. Bir kere nefsimi bir ibadete, bir tâata davet ettim ama o buna yanaşmadı. Bunun üzerine ona tam bir sene su içirmedim". (Kuşeyrî, 83, Sehlegî, 127)

Bir kere ayak parmakları üzerinde durarak sabaha kadar namaz kılmıştı. (Attâr, 186)

Bâyezîd, Allah'ı zikir ettiği zaman perişan olurdu. Nitekim bir ayeti dinlemiş, gözünden kan gelmiş, başını minbere vurmuştu. (Sehlegî, 142)

Bâyezîd çektiği çileler sonunda marifetin en yüce mertebesine ulaşmış ve: "Sultanu'l-ârifin" unvanını almıştı. Ona sormuşlar:

"Bu mertebeye neyle erdin?" Cevap vermiş:

"Aç karın, çıplak bedenle!" (Kuşeyrî, 80, Sülemî, 74) O kırk sene insanoğlunun yediği şeylerden yememişti. (Sehlegî, 101)

Başka bir soru üzerine: “Arifler marifet derecesine haklarını yok sayarak ve görevlerini yaparak nail olurlar”, demişti. (Sülemî, 69)

Şüphesiz ki, ilmin gereğine ve şer’î kurallara uymak kolay değil. Bu da bir çile meselesidir. Nitekim Bâyezîd: Otuz sene nefs mücahedesı yaptım, çile çektim, ilme uymaktan daha zor bir şey görmedim” demiştir. (Kuşeyrî, 80, Sülemî, 70)

Bâyezîd nefsi (beni, benliği, bencilliği) Allah yolunda en büyük tehlike ve engel olarak gördüğünden dikkatini onu ortadan kalkmaya yöneltmişti. Kişi erler mertebesine ne zaman erer”, sorusuna şu cevabı vermişti:

“Nefsinin kusurlarını görünce. Hak Teâlâ kulunu himmeti ve nefs-i emmare üzerinde kurduğu hâkimiyet ölçüsünde kendine yaklaştırır”. (Sehlegî, 142)

O, “Nefsin yaratıcısı, nefs unutulunca hatırlanır”, diyordu. (Sehlegî, 105)

Bâyezîd Allah’ı rüyada görmüş ve sormuş:

“Ya Rab sana nasıl gelebilirim”, Mevlâ buyurmuş:

“Nefsini bırak da öyle gel” (Sehlegî, 84, 124, Kuşeyri, 719)

İşte o zaman, diyor Ebu Yezid: “Yılan gömleğinden sıyrılıp çıktığı gibi nefsimden sıyrıldım”. (Sehlegî, 100)

Bâyezîd, “müminin nefsi yoktur, o cansızdır”, diyor ve ekliyordu: “Allah müminlerin nefslerini ve mallarını cennet karşılığı satın almıştır.” (Tevbe, 112) Nefisini satanda nefis olur mu?” (Sehlegî, 109)

Bâyezîd'in nefisle olan mücadeleleri ona karşı açmış olduğu amansız savaş neticesinde nefs artık teslim bayrağı çekmiş ve ona boyun eğmişti. Bu nokta Bâyezîd'in zafer kazandığı bir noktadır. Nitekim şöyle diyor: “Önceleri Allah'a sevk ederken nefsim ağlardı. Sonra o beni güle güle ona sevk eder oldu.” (Sehlegî, 127)

Bu durum nefsin mutlak olarak kötü olmadığını, iyi terbiye edilirse Allah'a giden yolda uzun mesafeleri kısa sürede almaya yarayan bir binek olabileceğini gösterir. Ona göre “nefs hizmet bağıyla bağlı hale gelebilir” (Sehlegî, 125)

Bâyezîd'de nefsin bu iki tavrı, Allah'a giden yolda ayak bağı olması ve yardımcı olması tavırları daima görülür. Onda yerilen nefse, övülen nefs mahiyet itibariyle değilse bile nitelik itibariyle birbirinden farklıdır.

Nefs yerine bazen benlik (enâniyet, ene, ben) kelimeleri de kullanılır. Benlik, Nefs gibi biri kirli, diğeri temiz olmak üzere iki türlüdür. “Nefsini arındıran kurtulur, kirleten hüsranda kalır.” (Şems, 9, 10) Nefs-i emmare ile nefs-i mutmainne farklı şeylerdir. Bâyezîd kötülüğün kaynağı olarak gördüğü ve Hakka giden yolda en büyük engel olduğuna inandığı nefse savaş açarak (cihad-ı ekber) kötülüğün kökünün kazılacağına, Hakka giden yolun açılacağına ve perdenin kalkacağına kanidir. Ama disiplin altına alınan nefse hakkını vermek ve ondan yararlanmak gerektiğini de hatırlatır.

Kişi ne zaman erler mertebesine erer, sorusuna Bâyezîd'in cevabı: “Nefsinin ayıplarını bilirse bu hususta erlerin vardığı noktaya ulaşır. Buraya ulaştıktan sonra himmeti ve nefsini kontrol altında tutması oranında Allah onu kendine yaklaştırır”. (Sehlegî, 142) Nefsin kusurlarını görmek, onları düzeltmek

için mücadele etmek ve nefis üzerinde tam anlamıyla hâkimiyet kurmak önemli olduğu için Bâyezîd: “Bu mertebeye aç karın, çıplak bedenle erilir” diyor ve yılanın gömleğinden çıkması gibi nefsin etki alanından çıktığını söylüyor.

Bâyezîd'e göre kişi açıktan ve gizli olarak nefsini Allah'ın rızasını kazanmak için feda etmedikçe yaratıcısını sevmiş olmaz. Öyle olmalı ki Allah onun gönülden sadece kendisini dilediğini bilmeli. (Sehlegî, 129)

Nefs aleyhinde en ağır sözleri söylemiş ve onun başının ezilmesi lüzumunu ısrarla vurgulamış olan Bâyezîd'e göre aynı zamanda nefis Allah'a giden yolda sâlikin bineğidir ve bunun için onu öldürmemelidir. “Nefsin bineğindir, eğer Onu öldürürsen Allah'a giden yolda bineksiz kalırsın”, diyor Bâyezîd. (Sehlegî, 131)

Bâyezîd'de çile ve perhizkarlık (riyazet-mücahede) belli hedeflere varılana kadardır. Belli bir aşamaya varan ve belli bir olgunluğa kavuşan insanın nefsine şiddetle karşı çıkması ve onu ezmesi şart değildir. Bu merhaleden sonra ona daha ılımlı davranılabilir. Zunnun Bâyezîd'in bütün gece uyuduğunu ve rahatına baktığını öğrenince bu durumun kendisini kafileden geri bırakacağını hatırlatınca Bâyezîd: “Tam ve kâmil er o kişidir ki sabaha kadar uyur ama sabahleyin kafileden önce de menzile ulaşır”, demiş, Zunnun da bu sözü tasvib ederek henüz kendisinin bu mertebeye ermediğini itiraf etmişti. (Attâr, 163)

Bâyezîd sülukunun ilk yıllarında ulu bir şeyhten bu konuda değerli öğüt almıştı. Yediyüz fersah mesafede bulunan evliyadan bir zatı ziyarete giden Bâyezîd onu şişman görünce geldiğine pişman olmuş-

tu. Durumu sezen veli demiş ki: “Bâyezîd bu kadar uzun bir yol yürümen boşa gitmesin, şu şişmanlığım Onunla neşelenmemdendir!” (Sehlegî, 185) Veli öyle bir manevî huzura eriyor ki bazen huzur sebebiyle şişmanlayabiliyor, aldığı manevî ve maddî gıda ile.

Bâyezîd önce ağlamış, sonra gülmüştü. Daha sonra ne ağlama ne gülme kalmış (Sehlegî, 152) Bâyezîd diyor ki: “Hiç durmadan nefsimi Hakka sevk ediyordum, o ise ağlıyordu. Sonra o beni güle güle Hakka sevk etmeye başladı” (Sehlegî, 127) İlk zamanlarda engel olan nefs bir yerde yardımcı ve destekçi oluyor.

Şer’î Hükümler ve Zâhirî Kurallar Karşısında Bâyezîd

Bâyezîd Kurana ve hadise, bu ikisinde yer alan dini hükümlere bağlılıkta büyük bir hassasiyet gösteriyordu.

Edeb: Menkıbeye göre Bâyezîd, ermiş bir kişi olmakla ünlenen bir zatı ziyaret için müridlerini alarak ona gitmiş. Zühdü ve takvası dillere destan olan bu kişi Kumis’ta oturuyormuş, Bâyezîd bu zatın bu şehirdeki mescidine varınca, evinden çıkıp mescide giden adamın kibleye doğru tükürdüğünü gördü: yanındakilere dedi ki: “Hadi geri dönelim, halini hatırını sormaya gerek yok. Zira bu adam Hz. Peygamberin öğrettiği şer’î âdâbtan bir edebe rivayet konusunda güvenilir değil. Evliya ve Sıddıkların makamına sahip olduğu yolundaki iddiasına nasıl güvenilir? (Sehlegî, 85, Kuşeyrî, 81, 520, Serrac, 144, 267).

Aziz Mahmud Hüdaî bu konuyu şu dizelerle anlatır:

İşittin mi aceb şol Bayezidi
O aynu'l-ârifin olan feridi

Yanında öğdüler bir şahsı haylı
Onu görmeğe etti kalbi meylî

Varub onu ıraktan baktı gördü
ki Ol er kiblede yana tükürdi

Edeb terk edip çün ol böyle etti
Görüp şeyh onu koyüb döndü gitti

Dilersen seni kabul ede Rab
Mueddeb ol, mueddeb ol, mueddeb.

Allah'a karşı o kadar edebli idi ki, ağzını çalkalamadan O'nun adını ağzına almazdı. (Sehlegî, 137, Ebu Nuaym, X, 35, Sehlegî, 105)

Bâyezîd bir gün zaviyesine çekilmiş, ayağını uzatıp oturmuştu. Hatiften şöyle bir ses geldi:

“Sultanlarla oturanların edebe güzelce riayet etmeleri lazımdır”. (Sülemî, 69)

Bâyezîd amel, ibadet ve taata büyük önem veriyor, ancak özden ve ruhtan yoksun, şekil ve merasimden ibaret olan ibadetlerin insanı varılmak istenen hedefe ulaştırmayacağını söyleyerek gönüllerde yaşanan, kişinin ruhunda yer eden, manevi hayatında etkili olan ve insanda iz bırakan bir ibadet anlayışını savunuyordu. O amelle müşahedeyi, ibadetle yakînî, taatla keşfi birleştiriyordu. Böyle olmayan ibadetler için: “İbadet ve taatlarda öyle günahlar var ki, bunlar yanında öbür günahlar hiç kalır”, diyor-du” (Sehlegî, 111)

Bâyezîd: “Namazda beden yorgunluğundan, oruçta ise karın açlığından başka bir şey görmedim”, (Sehlegî, 121) demişti. Vuslatın çaba ve çalış-

ma ile gerçekleşeceği görüşünde idi. Vasil olunca bunun lütuf eseri olduğunu görmüştü. (Sehlegî, 122) Hazine çalışmakla bulunmaz, yürürken ayağın bir yere batar altından define çıkar. (Sehlegî, 122)

Bâyezîd'in bazı ifadeleri şöyledir:

“İlmi ve haberleri öğrenmeyi arzu etmek, ilimden hareket ederek Malûma ve haberden hareket ederek, hakkında haber verilen Zata varmak yaraşır. Ama ilmi, övünmek ve onunla bir rütbe sahibi olup süslenmek ve bu suretle halkın itibarını kazanmak için tahsil eden her gün biraz daha (Ondan) uzağa düşer ve biraz daha fazla hicrana dûçâr olur.”

“Şüphesiz ki, ilme tâbi olmaktan, yani zahir ilminin talimâtına uymaktan daha zor bir şey yoktur.”

“İlim gaddarlık, marifet hilebazlık ve müşahede perdedir. İmdi aradığın şeyi ne zaman bulacaksın?”

“(Mücerred tevhid) müstesna, geri kalan yerlerde ulemânın ihtilâfı rahmettir.”

“Niçin teheccüd namazı kılmıyorsun?” diyen birine;

- Benim için namazdan vazgeçme söz konusu olmaz. Lâkin ben melekûtûn çevresinde dolaşıyorum, nerede bir düşkün görürsem, elinden tutuyorum, dedi. Bu sözle, ben iç âlemde amel ediyorum, demek istedi.

Namazdan sorulunca, dedi ki:

- Namaz dâimîdir, (mâsivâdan) kesilmeden de dâimî olmaz. (Asıl namaz, salât-ı dâimdir.)

“Yıllardır ki, namaz kılıyordum; her namaz kılışında, nefsim hakkındaki inancım şu idi:

“Ben, zünnarını kesmek isteyen bir Mecûsiyim!

“Kim Kur'an okumayı, zühdü, cemaatla namaz

kılmayı, cenazeye gitmeyi ve hasta ziyaretini, terk ederse sûfilik iddiasında bulunmasın”(Sehlegî, 122)

“Çok zikir, adedi fazla olan zikir değildir. Gafletsiz olarak huzurla olan zikirdir.”

“Onu o kadar çok zikrettim ki, cümle âlem de Onu zikretti. Zikrede ede öyle bir yere vardım ki, benim zikrim Onun zikri oldu. Sonra Onun marifeti bana hücûm edip beni yoketti; bir kere daha yüklendi ve beni ihya etti!”

Bistâmlı bir kişi vardı, daima Bâyezîd'in meclisinde bulunur, ondan hiç ayrılmazdı. Bir gün dedi ki:

“Üstad! otuz senedir sürekli olarak oruç tutuyor, geceleri namaz kılıyorum. Nefsimin arzularını, canımın istediklerini de terk ettim. Yine de sözünü ettiğin (ilâhî hakikat ve Ledün ilmî gibi) şeylerden kalbimde kesinlikle bir şey bulmuyorum, oysa beher dediğine inanıyor ve onu gönülden tasdik ediyorum.” Bâyezîd:

“Üçyüz sene aralıksız oruç tutup geceleri namaz kılsan ve sen de gördüğüm hal üzerinde kalsan bu ilimden zerre kadar nasib alamazsın”. Adam:

“Niçin?” Bâyezîd:

“Çünkü nefsin sana perde olmuş!” Adam:

“Peki bunun ilâcı var mı? Perdeyi kaldırmanın çaresi yok mu?”

- Evet, yanımda var ama, sen kabul etmezsin.

- Kabul ederim, zira yıllardır onu anyorum!

- Şu anda git, başındaki saç, yüzündeki sakalı kazıt, giydiğin şu elbiseyi de çıkarıp at, beline çuldan bir peştemal bağla, seni en iyi tanıyanların ikamet ettiği sokağın başına var otur. Hurcunu cevizle doldurup önüne koy. Mahallenin çocuklarını çevrene toplayıp,

- Bana bir sille vurana bir, iki vurana iki ceviz vereceğim, de. Çocukların, göğsüne yumruk indirmeleri için şehirde dolaş, senin ilâcın budur işte!

- Sübhânallah! Lâilâhe illallah!

- Şayet bir kâfir, bu cümleyi söylese mü'min olur, sen ise bu cümle ile müşrik oldun.

- Niçin?

- Çünkü sen söylemiş olduğun cümle ile, Hakk'a değil, kendine tazimde bulunuyorsun!

- Ben bunu yapamayacağım, sen bana başka bir şey emret.

- Senin dermanın budur ve zaten ben sana, bunu yapmazsın, demiştim! (Attâr)

Adamın biri Bâyezîd'in mescidine (zaviyesine) geldi ve burada kalmak istediğini söyledi. Bâyezîd, buna güç yetiremeyeceğini söylediye de adam kendisine bu şansın tanınmasını istedi. Bâyezîd de izin verdi. Bir gün geçtiği halde önüne yenecek ve içilecek bir şey gelmedi. İkinci gün de böyle geçince adam dayanamadı:

..“Ustad rızka ihtiyacım var”

“Yavrum rızk ve gıda Allah katındadır”.

..“Ustad mutlak olarak gıdaya ihtiyacım var”.

“Bunu mutlaka Allah'tan istemelisin”.

“Üstad ibadet görevimi yerine getirebilmem için bedenime güç verecek bir şeylere ihtiyacım var”.

“Yavrum bedene güç veren Allah'tır”. (Sehlegî, 110)

Bu ve benzerî menkıbeler benlik, bencillik ve hırs denilen şeyleri söküp atmanın ne kadar güç olduğunu anlatan temsiller ve simgelerdir. Bâyezîd

nefsten gelen güçlü arzulara dikkat çekerek ona karşı son derece tedbirli ve uyanık olunmasına dikkat çekerken nefis meselesine ciddî ve derin bir gözlemde bulunmuş oluyordu.

Bâyezîd kırk sene mescid ve zaviyenin duvarı müstesna sırtını hiç bir şeye dayamamış, hiç bir şeye yaslanmamıştı. “Buna izin var, niçin yaslanmıyorsun” diyenlere: “Evet öyle ama zerre kadar hayır işleyen de şer işleyen de karşılığını görecek. Burada ruhsat söz konusu olur mu?” demişti. (Sehlegî, 150)

Buna rağmen o ameli Hakk'a ermenin bir aracı olarak görmüyor ve: “kırk sene amel-ibadet deryasına daldım sonra çıktım, baktım, hâlâ belimde zünnâr var”. (Sehlegî, 151) diyordu.

Bâyezîd'e göre amel ve ibadetin sonunda Allah keşf ve marifet ihsan eder ama buna herkes ehil değildir. Allah kimini amel ve ibadet için, kimini marifet ve hakikat için yaratmıştır. Bu konuda şöyle diyor: “Allah kullarına bazı şeyler emretmiş, onları diğer bazı şeylerden menetmiş, itaat edenlere hil'atlar ihsan etmiş, onlar da bununla meşgul olmuşlar. Ben ise Allah'tan sadece Allah'ı istiyorum”. (Sülemi, 72, Sehlegî, 167)

Görülüyor ki, Bâyezîd emirlere uymayı, yasaklardan kaçınmayı; bunu Allah'ın lütfuna nail olmak ve cehennemden kurtulup cennete girmek için yapmayı güzel bir iş olarak görüyor, böyle yapanları evliya olarak sayıyor ama kendisinin gözü bunda değil, daha ileride; Allah'tan sadece Allah'ı istiyor. O, kendisinin olunca her şeyin onun olacağına, böyle olmasa bile hiç önemli olmadığına inanıyor. Onun gözündeki amel ve ibadet cehennemden kurtulmanın ya da cennete girmenin aracı değil, Hakk'a ermenin bir vasıtasıdır. O bunu Rabi'atü'l-Adeviye'den daha kuvvetli bir biçimde vurgulamıştır.

Kur'ân ve Tasavvufî Yorumu

Bâyezîd Kurana son derece saygılı, ona gönülden bağlıdır. Kuran'ın üzerindeki etkisini derinden hissetmiş, feyzini ondan almıştı. Bir kere: "Allah'ı hakkıyla takdir edemediler" (Hac, 74) mealindeki ayeti işitmiş, gözünden yaş yerine kan gelmiş ve başını minbere vurmaya başlamıştı. (Sehlegî, 142) Esasen daha okulda ders alan bir çocuk iken işittiği: "Bana ve ebeveynine şükr et" (Lokman/14) mealindeki âyet onun tasavvufa yönelmesinde etkili olmuştu.

Bâyezîd bir kere kırk senedir sırtını bir duvara yaslayamadığını söylemiş, "yaslanabilirdiniz, bunda bir sakınca yok" diyenlere şu cevabı vermişti:

"Zerre kadar hayır yapan da şer işleyen de karşılığını görür". (Zilzâl/7, 8) buyrulmuştur. Bunda bir ruhsat görebiliyor musun?" (Sehlegî, 150) Belki sırtını bir yere yaslamamak iyi bir iş kabul edilir de sevap alırım, düşüncesiyle Bâyezîd bu tür konularda dikkatli olmaya çalışıyordu.

Bir kere Bâyezîd: "Takvâ sahiplerini konuk olarak huzurumuzda toplayacağımız gün," (Meryem/85) meâlindeki âyeti işitince coşmuş, kendinden geçip: "onun katında olan kimseler zaten huzurunda bulunduklarından onları toplamaya ihtiyaç yok" demeye başlamıştı. (Sehlegî, 153, 174)

Bir kere Bâyezîd'in yanında can ve itibar sözü konusu olmuş, o da: "Mümin cansızdır, "Allah müminlerin canlarını satın almıştır". (Tevbe, 112) Canını satan nasıl canlı olur." demişti. (Sehlegî, 109)

Bâyezîd: "Sonra bu kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bıraktık. Onlardan kimi nefesine zulmeder, kimi orta bir yol tutar, kimi de Allah'ın iz-

niyle hayırlı işlere koşar. Allah'ın büyük lütfu da budur". (Fâtır/32) mealindeki âyeti şöyle yorumluyor: Hayır işlere koşan sevgi kamçısıyla dövülmüş, şevk kılıcıyla öldürülmüştür, heybet kapısında yatar, orta yolu tutanlar hasret kamçısıyla dövülmüş, pişmanlık kılıcıyla öldürülmüştür, kerem kapısında yatar, nefesine zulmeden emel kamçısıyla kırbaçlanmış, hırs kılıcıyla öldürülmüştür, ceza kapısında yatar". (Serrac, 299)

"Sultanlar bir kasabaya girdikleri zaman onu bozar, halkının üst tabakasını aşağı tabaka haline getirirler". (Neml/34) meâlindeki âyette geçen "sultanlar" kelimesini Bâyezîd marifetler olarak yorumluyor. (bk. Sehlegî, 165, Kuşeyrî, 603) Yani marifet bir kalbe girince orada kurulu olan düzeni bozar, hâkimiyet kurmuş olan kötü duyguları hâkimiyet altına alır, burada sultan olur. Bâyezîd'e, marifet ehli olduğu için ariflerin sultanı denilmiştir.

"Biz Allah'a aitiz ve yine ona döneceğiz". (Bakara, 156) mealindeki âyette geçen "Allah'a aitiz" ifadesi mülkün Allah'a ait olduğunu "ona döneceğiz" ifadesi yakîn üzere mülk sahibi olmayı ikrar içindir" diyor Bâyezîd. (Ebu Nuaym, X, 40)

Bâyezîd; "O evveldir, ahirdir, zahirdir, bâtındır" (Hadid/3) meâlindeki ayete şu yorumu getirir: "O, ilgi duymasınlar diye dünya hallerinden perdeyi açtığı ve onu gerçek yüzüyle gösterdiği için evvel; şüphe etmesinler diye ahiret hallerinden perdeyi kaldırdığı için ahir; tanısınlar diye dostlarının kalblerine zâhir, inkâr etsinler diye düşmanlarının kalblerine bâtındır". (Sehlegî, 110) Aynı âyeti şöyle de yorumlar: "Veliler, farklı olmakla beraber şu dört isimden haz alırlar: Evvel, ahir, zâhir, bâtın. Zâhir isminden nasib alan Allah'ın kudretindeki harikaları, bâtın isminden nasib alan sırlarda tecelli eden

Hakk'ın nurlarını, evvel isminden nasib alan ezelde takdir edilenleri, ahirden nasib alan gelecekte olacak olanları temaşa eder”.

Bâyezîd bazı ayetlerle bazı durumlar arasında kimsenin hayal edemeyeceği bazı benzerliklerin olduğunu görüyor, naslarıñ zahiri anlamına aykırı olmayan ama onlara çok uzak kalan bazı yorumlar yapıyor. Daha sonra bu tarz yorumlar mutasavvıflar arasında giderek yaygınlaşmıştır. “Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, artık dönmezler”. (Bakara, 18) mîalindeki âyet bakın ona neyi hatırlatıyor: Bir kere giderken mezarlıkta kuru bir kafatası görür, üzerine yukarıda sözü edilen âyetin yazılmış olduğunu fark edince bir nara atıp kendinden geçer. Kendine gelince kelleyi öper ve: “Bu, Hakk'ta mahv olan bir sūfînin başı olsa gerek. Ne kulağı var ki Hakk'ın hitabını işitsin, ne gözü var ki cemal-ı bâ kemalî seyr etsin, ne dili var ki onun övgüsünü dile getirsin, ne akli var ki onun hakkında zerre miktarı da olsa marifet sahibi olsun. Bu âyet onun halini anlatıyor” (Attâr, 163) Görülüyor ki kendi benliğini tamamıyla silerek Hakk'ta fânî olmuş bir sūfî için kuru bir kafatasını misal veriyor ve bunu da bir ayete bağlayabiliyor. Bâyezîd “Hakk'a neyle erişilebilir, “sorusuna: “Sağırılık, dilsizlik ve körlükle”. (Attâr, 198) derken de bunu kasd ediyor.

Namaz

Bâyezîd namaza ve camiye büyük önem veriyordu. Evi ile cami arasındaki kırk adamlık yolda, camiye hürmetinden dolayı hiç tükürmemiş, veli olduğu söylenen bir kişiyle, sırf kıbleye doğru sümküdüğü için hiç görüşmemişti. (bk. Attâr, 162, 168)

Bâyezîd anlatıyor: Bir kere soğuk bir gecede hır-

kayı başıma çekip uyumuş ve ihtilam olmuşum, uyanınca yıkanmak istedim ama nefsim tembellik etti ve: “Sabret, güneş doğana kadar bekle, o vakit gusül yaparsın” demişti. Nefsimin tembelliğine bakınca namazın kazaya kalacağını anladım. Derhal hırka ile buzu kırıp yıkandım. Aynı şekilde hırkaya girdim, ama hırkam buz kesilmişti. Hava ısınana kadar böyle kaldım ama kış boyu bunun rahatsızlığını hissettim. Öyle zamanlar olurdu ki günde yetmiş kere kendimden geçer ve tembelliğin cezasını çekerdim”? (Attâr, 171)

Bâyezîd çok namaz kılar, buna rağmen yaptığı şeyin Allah katında önemli bir şey olmadığına inanırdı. “Otuz senedir ki namaz kılıyor ve her namaz kılışında kendimi belindeki zünnarı kesmek isteyen bir Mecusî gibi görüyorum”. (Kuşeyrî, 82) diyordu.

Tüm ömrümde diyor Bâyezîd, Allah'a layık bir namaz kılmak istedim ama yapamadım. Yatsı namazı vaktinden sabaha kadar dört rekat namaz kıldım. Bu dört rekata kıldıktan sonra “daha güzel” kılmalıyım diye namazı tekrarladım. Sabaha kadar buna devam ettim ama olmadı. O zaman şöyle niyaz ettim:

“Allahım! sana layık bir namaz kılmak için çaba-ladım ama olmadı, bana yaraşan biçimde oldu. Şimdi senin bir çok beynamaz kulların var, beni on-lardan biri say” (Attâr, 186)

Allah'a, ona yaraşan şekilde ibadet etmek için di-nip durmak, ama sonuçta yapılan ibadeti ona layık bulmamak Bâyezîd'in temel düşüncesi idi: Bir yakarışında şöyle demişti: “Allahım! ya sana layık biçimde ibadet etmemi bana nasib et veya bu nite-likte olmayan ibadetlerimi kabul buyur”.

Bâyezîd namaza tasavvuf ve marifet açısından

da bakıyor ve diyor ki: “Namazda elleri kaldırmak sünnet, ama sen kalbini Allah'a kaldır, onun huzuruna çıkar bu daha iyi”. (Sehlegî, 148)

Nasıl namaz kılıyorsun? sorusuna henüz çocuk iken verdiği cevap şu idi: “Telbiye ile tekbir getiriyor, tertil ile okuyor, ta zimle rukua varıyor, tevazu ile secde ediyor, vedalaşarak selam veriyorum”. (Sehlegî, 99) Şunu demek istiyor: Allah'u ekber deyip namaza durduğum zaman Hakk'ın huzurunda olduğumu idrak ediyor, namazda Kuran'ı anlayarak okuyor, saygı hissi ile eğiliyor, alçak gönüllü olarak yere kapanıyor, selâm verirken de veda ediyorum”. Namazı, amacına uygun olarak kılıyorum, namazdaki hareketlerin neye işaret ettiklerini kavramaya çalışıyor ve onu gerçekleştirmek için uğraşıyorum.

Hz. Peygamber: “Ben de dahil olmak üzere hiç kimse amel ve ibadeti sayesinde cennete giremez, meğer ki Hakk'ın lütfu imdada yetişse” buyurmuştu. Bu anlayış Bâyezîd'e de hâkim. Bir gün camide namaz kılan birine dedi ki: “Eğer namaz Hakka ermek için sebeptir, sanıyorsan yanılıyorsun. Zira bu zandır, ermek değildir. Eğer namaz kılmazsan kâfir olursun, ama (Allah'ın keremine değil de) kıldığın namaza zerre kadar da olsa güvenirsen müşrik olursun”. (Attâr, 181)

Niçin teheccüd namazı kılmıyorsun? diyen birine: “Ben namazdan vazgeçmem ama melekûtun çevresinde dolaşıyorum, nerede bir düşkün görürsem elinden tutarım” demişti. Yani ben iç âlemde amel ediyorum, demek istemişti. (Attâr, 198, Sehlegî, 165)

“Namazda bedenini ayakta durmasından, oruçta karnın aç kalmasından başka bir şey görmedim. Neye sahip oldumsa Onun lütfuna borçluyum, ibadet ve amelime değil” diyor, Bâyezîd. (Attâr, 183)

Bâyezîd ibadet, ilâhî lutuf ve sürekli manevî mutluluk arasındaki ilişkiyi şöyle ortaya koyuyordu: “Çalışıp kazanma ile hiç bir şey elde edilemez. Benim sahip olduğum şu husus iki cihan var olmadan evvel bana bahşedilmiştir. Bütün mesele şu: İyi talihli bir kul yürürken aniden ve tesadüfen ayağı bir defineye düşer ve zengin olup gider”. (Attâr, 183) (Sehlegî, 122, 129)

Hac ve Kâ'be

Hac İslâm'ın beş şartından biri. Mekke'ye gitmeye gücü ve imkanı olan herkese Kâ'be'yi ziyaret ve tavaf etmek farz. Zira Kâ'be Allah'ın evi, (Beytullah) buranın ziyaretçileri de Allah'ın konuklarıdır. Bu yüzden özellikle eski zamanlarda yaşayanlar aylarca yolculuk yaparak, türlü güçlüklerle katlanarak Tanrı'nın evini ziyaret edip onun konuğu olma onuruna sahip olmak için can atarlardı. İslâm'a, Kâ'be'ye ve oradaki mübarek yerlere gönülden bağlı olan Bâyezîd, Hazar denizi sahillerinden kalkıp Hicaz'a gitmişti. Menkıbeler onun bir çok defa hacca gittiğini ifade eder. Ama O ömründe ancak bir defa hacca gitmişti. (Serrac, 223)

Hacca gitmeye can atan, bu görevi ifa ettikten sonra da hacı unvanını alıp öğünen, bir çok kimse vardır ki Mekke'deki Kâ'be'ye, Allah'ın evine karşı derin bir saygı gösterdikleri halde insana ve insan kalbine aynı derecede saygılı davranmazlar. Oysa Kâ'be taştan ve topraktan yapılan bir bina iken insan ilâhî bir cevher taşır ve kalb de nazargâh-ı ilâhidir. Allah insanın amel ve ibadetinden çok kalbine bakar. Kâ'be'ye ve hacca büyük önem vermekle beraber Bâyezîd'in esas gayesi insanın değerini belirtmek, önemini vurgulamak ve onu yüceltmektir. Hacca gitmek te bir ölçüde insanın manen ve ruhen

yücelmesinin bir aracıdır. Ama eğer hacılar insan-ı kâmil olamazlarsa, ya da bu hedefe varmak için çabalamazlarsa, bazen de hacılığı bir övünme ve itibar sahibi olma vesilesi haline getirirlerse o zaman hac kendisinden bekleneni vermiş olur mu? Hacca gitme imkanına sahip olmayan temiz kalbli, ihlaslı ve insan haklarına saygılı müminler Allah katında onlardan daha makbul olmaz mı? İşte bu noktaya önce Rabi'atü'l-Adeviye dikkat çekmiş. Fakat bu hususu en kuvvetli şekilde vurgulayan da Bâyezîd olmuştu. Bâyezîd'in bu konudaki sözleri ve tavrı kendisinden sonraki Mutasavvıflar için ilham kaynağı olmuştur.

Menkıbeye göre Bâyezîd şöyle demiştir: “Bâyezîd'in Bistâm'dan Hicaz'a gitmesi için oniki sene yolculuk yapması gerekmişti. Bir kaç adım yürüdüktan sonra seccadesini seriyor, iki rek'at namaz kılıyor ve: “Orası dünya padişahlarının kabul salonu değil ki yola çıktıktan sonra koşarak bir baş oraya varılsın” diyordu. Bâyezîd önce Mekke'ye gidip Kâ'be'yi ziyaret etmiş ama o sene Medine'ye gitmeyi uygun bulmamış ve: “Peygamber (a.s.)'i ziyaret etmeyi Kâ'be ziyaretine tabi kılmak edebe uygun düşmez. Onun için ayrıca ihrama gireceğim” demiş, geri dönmüş, ertesi sene tekrar yola çıkmış ve ihrama girmişti. (Attâr, 162)

Anne Hakkı ve Hacc

Bâyezîd hacc için yola düştü ve Medine'ye vardı, Hz. Peygamberi ziyaret etti. “Geri dön ve annene hizmet et” diye içinden bir ses işitince bir toplulukla Bistâm'ın yolunu tuttu. Seher vakti Bistâm'a vardı ve annesinin oturduğu evin kapısı önüne geldi. İçerden gelen bir sese kulak verdi. Abdest almakta olan annesi:

“İlâhî! şu benim garibimi en güzel bir şekilde koru, şeyhlerin gönülleri ondan hoşnud olsun, ona güzel haller lütfet” şeklinde dua ediyordu. Bâyezîd bu sesi işitince ağlamaya başladı. Sonra kapıyı çaldı. Annesi: “Kim o?” dedi. Bâyezîd: “Şu senin garibin” dedi. Gözü yaşlı anne koşup kapıyı açtı ve dedi ki: “Tayfur, yavrum benim! Ayrılığına dayanamadım, ağlaya ağlaya gözlerime ak düştü. O kadar çok gamını ve derdini çektim ki, iki büklüm oldum”. (Sehlegî, 164, Attâr, 163)

Bâyezîd diyor ki: “Halk bulunduğum mertebeye beni erdiren hususla ilgili olarak değişik yorumlar yapıyorlar. Ne o ne bu, ben neye erdimse annemin rızasını kazandığım için erdim”. (Sehlegî, 93) “Ardığım şey bir seher vakti kapıdan içeri giriverdi!” (Attâr, 164)

Bu menkıbe tâ Medine'ye kadar gitmişken annesinin rızasını kazanmak için Bistâm'a dönen Bâyezîd'in anne hakkına ne kadar çok önem verdiğini açıkça göstermektedir.

Aşağıdaki menkıbe, bulunduğu yerde yapacağı pek çok görevi ve hayırlı iş varken bütün imkanlarını zorlayarak hacca giden Bâyezîd'e kimliği bilinmeyen bir kişinin nasıl ilginç bir ders verdiğini ifade eder. Bâyezîd diyor ki: Hacca gidiyordum. Biri yanıma geldi ve sordu:

“Nereye?”

“Hacca”

“Ne kadar paran var?”

“İkiyüz dirhem”

“Onu bana ver, çünkü bakıma muhtaç çoluk çocuğum var ve yedi defa çevremi tavaf edip geri dön ki senin haccın budur”.

Öyle yaptım ve geri döndüm". (Sehlegî, 164, Attâr, 165)

Ak sakallı bir koca bilmez hali nice
Emek vermesin hacca bir gönül yıkar ise

(Yunus)

gibi beyitlerle anlatılan düşüncenin kökü Bâyezîd'e dayanır.

Kâ'be Allah'ın evi, ama Allah her yerde hâzır ve nazır. Hacca gidenlerin bunu daima hatırdâ tutmalarını, hacda ve hac yollarında ne kadar hak hukuk gözetiyor ve ibadet ediyorlarsa ülkelerde de öyle hareket etmeleri icab eder. Bir zenci bu hususta Bâyezîd'e ibret alınması gereken sözler söylüyor. Bâyezîd bir kere hacca gitmeye karar vermiş, yola çıkmış, bir kaç konak gittikten sonra dönüp dönüp geri gelmişti:

"Sen verdiğin karardan hiç dönmezdin. Bu nasıl oldu? diye sorduklarında anlattı: "Yolda kılıcını çekmiş bir zenci gördüm. Bana sordu:

"Nereye böyle?"

"Allah'ın evini ziyaret için Mekke'ye"

"Bistâm'da Allah yok mu? Buradaki Allah'ı koyup onu neden orada arıyorsun? Nerede olursan ol O sana şah damarından daha yakın değil mi?. Geri dön, aksi takdirde bu kılıçla başını bedeninden ayırırım!" (Attâr, 165, Sehlegî, 108)

Bâyezîd'in hacca ilgili olarak tasavvufî anlamlar yüklü, ilâhî sır ve hakikatlara işaret eden diğer menkıbeleri şöyledir: Bâyezîd diyor ki: "İlk hacca gidişimde Allah'ın evini (Ka be'yi) gördüm, ikinci gidişimde evin sahibini gördüm, evi göremedim. Üçüncü gidişimde ne evi ne de evin sahibini görebildim" (Sehlegî, 102, 214, Attâr, 184) Hakk'ta öylesine

kendinden geçmişte ki hiç bir şeyin farkında değildi. (Attâr, 184)

Bâyezîd şöyle demişti: “Önceleri evi tavaf edip onu aradım. Ona erince gördüm ki ev etrafımda tavaf etmekte” (Sehlegî, 100, 139)

Bâyezîd Hicaz'a gidince önce Medine'ye gitti. Mekke onu ziyaret için buraya geldi ve onu tavaf etti. Bunu gören müridi kendinden geçti. Kendine gelince Bâyezîd ona: “Buna neye şaşıyorsun. Bistâm'a bile gelseydi hakkımı ödemiş olmazdı” dedi. (Sehlegî, 185)

Düriş kazan yedir bir gönül ele getir.

Yüzbin Kâbeden yegrekdir bir gönül imareti.

(Yunus)

Zikir

Zikir, olumlu yönüyle hatırlamak ve anmak, olumsuz yönüyle unutmamak ve gafil olmamak anlamına gelir. Tasavvufta Allah şuruna sahip olmak ve ilâhî idrak içinde bulunmak da zikrin bir şeklidir. Dil (sesli) zikir olduğu gibi kalb (sessiz) zikir de vardır. (Sehlegî, 179)

Bâyezîd zikre, Allah'ın isimlerine derin bir saygı duymuş ve bu isimlerden kuvvetli bir şekilde etkilemiştir. O, ulu ve yüce Allah'a duyduğu hürmet sebebiyle otuz sene ağzını çalkalamadan, dili yıkamadan Allah'ın adını ağzına almamıştı”. (Sehlegî, 104) “Ulu ve Yüce Allah'ı andığı zaman kendisinden idrar yerine kan gelirdi”. (Sehlegî, 161, Attâr, 168) Bâyezîd'de zikir bir çeşit kendinden geçme ve istiğrak halinde olma halidir: “Ancak nefis unutulduğunda nefsin yaratıcısı zikr edilmiş olur” (Sehlegî, 105) demesi bunu gösterir.

Zikir konusunu gaflet açısından da ele alan Bâyezîd diyor ki: “Zaman zaman bana olan kötü davranışından dolayı nefsimi Allah'ın koyduğu en ağır cezayı uygulamak isterim. Bunun için Allah'ın koyduğu cezalar üzerinde düşünür ve taşınır da gafletten daha ağır olanını görmem. Allah'tan bir an gafil olmanın ateşte yanmaktan daha ağır olduğu konusunda şüphe etmem. (Sehlegî, 149) Görülüyor ki, Allah'tan ve onun zikrinden gafil olmak cehennemde yanmaktan daha ağır manevi bir cezadır, Bâyezîd'e. Bundan, onun zikirten ne kadar derin bir ruhî haz aldığı da anlaşılır. Bir insanın faziletli, hamiyetli, yüksek seciyeli, makbul ve itibarlı kişiler katında ve onlar tarafından anılmasından daha büyük hangi mutluluk vardır?. Zikirle nasıl huzur bulduğu şu sözünden de anlaşılır: “Allah'ı zikir etmem Allah'tan nasibimdir, gaflet vaktim ise Allah'ın benden aldığı nasıbtır”. (Sehlegî, 157) Zikredenlere şöyle bir bakan Bâyezîd Allah'a yaraşan bir zikir ve ibadet görmüyor, üzülüyor ve: “Onu sadece gafletle zikir ediyor, sadece ona gevşek bir biçimde hizmet ediyorlar” diyor. (Sehlegî, 174)

Bâyezîd kişinin manevi uyanışı ile zikir arasında sıkı bir bağlantı görür: Uyanışın alameti beştir: insan nefsinin anınca muhtaç olduğunu, günahını zikir edince pişmanlık duyduğunu, hissetmeli, dünyayı zikir edince ibret almalı, ahireti zikir edince neşelenmeli, Mevlayı zikir edince övünmeli”. (Sehlegî, 105)

Bir kere adamın biri Bâyezîd'in yanında “Allah” dedi. Şeyh O adama şiddetle çıkışarak “sus” dedi. Bu davranışıyla kulun Mevlasını gafletle zikretmesinden rahatsız olduğunu anlattı. (Sehlegî, 115)

Günah işleyen bir insan Allah'ın adını nasıl ağzına alır? günahıta kullanılan dil onu nasıl anar? Bâyezîd bunun zorluğunu biliyor. Diyor ki: Bir gece

Yüce Allah'ı zikr etmek için kalktım. Ama buna imkân bulamadım. Sebebi de çocukluğumda söylediğim (kötü) bir lafın bende meydana getirdiği sıkılma idi: “Bu lafı eden dille onu nasıl zikrederim” demiştim. (Sehlegî, 181)

“Onu, her sınıf halkının zikriyle zikir ettim, niha-yet türlü türlü halklar benim zikrim sebebiyle zikr etti. Sonra onun zikriyle onu zikr ettim. Sonuçta benim zikrim için beni zikr etti”. (Sehlegî, 108) diyen Bâyezîd'e göre halk zanneder ki önce insanlar Allah'ı anar, sonra onu andıkları için o da onları anar”. Bu doğrudur. “Beni zikr ediniz ki sizi zikr edeyim” (Bakara, 152) meâlindeki ayet de bunu gösterir. Ama insan irfanın öyle bir mertebesine ulaşır ki, orada Allah'ın insanı anmasının, insanın onu anmasından önce olduğu anlaşılır. Bunu anlatmak için: “önceleri benim onu zikretmem, onun beni zikr etmesinden öncedir, sanırdım. Sonra anladım ki onun beni zikr etmesi benim onu zikr etmemden önce imiş” diyor Bâyezîd. (Sehlegî, 124, Sülemî, 72)

Bâyezîd Allah'ı kalbinin bütün samimiyetiyle içten zikr ediyor, şuurlu bir şekilde ruhu ile anıyor, zikirle zihin faaliyetine canlılık kazandırıyor ama sonra dönüp bakınca yaptığı zikrin Allah'a layık olmadığını görüyor ve buna üzülmüyordu. Ölüm yatağındaki son sözü: “Allahım seni sadece gafletle zikr ettim, sen de hizmette gevşek olduğum bir zamanda canımı aldın”. (Sehlegî, 174, Attâr, 208, Kuşeyrî, 597, Serrac, 280)

Bâyezîd, “zikir, zâkirle mezkûr (anma, ananla anılan) arasında perde olmasın” diyor. “Otuz sene O'nu zikrettim sonra sükûn buldum. Gördüm ki onu zikr etmem bana perde imiş. (Sehlegî, 104)

Tasavvufta Makâmlar

Tasavvufta, Tevbe, Vera', Zühhd, Fakr, Sabr, Tevekkül ve Rıza makam sayılır. Onun bunlarla ilgili açıklamaları ve yorumları son derece önemlidir.

İnsan Hakk a *tevbe* ile yönelir, Sülûkün başlangıcı tevbedir. Sâlikin uyanık olduğunun alameti günahını hatırlayınca istiğfar ve tevbe etmesidir. (Sehlegî, 105)

Vera'-takva anlamına gelir, gerek Allah hakkına gerekse insan hakkına titizlikle saygılı olmayı gerektirir. Bâyezîd bir gün mescide gitmişti. Oraya diktiği bastonu devrilmiş, yanındaki bastonun da devrilmesine sebep olmuştu. Baston sahibi eğilip bastonunu almış ve evine gitmişti. Durumu fark eden Bâyezîd:

“Bastonum bastonunu devirmeseydi eğilme ihtiyacın olmayacaktı. Eğilmene ben sebep oldum, hakkını helal et” demişti. (Sehlegî, 120, Kuşeyrî, 281)

Bâyezîd bir gün lambayı yaktı. Fakat lambanın ışığı kendisini rahatsız etmeye başladı. Durumu yanındakilere anlattı ve konuyu araştırmalarını istedi. Dediler ki: Lambaya yağ koymak için kullandığımız şişeyi bir kere kullanmak için iğreti almıştık ama iki kere kullandık. (Sehlegî, 92)

Bir gün camiye gidiyordu, yağmur yağmış, yollar çamur olmuştu. Ayağı kayınca düşmemek için oradaki duvara tutundu. Sonra düşündü ve kendi kendine, “Henüz zaman var, camiye gitmemden duvarın sahibine gidip hakkını helal ettirmem daha hayırlıdır”, dedi. Gitti duvarın sahibini buldu. Adam Mecusî imiş. Durumu anlatıp helallik diledi. Mecusî sordu:

“Dininiz gerçekten bu kadar dikkatli ve ihtiyatlı olmanızı emr ediyor mu, durum böyle ise Allah'a ve Resulü Muhammed'e (a.s.) iman ettim” dedi ve

imana geldi. Onun bu davranışının bereketiyle Mecusînin ailesi de iman etti. (Sehlegî, 93)

Bâyezîd zamanında bir Mecusî vardı. Müslüman olması teklif edilince dedi ki:

“Eğer müslümanlık Bâyezîd’in uyguladığı gibi ise buna gücüm yetmez. Sizin uyguladığınız gibi ise ona da ihtiyacım yok”. (Sehlegî, 123)

Zühd dünyaya, maddeye, menfaata esir olmak, itibar ve şöhret düşkünü olmaktan sakınmak, bütün bunların üstüne çıkmak anlamına gelir. Bu anlamda Bâyezîd mükemmel bir zahid idi.

Bâyezîd: “Allah Kur’ân’da dünyaya “Az” adını takmıştır. Bir insan az denilen dünyanın ne kadarına sahib! O, az’ın azına rağbet etmiş ne çıkar? Zâhid aklını buna takıyor, ne kendisini ne de başkasını gözü görmüyor, Zühd Zâhid için perde olmuştur”. (Ebu Nuaym, X, 37) diyordu.

Bâyezîd diyordu ki: “Dünya aldanış içinde aldanıştır, ahiret neşe içinde neşedir. Allah sevgisi ise nurdan bir neşe!” (Sehlegî, 124) “Dünyayı ahirete tercih edenin bilgisizliği bilgisinden, gafleti zikrin-den, günahı sevabından çok olur. Ahireti dünyaya tercih edenin susması konuşmasından, fakirliği zenginliğinden, kaygısı sevincinden fazla olur, kalbinde muhabbet gâlib olur. Sırrı, yakınlık makamında bulunur. Bu yüzden nefsi hizmet bağı ile bağlanmış bulunur, kalbi aynalık korkusuna esir düşer, ruhu sohbetle ünsiyet eder. (Sehlegî, 125)

Bâyezîd şöyle bir mesel getiriyor: Allah iblisi bir köpek, dünyayı da bir leş olarak yarattı, sonra dünya yolunun bittiği ve ahiret yolunun başladığı bir yerde onu bekletti? Sonra şöyle buyurdu: “Kim leşe meyl ederse ona köpeği musallat ederim” (Bedevi, 212)

“Görüyorum ki insanlar dünyada yemeden, içmeden, bir de cinsi ilişkiden haz alıyorlar. Ahirette de öyle. Oysa benim dünyadaki zevkim O’nu zikretmek, ahiretteki zevkim ise O’nu temaşa etmektir.” (Bedevi, 209)

Bâyezîd “Dünyayı üç talâkla boşadım, artık ona dönmem imkansız” diyordu. (Sehlegî, 128)

Başlangıç döneminde bir gece yaptığı ibadetten manevî zevk almadığını görmüş ve hizmetkârı Ebu Musa'ya:

“Eve bak, yenecek, içilecek ne var, ne yok” demişti. Ebu Musa evi araştırmış, bir miktar üzüm bulunduğunu görmüş ve durumu şeyhe haber vermişti. Şeyhi buyurdu:

“Hemen onu birine ver gitsin, evimiz bakkal dükkanına dönmüş”. (Sehlegî, 91)

Bâyezîd şöyle diyordu: Allah'ı sevdim, nefsimden nefret ettim, dünyadan nefret ettim sonuçta Allah'ı sevdim, dünyayı terk edince Hakk'a erdim. Yaratana yaratılana tercih edince onunla ünsiyet ettim. (Sehlegî, 108)

Bununla beraber Bâyezîd zühdü bir araç olarak görüyor, ona takılıp kalmanın insanın Hakk'a ermesine engel olacağını, Zühdün geçilmesi gereken bir aşama olduğunu söylüyordu.

“Sülûkünün ve zühdünün başlangıcı nasıldı” diyen Ebu Musa'ya Bâyezîd şunları söylemişti:

“Zühd dediğin fazla önemli bir şey değil. Onun için zühd makamında üç gün kaldım, dördüncü gün oradan çıktım. İlk gün dünyadan ve ondaki şeylerden, ikinci gün ahiretten ve oradaki şeylerden, üçüncü gün Allah'tan başka olan her şeyden yüz çevirdim. Dördüncü günde Allah'tan başkası kalmadı. O zaman hâtiften şöyle bir ses işittim:

“Bâyezîd! Bizimle olmaya takat getiremezsin”.

“Benim muradım da zaten budur”.

“Buldun! Buldun! (Kuşeyrî, 82, Selegi, 151)

Bâyezîd zühdün ne olduğunu bilmeyen ham sofular ve sözde zâhidleri eleştiriyor, bu anlamdaki zühdün Hakk'a ermeye engel olacağını söylüyor, onlardan sık sık şikayet edip:

“Bistam'ın zâhidleri ve ham sofuları saçımı ağarttı, keşke onları görmesem”. (Sehlegî, 12) diyordu.

Bâyezîd tesbih çeken bir şahsa: “Öbür eline de bir tesbih alıp onunla da günahlarını saymalısın” demişti. (Kitabu'n-Nur, Refî, 156)

Bir gün sofunun birine dedi ki:

“Ey sofu! ya görüldüğün gibi ol veya olduğun gibi görün!” (Sehlegî, 120)

Sofular Allah'ı överken kendilerini öğüyorlar. Allah'ın lütfunu dile getireceklerine, bu lütf ve nimete layık olduklarını sanarak kendilerini yüceltmiş ve öğmüş oluyorlar” (Sehlegî, 121)

Dünya hiçtir, Bâyezîd'in gözünde. Kur'an'da dünya malı, menfaati ve hayatının az, önemsiz, değersiz ve çok cüz'î bir şey olduğu belirtilir. (bk: Al-i İmran 3/179, Tevbe 9/38, Nisa 4/77) Uzayın akıllara hayret veren genişliği yanında dünyanın minnacık bir nokta gibi kaldığını biliyoruz. İlâhî ve uhrevî âlemin yanında evren ve uzay da sözü edilmeye değmeyecek kadar ufak bir şeydir. İşte bu genişliğin farkında olan Bâyezîd'e Dünyaya ve dünyevî menfaatlere değer vermediğini söyleyen ve bunu marifet sayan zâhid önce dünyanın çok küçük ve gayet az bir şey olduğunu, sonra bu az şeyden milyarlarca insan arasında kendi payına düşen şeyin de azın da azı, yani bir hiç olduğunu düşünmeli ve

buna göre zühdünün (dünyaya ve maddeye değer vermeme tavrının) ne kadar önemsiz olduğunu idrak etmelidir. Buna zühde zühd ya da terk-i zühd de denir. Bunun anlamı maddeye ve dünyaya değer vermemek ama bu değer vermeme anlayışına ve haline de değer vermemek, başka bir ifade ile zahidim diye övünmemek ve övünmeye değer bir şey görmemektir. Zavallı zâhid diyor Bâyezîd zâhid ve ilgisiz olduğu dünyanın ne kadar küçücük olduğunu bilmiyor. (Sehlegî, 163)

“Bu yüce mertebeye neyle erdin?” sorusuna Bâyezîd’in verdiği cevap ilginçtir: “Hiç ile!” “Bu nasıl olur?”. “Şöyle olur: Dünya bir hiçtir ve ben onu terk edince bu makama erdim” (A. Nesefî, İnsan-ı kâmil, 14) İsterim ki diyor Bâyezîd Cenab-ı Hak dünyayı bir lokma haline getirip bana versin. Ben, bu lokmayı bir köpeğe atayım; kimse ona bakıp aldanmasın ve Allah’tan geri kalmasın” diye. (Sehlegî, 102)

Bâyezîd dünyada da bir takım manevi hazların mevcut olduğunu söyler: “Dünyada üç zevk var: Vefalı bir dost, lütfkâr Mevla’nın huzurunda olma, faydalanan ve faydası dokunan arkadaş” (Sehlegî, 146).

Bâyezîd’e göre dünya halkın, ahiret seçkinlerindir. Seçkinler içinde yer almak isteyenlerin halkın dünyalarına iştirak etmemeleri lazım. Dünya ahiretin aynasıdır. Ondan ahirete bakan kurtulur, onunla oyalanıp ahireti unutan mahv olur, aynası da kararır” (Sehlegî, 147).

“Dünyayı ahiretten önde tutanın cehaleti ilminden, gevezeliği zikrinden, günahı sevabından çok olur”, diyor Bâyezîd (Sehlegî, 125).

Fakr tasavvufî hayatta önemlidir. Dervişlik fakirliğe dayanır. İki türlüdür: Biri kişinin maddî bir şeye

sahib ve malik olmaması, diğeri kendini Allah'a muhtaç bilmesidir. İlkine şeklî (surî-resmî) ikincisine de manevî (hakikî) fakr denir. Bâyezîd sormuş:

“İlâhi sana nasıl ereyim?”

“Bana bende olmayan şeyle gelebilirsin.”

“Nedir sende olmayan şey?”

“Fakirlik, miskinlik, zelillik” (Sehlegî, 162).

Bâyezîd manevî şerefe ve yüce makamlara ancak fakr ve fake (yoksul ve züğürt) olma halini tercih etmek, bunda sabretmek ve bunlardan hoşlanmak suretiyle erilir” derdi. (Sehlegî, 163, 91; Attâr, 183) Kul için hiç bir şeye sahip olmayan bir fakir olmaktan daha hayırlı bir şey yok. Ne zühd, ne ibadet, ne ilim, ne diğeri bir şey. O, bunların hepsinin uzağında kalır, uzağında kaldı mı her şey arkasında olur” (Sehlegî, 142).

Mürîdlerin anlattıklarına göre Bâyezîd şöyle demişti: Sulûkumun başlangıcında Hak Teâlâ bana uzun müddet ulemanın kapısında durmayı ve öğrencilerle sohbet etmeyi nasib etmişti. Bir hayli bilgi edindikten sonra nefsim: “Artık âlim ve ârif oldun, âlim ve ârif en yüce mertebede bulunur” demeye başladı. Bunun üzerine Hak Teâlâ âlim ve âriflerden oluşan kalabalık bir cemaati bana gösterdi. Gördüm ki ulema arasında ayak basacak kadar yerim yok. Mahv olup geri döndüm ve Hakka eremedim. Kendi kendime ilim ve marifet hakikatsız huccet (olmaz) dedim. Buna göre hakikat ilim ve amel (ictihad)’da idi. Hakk Teâlâ uzun bir zamanda camilerde ve mescidlerde namaz kılanlarla birlikte bulunmayı nasib etti. Hep ilk tekbiri imamla alıyordum. Hakk Teâlâ bana dergâhındaki rükû ve sücûd edip namaz kılanları gösterdi. Kendime onlar arasında bir yer görmedim. Mahv olup geri döndüm ve (bu yoldan

da) Hakk'a eremedim. Hakk Teâlâ uzun süre aralıksız oruç tutanlarla birlikte bulundurdu beni. Sonra dergâhındaki gece namaz kılan, gündüz sürekli oruç tutup aç kalan ermişlerin oluşturduğu kalabalığı bana gösterdi. Kendim için onlar arasında bir ayak basacak kadar yer bulamadım. Geri döndüm ve (bu yoldan da) Hakk'a ulaşamadım. Hakk Teâlâ uzun müddet evi (Ka'beyi) ziyaret eden hacılarla birlikte bulunmamı bana nasib etti. Sonra her taraftan büyük kalabalıklar halinde ihram içinde Kabe'ye gelip telbiye getiren yığınları bana gösterdi. Onlar arasında da kendime en küçük bir yer bulamadım. Mahv oldum, geri döndüm ve Hakk Teâlâ'ya eremedim. Hakk Teâlâ uzun süre cihad yapıp düşmana karşı kılıç sallayan mücâhidlerle bulundurdu beni. Sonra cihada gidip düşmanları katleden gazilerin ve orada katledilip yaralarından akan kanlarla gömülen şehidlerin huzurunda teşkil ettikleri kalabalığı gösterdi bana. Onlar arasında da ayak basacak kadar da olsa bir yer bulamadım kendime. Mahv olup döndüm ve Hakk Teâlâ'ya eremedim ve bastım feryadı!":

"Yâ İlâhî! bana merhamet et, hayretimi bağışla, şu kuluna ikâmet edeceği öyle bir yer ver ki, oradan sana yaklaşıyım ve bu mertebe konusunda kimse benimle rekabete girmesin, hiç kimse orada kalabalık teşkil edip beni sıkıştırmasın! Bana benden önde gidenler gösterildi, onlara yetişmeye kendimde tâkat göremedim." Hakk'tan bana hitab geldi:

"Ey Bâyezîd! Bende olmayanla bana yaklaşan biri gibi hiç bir kimse bana yaklaşamaz!"

"Ya ilâhî! Sende olmayan ve sana getirilmeden yakınlığına erilmeyen şey nedir? Sende olmayanı ben nerede bulurum?"

“Ey Bâyezîd! Bende olmayan fakr ve fâke, yoksulluk ve züğürtlük, kim katıma onu vesile yaparak gelmek isterse, onu dergâhıma yaklaştırm.

“Allahım! bana fakir ve yoksulların bulunduğu yeri göster”.

“Allah bu yeri bana gösterdi. Gördüm ki, burada çok az kimse var, ne bir kalabalık, ne de rekabet var, İlâhî huzurda bunların kopardıkları bir gürültü ve patırtı da yok. İşte o zaman yoksulluğa ve züğürtlüğe hiç bir şeyi tercih etmeyeceğime dair ona söz verdim. O zamandan bu zamana kadar bu sözde duruyorum. Bunun neticesidir ki hiç bir an geçmiyor ki bu an içinde Allah'ın yeni kerametine ve lütfuna nail olmuş bulunmayayım. Onun için şöyle niyaz ettim: “İlahî bu halk içinde bana tahsis ettiğin bir ayrıcalıktır!” Buyurdu ki:

“Bu ikrama, fakr ve fâke halini tercih edip bunun üzere sabreden ve bunlarla ünsiyet edenler nâil olur ancak.” (Sehlegî, 161)

Bâyezîd adamın birine sordu: “Mesleğin ne? Nesin?” Adam cevap vermiş: “Har-bende” (eşeğin kulu, hanlarda merkeplere bakanlara har-bende denirdi) Bâyezîd sözüne devam etmiş: “Allahın kulu olman için Allah eşeğini (nefsini) öldürsün”. (Risale, 230)

Bâyezîd'e göre Allah'ın bir kimseye: “Kulum” demesinden daha büyük bir saadet yoktur: “Herkes hesaptan korkuyor ve kaçıyor Ben ise hesaba çekilmek istiyorum. Bu arada belki Mevlam bana “Kulum” der, ben de Ona: “Buyur Rabbım” deme mutluluğuna ererim, diye. Bundan sonra mı? Ne isterse onu yapsın” (Bedevî, 208)

Bâyezîd, ölümünden sonra kendisini rüyada gören birine demiş ki: “Kabirde, kabir azabı hariç

her şeyi gördüm. Sorgu melekleri gelince birini sağ elimle, diğerini sol elimle tutup dedim ki:” Beni şu çukurda yakalayıp “Bir (Rab) kim” diye soruyorsunuz. Gidin kim olduğumu Bir’e sorun. Bana: “Men Rabbüke” (Rabbın kim) diyorsunuz. Gidin Ona “Men abdüke” (Kulun kim) diye sorun. O beni kul olarak kabul etmedikten sonra onu Rab olarak kabul etmişim ne çıkar! (Refî, 256)

Tevekkül

Baştan beri sûfilerin üzerinde durdukları bir makam, tasavvuf yolunda ulaşılması ve aşılması gereken merhaledir. Bunun çeşitli şekillerde anlaşıldığı olmuş, bu anlayışlardan bir kısmı eleştirilmiştir. Nitekim Bâyezîd Şakik’ın tevekkül anlayışını eleştirerek Allah’ı iki dilim ekmekle denemenin yanlış olduğunu söylemişti. (Attâr, 173, Sehlegî, 123) Tevekkülü şöyle tarif etmişti:

“Kendin için Hak’tan başka yardımcı, rızkın için ondan başka hazinedar (kefil), amelin için ondan başka şahid görmemendir. (Sehlegî, 183)

“Tevekkül hayatı bir gün olarak düşünüp yarının endişesini içinden atmandır.” (Attâr, 196)

Bâyezîd’e tevekkülün ne olduğu sorulunca Deybü’li’ye demiş ki:

“Önce sen söyle, sana göre tevekkül ne?”

“Arkadaşlarımız diyorlar ki, sağında arslan, solunda ejderha bulunsa içinde bir ürperti, bir kıpırda-ma hissetmemen ve (Allah’a güvenip sükûn ve huzur halinde olman)’dır.”

“Bu, gerçek tevekküle yakındır. Ama asıl tevekkül şudur: Cennettekiler cennette zevk ve safa, cehennemdekiler cehennemde azab içinde olsa, sonra

sen bu ikisini birbirinden ayırd etsen tevekkül sahasının dışına çıkmış olursun". (Kuşeyrî, 368; Gazali, İhya, IV, 257)

Bâyezîd bir kere bir camiye gidip namaz kıldı. Namazdan sonra cami imamı kendisiyle sohbet başladı ve bir ara sordu:

"Geçimini nereden temin ediyorsun?" Bâyezîd:

"Biraz sabret, peşinde kıldığım namazı kaza edeyim, çünkü rızık vereni bilmeyen bir kişinin ardında namaz kılmak caiz değil", (Sehlegî, 148, Serrac, 297)

Bâyezîd Ebu Musa'ya sormuş:

"Üstadın Abdürrahim'den işittiğin en değerli öğüt ne? Ebu Musa:

"Arslana mı yastığa mı dayandığına hiç aldıрма" demesidir. Ebu Yezid:

"Sadece Hakk'a dayanıp ondan başkasını görme aksi takdirde onun yaptığı da bizim yaptığımız da fazla bir değer ifade etmez". Kalbi Hakla olan arslanı da başka bir şeyi de görmez." (Sehlegî, 167)

Rıza Sûfiliğin önemli bir ilkesi olduğundan büyük önem taşır. Rızayı bazıları hâl, bazıları makam sayar. Bâyezîd:

"Allah kâfire imana gel, münafıka samimi ol, günahkâra dön, aşık razı ol, ârife temaşa et" diye hitab eder," demiştir. Rıza aşıkın halidir. (Sehlegî, 125) Seven, sevgilisinin her şeyine seve seve razı olur.

Bâyezîd yanındakilere soruyor: "Allah kendilerinden razı olduğu kuluna cenneti verecek değil mi?" "Evet" diyorlar. O tekrar soruyor: "Allah'ın rıza halini verdiği bir kul cenneti neylesin?" (Attâr, Sehlegî, 115)

Mürakebe, Sûfinin sessiz bir köşeye çekilerek, delikteki fareyi bekleyen kedi gibi bütün dikkatiyle kendisine gelecek feyzi ve mazhar olacağı ilâhî tecelliyi beklemesi halidir. Bâyezîd sessiz ve ıssız yerlere çekilip teemmül ve tefekkürlere dalıp ilâhî hakikatı yakalamaya çalışıyordu.

Mürakebe kişinin Allah'ın gözetimi ve denetimi altında olma şuur ve idraki içinde olması, bu düşünce ile hareket etmesi anlamına da gelir. Bir gün adamın biri Bâyezîd'e gelir ve:

“Bana öğüt ver” der. Bâyezîd ona:

“Kaldır başını semaya bak” der. Adam semaya bakar o zaman Bâyezîd sorar:

“Biliyor musun bunu kim yarattı?”

“Allah!”

“Onu yaratan, nerede olursan ol, seni görmektedir, dikkatli ol!” (Sehlegî, 169, Ebu Nuaym, X, 35)

Nefs muhasebesine ve mürakebe önem veren Bâyezîd nefsinin kınıyor ve “Ey nefis”. Bir gün olsun temiz ol, otuz senedir pissin, yarın temiz olanın huzuruna çıkman için temiz olman lazım” diyordu. (Sehlegî, 155)

Şükür tasavvufta önemli bir değerdir. Şükür, verilen bir nimetin veya yapılan bir iyiliğin değerini bilmek ve nankör olmamak demektir. “Bir nimete nâil olduğun zaman ulu ve yüce Allah'a şükür ile işe başla, çünkü kalblere iyilik yapma duygusunu veren O'dur” diyor Bâyezîd. (Sülemî, 73)

Kuranda: “Şükür ederseniz nimetimi artırırım” buyuruyor Hak Teâlâ. (bk. İbrahim, 7) O münâcâtında şöyle diyor: “Ey evliyanın gönüllerinde âziz olan! Şükür de artırma da sendendir”. (Sehlegî, 167) Önce bize şükrü nasib ediyor, sonra şükür ettik, diye nimetini artırıyorsun!

Bâyezîd'in şükür konusunda şu menkıbesi çok meşhurdur. Bir gün bir sokaktan geçerken bir evin üst katından atılan küller Bâyezîd'in başına döküldü. Küller içinde kalan Şeyh: Şükr edip elleriyle yüzünü sildi ve: "Ben ateşe müstehakkım, üzerime kül dökülürse bunda üzülecek, kızılacak ne var" dedi. (Sa'di, Bostan, Tahran, 1368, 183.)

Ahlâk

Tasavvufta ahlâk teorik değil, pratiktir. Bir yönü ile ibadettir, bir yönüyle edebittir. Her halukârda geniş ölçüde tasavvuf şuuruna, ilhama ve keşfe dayanır. İnsan hakkı, hatta bütün canlılara şefkat bu ahlakta son derece önemlidir ve hiç bir şekilde vazgeçilmeyen temel bir kuraldır. "Allah'ın emirlerine saygı, yaratıklarına şefkat (bk. Attâr, 165) sûfîlerin hareket tarzını belirleyen bir düsturdur.

Önce bazı ahlâk değerlerini ve meselelerini Bâyezîd'in nasıl anladığını görelim:

Ebu Musa anlatıyor. Bâyezîd'in yanına vardım, önünde dalgalanmakta olan küçük bir su birikintisi olduğunu gördüm, bunun ne olduğunu sordum, Dedi ki:

"Adamın biri gelip benden hayanın ne olduğunu sordu. Bunun üzerine haya hakkında konuşmaya başlayınca adam şöyle bir döndü, sonra eridi, eridi ve gördüğün şu su haline geldi". (Sehlegî, 95) Sûfîlerin etkili sözleri insanı böyle yapar. Biri etkiler, öbürü etkilenir; biri eritir, diğeri erir.

Bâyezîd Ahlâkla iman arasındaki ilişki üzerinde dururken şu yorumu yapar:

"Ulema "Eşhedüenlailaheillallah" cennetin anahtarıdır diyor. Doğru ama kilit olmazsa anahtar neyi açar. "Lailahe illallah" cümlesinin kiki. Şu dört şey-

dir: yalan söylemeyen, gıybet yapmayan bir dil, hile-
si hud'ası olmayan bir gönül, içine haram ya da
helâllığı şüpheli olan bir gıda girmeyen mide,
bid'attan ve nefsin arzusundan uzak olarak yapılan
işler". (Sehlegî, 118, 182) İşte kelime-i tevhid ve ke-
lime-i şehadet bu dört kilidi açarsa cennetin yolunu
da açmış olur, yani iman ahlâklı olmanın yaptırımı-
dır.

Birisi sana arkadaş olur da kötü davranırsa ona
güzel ahlâkla karşı çık ki yaşantın hoş olsun. Sana
bir şey ikram edilince önce ulu ve Yüce Allah'a te-
şekkür et. Çünkü kalblere iyilik etme duygusunu
veren O'dur. Bir belaya duçar olduğun zaman he-
men ona sığın. Zira O belayı üzerinden kaldırmaya
kâdir olan halk değil, Hakdır. (Sülemî, 73, Sehlegî,
133)

Bâyezîd'in şu menkıbesi onun insanlara karşı ne
kadar çok merhamet, şefkat ve hoşgörü hisleriyle
yükü olduğunu gösterir: Bâyezîd bir akşam mezar-
lıktan geçerken Bistâm'ın ileri gelenlerinden birinin
oğlu sarhoş bir halde saz çalıyordu. Gencin kendisi-
ne yaklaştığını gören şeyh: "Lahavle ve Lakuvvet
illâ billah" dedi ama bunu der demez kabadayı sazi
şeyhin başına vurdu. Saz ikiye bölündü, şeyh de al
kanlar içinde kaldı. Şeyh zaviyesine geldi. Sabah
olur olmaz sazın parası ile birlikte bir tepsi helvayı
hizmetçisine verip gence gönderdi ve ona şunu söy-
lemesini tenbih etti: Bâyezîd, akşam başında kırılan
sazdan dolayı senden özür diliyor. Bu parayı al ve
başka bir saz al. Bu helvayı ye ki kırılan sazın derdi
ve acısı gönlünden çıksın".

Genç bu durumu görünce geldi, şeyhin ayakları-
na kapandı, tevbe etti ve hıçkıra hıçkıra ağladı.
Diğer bazı gençler de ona uyup şeyhin güzel huyu
sayesinde doğru yolu buldular. (Attâr, 171)

Bâyezîd'in yaptığı dualarından biri şu idi:

“Allahım! fırtına, önüne kattığı karları nasıl dere-
lere yığarsa sen de söz ve davranışı ile bana kötülük
yapana nimetlerini öyle yığ”. (Sehlegî, 180)

Bâyezîd bir insanın kendi ayıbını ve kusurunu bil-
mesini iyi insan olmanın yolu olarak görür: “Bir
insan erler mertebesine ne zaman ulaşır, ne zaman
adam gibi adam” sorusuna şu cevabı vermişti:

“Nefsinin kusurlarını görürse, işte o zaman bu
işte (Tasavvufta) erlerin seviyesine ulaşır. Onun sevi-
yesi bu olur ama sonra himmeti ve nefs-i emmaresi-
ni kontrol etmesi oranında Hak onu kendisine yak-
laştırır”. (Sehlegî, 142)

Bir ham sofuya: “ya olduğun gibi görün, ya da
göründüğün gibi ol” demişti. (Sehlegî, 120)

Bâyezîd iyi bir insan olmaktan çok, kötü bir
kimse olarak bilinmeyi tavsiye eder, eli sıkılan ve bir
şeyler istenen kimsenin töhmet altında kalabileceği-
ni söylerdi (Sehlegî, 182). Bu yüzden onda bir ölçü-
de melamet ruhu vardı.

Bir kere hacca gittiği veya başka bir rivayete
göre hacdan dönüp Bistâm'a geldiği zaman Rama-
zan'dı ve oruçlu idi. Kendisini karşılamaya gelen hal-
kın etrafına yığıldığını ve büyük bir izdiham meydana
geldiğini görünce merkebinden inip yemek
yemeğe başlamış, bunu gören halk derhal çevresin-
den dağılıvermişti.” (Hücvîrî, 72)

Bâyezîd'e göre yapılan her işi Hak görüyor, söy-
lenen her sözü Hak işitiyor, şuuru ile yapılmalı ve
söylenmeli. Halkın görmesi ve işitmesi dikkate alın-
mamalı. Zira ilk durum insanı ihlâsa, ikincisi riyaya
götürür. Bu durumu onun melamî eğilimini açıkça
göstermektedir.

Altı Onluk Demet

Bâyezîd'in bazı ahlakî, hikemî ve dinî öğütleri var. Bunlar onar onar sıralanmış olup on demet oluşturur. Bunlar ruh ve bedenî manevî yönden sağlıklı olmasının şartlarıdır.

I- Şu on şey beden üzerine farzdır:

1) Farzları yerine getirmek, 2) Haramlardan kaçınmak, 3) Allah için tevazu göstermek, 4) Kardeşlere eziyet etmemek, 5) İster iyi, ister günahkar olsun herkesin iyiliğini istemek, 6) Af istemek, 7) Her hususta Allah rızasını kazanmayı esas almak, 8) Öfkeyi, kibri, azgınlığı, kırılcılığa yol açan mücadeleyi terk etmek, 9) Kendi kendine öğüt vermek, 10) Ölüme hazırlanmak.

II- Şu on şey bedeni koruyan kaledir:

1) Gözleri muhafaza etmek, 2) Dili zikre alıştırmak, 3) Nefs muhasebesi yapmak, 4) İlme göre davranmak, 5) Edeb gözetmek, 6) Bedeni dünya meşguliyetinden uzak tutmak, 7) İnzivaya çekilmek, 8) Nefs mücahedesini ve eğitimi yapmak, 9) Çok ibadet, 10) Sünnete uymak.

III- Şu on şey bedenin şerefidir:

1) Yumuşak huylu, 2) Hayalî, 3) Bilgili, 4) Haramlara karşı dikkatli, 5) Takva sahibi, 6) Güzel ahlâklı, 7) Tahammüllü, 8) Geçim ehli, 9) Öfkesine hâkim olmak, 10) Dilenmemek,

IV- Şu on şey bedeni tahrib eder:

1) Dine önem vermeyen biriyle arkadaş olmak, 2) İyi insanlardan ayrı kalmak, 3) Nefse uymak, 4) Ehl-i Sünnetten uzak kalmak, 5) Bid'atçılarla düşüp kalkmak, 6) Lüzumsuz işlerle uğraşmak, 7) Halkı töhmet altında tutmak, 8) Üstünlük kurmaya çalış-

mak, 9) Dünya kaygısı taşımak, 10) Ahiret tasası taşımamak.

V- Şu on şey bedeni öldürür:

1) Edebsizlik, 2) Cehalet, 3) Halktan gelen nimet, 4) Bedenin arzuları, 5) Baş olma tutkusu, 6) Dünya düşkünlüğü, 7) Hak katında nefse müdara 8) Çok yemek, 9) Çok uyumak, 10) Halkla ihtilât.

VI- Şu on şey bedeni adileştirir:

1) Hiddetlenmek, 2) Kızmak, 3) Kibirlenmek, 4) Azgınlık, 5) Cedelleşmek, 6) Cimrilik, 7) Haksızlık, 8) Müminlere saygısızlık, 9) Kötü huyluluk, 10) İnsafsızlık, (bk. Sehlegî, 133-134)

Bâyezîd, hizmetinde bulunan Ebu Musa'ya şunu öğütlemişti: "Sana tavsiyem olsun: Ömür boyu bütün varlığıyla Hakka yönel, bir an bile Ondarı yüz çevirme. Çünkü ipiniz O'nun elinde. Mutlaka huzuruna çıkacak, karşısında duracak, yaptığın her işten sorumlu tutulacaksın. O halde kolları paçaları sıva ve ahiret için hazırlan, gafil olma, aymazlık uykusundan uyan, gafillerin uykusundan uzak kal, her sabah ve akşam Mevlana dayan, zikrine dört elle sarıl, hizmetini koru, hakkında hüsnüzanda bulun, hiç bir kimseyi O'na tercih etme, başına gelen belaya sabret. O'nun hakkındaki hükmüne, kazasına kaderine, kulu hakkındaki güzel tercihine razı ol. Lütfunu kanaat et. O'na güven ve vadine inan. Vaadini de tehdidini de kesinkes bil. Ölümsüz diriye tevekkül et. Allah'ı an, her işinde Allah'tan yardım iste. Hayatta olduğun sürece ondan sakın. Halktan O'na kaç. Her işini O'na havale et". (Sehlegî, 154)

Bâyezîd-Râhib Kıssası^(*)

Hikaye edilir ki, Allah'ın velilerinden bir veli vardı. Adı Bâyezîd Bistamî idi. Tam 45 defa hacca gitmişti. Her gün bir hatim indirirdi. Bir gün Arafat dağında vakfe yaparken nefsi ona:

“Bâyezîd senin gibisi var mı? 45 kere hacca gittin, onbinlerce hatim indirdin” dedi. Bunun üzerine Bâyezîd hemen bağırdı:

“45 defa hatim indirdim, şimdi bunu bir somun karşılığında satıyorum, var mı alan?”

Adamın biri:

“Ben alıyorum” dedi. Bâyezîd ondan bir somun aldı ve oradaki bir köpeğin önüne attı, köpek de onu yedi. Sonra çetin bir hayat yaşamaya başladı. Rum diyarına gitti. Burada bir râhible karşılaştı. Râhib elinden tutup onu evine götürdü. Evinde ona ayrı bir yer tahsis etti. Bâyezîd burada ikâmet ve Allah Teâlâ'ya ibadet ediyordu. Râhib de her gün akşam sabah ona yiyeceğini ve içeceğini getiriyordu. Bu bir ay sürdü. Bâyezîd bir gün kendi kendine hitab edip:

“Ey nefs seni kırmak istiyorum, sen ise o kadar zorlusun ki kınılmıyorsun”, dedi. Nefsine böyle hitab ederken Râhib içeri giriverdi ve sordu:

“Adın ne?”

“Bâyezîd” diye cevap verdi. Rahib:

“Mesih'in kulu olsaydın ne güzel olurdu” deyince bu söz Bâyezîd'in ağrına gitti ve hemen onun yanından ayrılmak istedi. Ama Râhib:

“Allah aşkına, burada 40 gün tamamla, sonra gidersin. Bizim büyük bir yortumuz var, bir de

(*) Abd al-Rahim Muhammed: Ebu Yezid al-Bistamî ve Kıssatuhu maa Rahibi Deyri sem'an, Dımaşk, 1987.

vaizimiz var, senede bir kere gelir vâzeder, orada bulunmanı istiyorum” dedi. Bâyezîd bu teklifi kabul etti.

Kırk gün dolunca Râhib gelip:

“Hadi kalk, yortu günü geldi” dedi. Ayağa kalkınca Râhib dedi ki:

“Bu kıyafetinle benimle nasıl gelir ve bin râhibin olduğu yere girersin? Bu durumda sana bir şey olmasından endişe ederim. Ama istersen elbiseni çıkar, şu siyah cübbeyi giy, beline de zünnâr kuşan, göğsüne de İncil as”.

Bâyezîd Râhibin sözlerini dinledi ama dediğini yapmak ona zor geldi. Lâkin içinden gelen bir ses:

“Bunu yap, zira bizim bu hususta bir irademiz ve hikmetimiz var” dedi. Bu sese uyan Bâyezîd elbisesini çıkarıp papaz elbisesi giydi, beline zünnâr kuşandı, İncil’i (hacı)da boynuna astı ve Râhible manastıra gitti, Râhiblerin arasına girip oturdu, kimse ona karşı çıkmadı. Bu sırada Baş Râhibin geldiği görüldü. Ama hiç konuşmuyordu:

“Her zamanki gibi neden konuşmuyorsun”, diye sorulunca Baş Râhib:

“Nasıl konuşabilirim ki içinde Müslüman bir kişi var” dedi. Dediler ki:

“Onu bize göster, hemen kılıçlarımızla başını uçuralım!” Baş Râhib:

“Onu incitmeyeceğinize ve rahatsız etmiyeceğinize dair yemin ederseniz gösteririm” dedi. Râhibler bu hususta yemin edince Baş Râhib:

“İşte bu zât” dedi ve ekledi: “Ey müslüman Allah hakkı için ayağa kalk, cemaat görsün”. Bunun üzerine Bâyezîd sıçrayıp ayağa kalktı. Baş Râhib:

“Bakın işte bu” dedi. Râhibler de:

“Doğru, dediğin doğru ey önder” dediler. Baş Râhib sordu:

“Adın ne?”

“Bâyezîd”

“İlimden bir şeyler bilir misin?”

“Ulu ve Yüce Allah'ın öğrettiklerini bilirim.”

“İkincisi olmayan bir, üçüncüsü olmayan iki, dördüncüsü olmayan üç, beşincisi olmayan dört, altıncısı olmayan beş, yedincisi olmayan altı, sekizincisi olmayan yedi, dokuzuncusu olmayan sekiz, onuncusu olmayan dokuz, onbirincisi olmayan on, onikincisi olmayan onbiri, onüçüncüsü olmayan oniki nedir? Bize haber ver?”

Bâyezîd: “Ey Rahib lutufkâr sultanın inayetiyle cevap veriyorum kulak ver:

İkincisi olmayan bir kendisinden başka Tanrı bulunmayan ve ortağı olmayan Allah, üçüncüsü olmayan iki gece-gündüz, dördüncüsü olmayan üç talak, beşincisi olmayan dört kitab: Tevrat, Zebur-İncil-Kur'ân, altıncısı olmayan beş, beşvakit namaz, yedincisi olmayan altı, Allah yerleri ve gökleri yarattığı zaman dilimi olan altı gün, sekizincisi olmayan yedi, yedi kat gök, dokuzuncusu olmayan sekiz, kıyamet günü Arş'ı taşıyacak olan sekiz Melek, onuncusu olmayan dokuz, bebeğin ana karnında kalma süresi olan dokuz ay, onbirincisi olmayan on Kirâm-Berere denilen melekler, onikincisi olmayan onbir, Hz. Yusuf'un kardeşleri, onüçüncüsü olmayan oniki bir senedeki aylardır. Baş Râhib:

“Doğru” dedi ve sordu:

“Kim havadan yaratıldı? Kim havada muhafaza edildi? Kim hava (rüzgar) ile helak oldu?” Bâyezîd cevap verdi:

“Havadan yaratılan Hz. İsa, havada muhafaza edilen Hz. Süleyman, hava (fırtına) ile helak olan Ad kavmi.”

“Doğru söyledin. Şimdi de kimin ağaçtan yaratıldığını, kimin ağaçta muhafaza edildiğini, kimin ağaçla helak olduğunu haber ver”.

“Ağaçtan Hz. Musa”nın asası yaratıldı. Ağaçta Hz. Nuh muhafaza edildi, ağaçta Hz. Zekeriya Peygamber yok edildi”.

“Doğru, kimin ateşten yaratıldığını, kimin ateşte muhafaza edildiğini, kimin ateşle helak edildiğini söyle”.

“Ateşten İblis yaratıldı, ateşte Hz. İbrahim Halilullah muhafaza edildi, ateşle Ebu Cehil mahv edildi”.

“Doğru, söyle şimdi: Ne taştan yaratıldı, kim taşta muhafaza edildi, kim taşla mahv edildi?”

“Taştan Hz. Salih’in devesi yaratıldı, taşta ashâb-ı kehf muhafaza edildi, taşla ashâb-ı fil mahv edildi.

“Doğru, söyle şimdi: Bilginler derler ki: Cennette dört nehir var: Bal nehri, süt nehri, su nehri, şarab nehri ve bunların hepsi aynı yataktan akar. Buna rağmen ne bu ona, ne de o buna kaşır. Bunun dünyada bir örneği var mı?”

“Evet, var. İnsanoğlunun başında dört ırmak var, kulaklarının suyu acı, gözlerinin suyu tatlı, burnunun suyu tuzlu, dilinin suyu lezzetlidir”.

“Doğru cennettekiler yerler, içerler ama def-i hacete ihtiyaçları olmaz. Bunun dünyadaki misalini söyler misin?”

“Ana rahmindeki bebek, yer, içer ama def-i hacete ihtiyacı olmaz. Böyle bir şey yapacak olsa anne ölür.”

“Doğru cennette bir ağaç var, ismi Tûba. Cennette hiç bir ev ve köşk yoktur ki içinde onun dallarından bir dal bulunmasın. Bunun dünyadaki örneğini söyleyermisin?”

“Gündüz dünyayı ışıklandıran güneş”

“Doğru, oniki dalı, her dalında otuz yaprağı, ikisi gündüz, üçü gece açan beş çiçeği bulunan ağaç neyi simgeler?”

“Ağaç seneyi; oniki dal oniki ayı; otuz yaprak aydaki otuz günü; beş çiçek beş vakit namazı; gündüz çiçekleri öğle, ikindi; gece çiçekleri sabah, akşam ve yatsı namazları”.

“Doğru, Allah'ın haremi olan Kâ'be'yi ziyaret edip tavaf yapmış olan ama ruhu bulunmayan, onun için de kendisine hac farz olmayan şey nedir?”

“Hz. Nuh'un gemisi”

“Doğru, şimdi bana şunu haber ver: Bir yer var, orada gündüz olunca gece olur? Gece gelince gündüz. Burası neresidir?”

“Hiçbir kimsenin vâkîf olmadığı yüce Allah'ın üstü kapalı ilmindedir. Ne bir Peygamberi ne de kendisine yakın olan bir meleği ona vâkîf kalmaz”.

“Doğru konuştun”.

Bundan sonra Bâyezîd Baş Rahibe:

“Bir takım meseleler sordun, ben de cevapladım. Şimdi bir سوالım var, onu sormak istiyorum” dedi.

“Ne istiyorsan sor:

“Cennetin anahtarı nedir? Cennetin kapılarında ne yazılıdır? Bunu bana haber ver”

Bâyezîd'in bu sorusu üzerine Baş Râhib susunca öbür Râhibler:

“Peder yoksa mağlub mu oldun” dediler. O da: “Hayır” Peki o sana cevap verdi, sen neden ona cevap vermiyorsun? dediler. Baş Râhib:

“Cevap verirsem beni öldürmenizden korkuyorum” dedi. Râhibler:

“İncil üzere yemin ederiz ki ona cevap verirsen seni öldürmeyiz” dediler. Bunun üzerine Baş Râhib:

“Biliniz ki cennetin anahtarı Eşhedüen Lailaheillallah ve ve eşhedu enne Muhammeden resulullah-tır. (Cennet kapılarının üzerinde de bu yazılıdır?) İşte o vakit bütün Râhibler hep birlikte Eşhedü en Lailaheillallah ve eşhedu enne Muhammeden resulullah dediler. O vakit Baş Râhib: İslâm olduğunuz için Allah’a hamd olsun. Ben ise zaten altmış senedir müslümandım ama sizden korktuğum için imanımı gizli tutuyordum, Allah lutf edip bu zatı bize gönderene kadar.

Sonra Râhibler manastırın tahrib edip namaz kılmak için yerine cami yaptılar. Bâyezîd onlara dinlerini öğretmek için bir süre aralanında kaldı. Sonra vedalaşıp beldesine döndü. (Şathıyatı's-Sûfiyye, Kahire, 1949, 218-222)

Bâyezîd'in bir menkıbesi de Rahibe ile ilgilidir. Bir gün “Bu mertebeye eren benim gibi başka biri var mı”, deyip böbürlenen Bâyezîd mana aleminden bir ses işitmiş: “Demek şımarıyorsun ha?! Defol, bizim sana ihtiyacımız yok!”. Bunun üzerine Bâyezîd sahralara düşmüş, ne yeme, ne içme, ne uyuma var. Derken bir manastır görmüş. Oradaki Rahibeye sormuş: “Temiz bir yer göster de namaz kılayım”. Râhibe'nin cevabı: “Kalbini temizle de dilediğin yerde namaz kıl!” Manastırda haça ibadet eden bir cemaat görmüş ve: “Size fayda ve zarar verme gücüne sahip olmayan bir şeye ibadet edece-

ğiniz yerde fayda verecek ve zarardan koruyacak Tanrıya ibadet etseniz daha iyi olmazmı”, demiş. Topluluktan biri: “Defol buradan, bizim senin öğüdüne ihtiyacımız yok”, demiş. Bunun üzerine şaşırان ve ne yapacağını kestiremeyen Bâyezîd: “Yapılacak bir şey kalmadı, bari bir zünnar verin de kuşanayım ve kâfir olayım”, demiş ama bunu der demez hitap gelmiş:

-“Hayır Bâyezîd sen bu durumda değilsin! Bizi sevdiğini biliyoruz ama sana naz ediyoruz!” (Refi', 214)

Tas-Bal-Kıl Meseli

Damganlı kadı anlatıyor: Bir gün Bâyezîd Bistamî iyi hal sahibi dört kişi ile bir yerde otururken adamın biri elinde bir tas balla içeri girdi ve tası önlerine koydu. Bâyezîd balda bir kıl bulunduğunu görünce: “Tas güzel, bal tatlı, kıl da ince” dedi ve yanındakilere dönüp:

“Her biriniz bu durumu bir şeyin misali olarak açıklasın, bir temsil getirsin” dedi. Bunun üzerine içlerinden biri dedi ki:

“İyi olanı emretmek, kötü olanı yasaklamak bu tasta güzel, ilim bu baldan tatlı, davada samimi olmak bu kıldan incedir”.

İkincisi şöyle dedi: “Akıl bu tasta güzel, Allah'ın kitabı bu baldan tatlı, delil yolu bu kıldan ince”

Uçüncüsü dedi ki:

“Nefs bu tasta güzel, ilim bu baldan tatlı, takva yolu bu kıldan incedir”.

Dördüncüsü de:

“Ahiret bu tasta güzel, cennet nimetleri bu bal-

dan tatlı, evliya yolu bu kıldan incedir” dedi. Bâyezîd'e:

“Sen ne buyurursun” diye sordular. Dedi ki:

“Ariflerin kalbindeki marifet şu tasta güzel, âşıkların Allah'ı temaşa etmeleri şu baldan tatlı, doğruluk yolu şu kıldan ince”. (Sehlegî, 213)

İnsan Sevgisi

İnsan sevgisi, insancıl duygular ve tüm yaratıklara şefkat ve merhamet, feragat, fedakarlık, başkasının hak ve menfaatlerini şahsî hak ve menfaatlerden önde tutma gibi hususlar en çok tasavvufta işlenmiştir. Bu hususlar itibariyle Bâyezîd'in tasavvuf tarihinde ayrı bir önemi ve fevkalade yüksek bir yeri vardır. Denebilir ki bu kapıyı ardına kadar açan ve bu yolda gidilmesi mümkün olan en son noktaya kadar giden, insan sevgisini ve evrensel şefkat anlayışını bütün sonuçları ve tamamlayıcı parçalarıyla ortaya koyan ilk büyük sûfî Bâyezîd olmuştur. Onun bu konudaki sözleri ve davranışları kısaca şöyledir:

Bâyezîd'e göre bir kimsenin bir müslümana saygı gösterip onun haysiyet ve namusunu korumasından daha faydalı bir şey olmadığı gibi İslam'da bir müslümanı hafife alıp şeref ve namusunu lekelemekten daha zararlı bir şey yoktur. Nakledilir ki Bâyezîd'in civarında ikamet eden bir fakih, Allah'ın lutf ettiği müstesna haller sebebiyle Bâyezîd'i kıskanırdı. Bir gün bir adam Bâyezîd'e gelip dedi ki: “Bu fakih bize gelip: “Siz neden sizi ilgilendiren işlerle uğraşmıyor ve faydalı işler yapmıyor da taharet yapmasını bile bilmeyen şu serserinin hizmetine koşuyorsunuz”, diyor dedi. Bâyezîd o haberi getiren adama dedi ki:

“Sen kendi işine bak, dinine dört elle sarıl. Zira

ben o fakihin müslüman olarak öleceğinden emin değilim”.

Bu sözler fakihe söylenince kızdı, küplere bindi ve neticede hastalanıp yatağa düştü. Ölürken, müslüman mezarlığına gömülmemesini, zira Hıristiyan olduğunu vasiyet etti. O (Sehlegî, 119) onun bu şekilde imansız ölmesinin sebebi müslümanlara karşı saygısız davranması olduğundan Bâyezîd derdi ki:

“Bir müslüman için en faydalı şey din kardeşine saygı gösterip onun şerefini korumak, en zararlı şey de onu hafife alıp şeref ve itibarını lekelemektir.” (Sehlegî, 120)

Bâyezîd bütün halka bir gözle bakılmasını, yaratanın ötürü yaratılanların hoş görülmesini tavsiye ediyordu: “Kim halka ilim (zâhir ilmi) ile bakarsa onları mahvetmiş, Allah'tan uzaklaştırmış olur. Halka hakikat (sûfî) gözü ile bakan onları mazur görür, onlar için Hakka giden yol olur”. (Sehlegî, 105)

“Halka halk gözüyle bakan onlardan nefret eder, halka Halik'in gözüyle bakan onlara merhamet eder”. (Sehlegî, 109) Bâyezîd halka, yaratıcının gözüyle bakıyor, her şeyin onun ezeldeki takdiri, ilmi, iradesi, kudreti ve yaratmasıyla olduğunu görüp onları mazur görüyor ve kimseyi suçlamıyordu.

Zenginlerden biri gelip Bâyezîd'e: “Bu makamı neyle buldun?” diye sorar. Bâyezîd: “Bırak şu makam lafını” dedikten sonra Allah'ın kendisine şu sekiz şeyi ikram ettiğini, kerametinin bunlar olduğunu söyler:

1- Kendimi gerilerde, halkı ise benden önde gördüm.

2- Halka olan şefkatimden ötürü hepsinin yerine cehennemde yanmaya razı oldum.

3- Daima maksadım bir müminin gönlünü ferahlandırmak olmuştur.

4- Bugünden yarına hiç bir şeyi elde tutmadım.

5- Allah'ın rahmetini kendim için istediğimden daha çok insanlar için istedim.

6- Müminleri sevindirmek ve gönüllerindeki üzüntüden onları kurtarmak için bütün gücümle çabaladım.

7- Kendilerine olan şefkatimden ötürü karşılaştığım her mümine önce ben selâm verdim.

8- Kıyamet günü Mevla affedip bana şefaât yetkisi verse önce bana işkence ve kötülük edene, sonra ikramda ve iyilikte bulunana şefaât ederim” (Sehlegî, 89)

Bâyezîd hep halkın kurtuluşu için dua eder ve “İlâhî eğer ezeli ilminde yaratıklarından birine ateşle azab etmeye ve cehennemde yakmaya karar verdiysen beni cehenneme at ve bedenimi o kadar büyüt ki orada başkasına yer kalmasın”. (Sehlegî, 148) derdi.

“Bâyezîd, müridlerine de aynı anlayışta olmalarını tavsiye eder ve “Kıyamet günü Arafat'ta durup tevhid ehli olup ta cehenneme gönderilenlerin elinden tutmayan ve onları cennete götürmeyen benim öğrencim değildir”. (Sehlegî, 99) derdi.

Allahım diyordu Bâyezîd: Bu insanları, onların bilgileri olmaksızın sen yarattın ve üzerlerdeki emaneti (yükümlü olma halini) iradeleri dışında omuzlarına yükledin. Eğer onlara sen yardım etmezsen kim yardım eder”. (Sehlegî, 168)

“Arzu ederim ki ulu ve yüce Allah dünyayı bir lokma haline getirip bana versin, ben de onu bir köpeğin ağzına atayım, tâ ki hiç bir insan ona aldan-

masın. “Cehenneme atıp tüm halkın yerine bana azab etse, onu sevdiğimi iddia eden biri olarak fazla bir şey yapmış olmam. Bütün halkı affetse o da fazla bir şey yapmış olmaz. Çünkü: “Ben halka karşı gayet şefkatli, çok merhametliyim” buyurmuştur. (Sehlegî, 102)

Bâyezîd sadece mümin ve Tevhid ehline değil, gayri müslimlere de aynı ilgiyi ve yakınlığı gösteriyordu. Mecusî komşusu bir gün hastalanınca onu ziyarete gitti. Mecusî onu görünce kendisine hürmet ve ta’zim etmek için başını yastıktan kaldırıp yanağını yere koydu. Bâyezîd burada bir süre kaldıktan sonra geri döndü, evden ayrılmadan evvel gözlerini semaya çevirerek, onunla ilgili bazı dileklerde bulundu, evi terkedeceği zaman Mecusînin oğullarından biri ardından koştu ve:

“Allah hakkı için gitme, biraz bekle” dedi. Bâyezîd tekrar Mecusînin yanına geldi. Mecusî ona İslâm’ı kendisine arz etmesini rica etti. Bâyezîd ona İslâm’ı tebliğ etti. Müslüman olan Mecusî az sonra İslâm dini üzere vefat edince Bâyezîd onun gaslı, kefenlenmesi, cenaze namazı ve defniyle ilgilendi.” (Sehlegî, 117)

Başka bir defa komşu olan Mecusî’nin bebeği gece ağlamaya başlamıştı. Bâyezîd bebeğin sesini duyunca onlara bir lamba götürüp verdi. Bebeğin ağlaması da durdu. Mecusîler onun şefkatini gözleriyle görmüşlerdi. Bebek ağlarken evde bulunmayan baba eve gelince kansı ona: “Bâyezîd’in şu şefkatine bak” deyip olayı anlattı. Kocası bu şefkata hayret etmişti. Bâyezîd’in onlara olan bu şefkati sonuçta hepsinin müslüman olmalarına sebep oldu. (Sehlegî, 92)

Bâyezîd anlatıyor: “Allah’a yakınlık makamına erince: “Dile bizden dilediğini” dediler.

“Bir dileğim yok, benim yerime sen dile!” dedim ve

“Sadece seni diliyorum” diye ekledim. Dediler ki:

“Bâyezîd'in varlığından bir zerre kaldığı sürece bu imkânsız! Nefsini (benliğini, varlığını) bırak da öyle gel!

“Burada bir küstahlık etmeden geri dönmem, hata da olsa bir şey isteyeceğim!”

“Söyle bakalım:

“Tüm insanlara merhamet et!”

“Arkana bak” dediler. Arkama bakınca Hakk'ın şefaatçi olmadığı hiç bir kimse görmedim. Onların iyiliğini benden çok O istiyor. O zaman sustum. Bir süre sonra:

“İblis e de rahmet et” dedim. Buyurdu ki:

“Küstahlık etme, sus. O ateştedir, ateşe ateş gerek, sen kendine bak ta cehennemlik olma, zira ona takat yetiremezsin!” (Attâr, 189) Bâyezîd'e sordular: “Bu mertebeye neyle erdin?”. Cevap verdi: “Müminin gönlünü sevindirmekle” Bu ifade Bâyezîd'in mescidinde şu şekilde yazılmıştır: “bi-idhali's-surûr fi'l-kalbi'l-müminin” (Refî, s. 132)

Bâyezîd'in evrensel sevgisi, şefkati, merhameti budur. O her zaman böyle düşünmüş, bazen de Allah'ın bütün sırları bildiğini dikkate alarak gereksiz söz ve davranışlardan sakınmıştır. (Attâr, 189)

Bâyezîd “İnsanın her iki eli de sağ el olmalı”, demişti. Yani her iki eliyle de iyilik yapmalı, soldaki melek yazacak bir günah bulmamalı (Kitabu'n-nûr, Refî, 155)

Kadın ve Anne

Bâyezîd kadınlara ve anneye özel bir önem veriyor, bunların değerini her fırsatta dile getiriyordu. “Benim pirim, mürşidim bir kocakarıdır” diyor ve anlatıyor:

“Bir gün özlem ve tevhid duyguları içinde kıvranıyordum. Öyle ki bir kılı taşımaya bile takatım kalmamıştı. Kendimden geçmiş bir halde sahraya açıldım, yanında un dolu bir heybe bulunan bir kocakanya rasladım. “Bunu sırtıma yükle” dedi, ama ben onu taşıyamaz bir durumda olduğumdan orada duran arslana bu işi yapması için işaret ettim. Sonra (bu kerametime imada bulanarak) “Şehre varınca kimi gördüğünü söyleyeceksin” diye sordum ve kendimi ona bildirmedim.

“Kendini beğenmiş bir zâlimi gördüm”

“Neden böyle diyeceksin?”

“Şunun için: söyler misin arslanın yükümlülüğü var mı?”

“Hayır, yok”

“Sen yüce Allah'ın mükellef kılmadığı bir şeyi mükellef tuttun, ona iş teklif ettin. Bu zulüm değil mi?”

“Olabilir”

“Buna rağmen seni şehir halkına itaatkâr ve kerâmet sahibi biri olarak tanıtmamı istiyorsun. Bu avanaklık değil mi?”

“Evet, ama tevbe ettim. En üstten en aşağıya indim.” Bu söz pirim oldu.” (Attâr, 179)

Bâyezîd, Ahmed b. Hadraveyh'in hanımı Fatmayı çok takdir ediyor ve kocasına: “Fütüvvetin ne olduğunu eşinden öğren” diye tavsiye ediyor ve şöyle

diyordu:

“Kim kadın kıyafeti içinde er görmek isterse Fatma'ya baksın. (Sehlegî, 170)

Kadınları erkeklerle karşılaştıran Bâyezîd:

“Onlar bizden daha iyi halde” diyor ve sözlerine şöyle devam ediyordu:

“Bir kadın her ay bir kere temizlenir, bazen ayda iki kerede temizlendiği de olur. Biz ise neredeyse ömür boyu bir kere bile temiz hale gelemiyoruz.” (Sehlegî, 86, Attâr, 201)

Bâyezîd'in huzurunda bulunup ona hizmet eden bir kadın vardı. Gece uyumaz, çok ağlar, çok ibadet ederdi. Bir gece uyumuş ve rüyasında Rabbu'l-İzzet'i görmüştü. Mevlâ sanki şöyle diyordu:

“Bâyezîd dışındaki insanlar benden başka şeyler istiyorlar, o ise beni istiyor” (Sehlegî, 96) Bu menkıbe Bâyezîd'in kadın müridleri de bulunduğunu gösterir.

Bâyezîd, kadınlarla sohbet ederken cinsiyet farkı hiç aklına gelmezdi. “Karşımda ki duvar mı, kadın mı ayırd edemem” derdi. (Serrac, 145)

Bâyezîd bir kere rüyada hurileri görmüş ve onlara bakmış, ama derhal manevi hali geri alınmıştı. Sonra rüyada tekrar onları gördü ama bu defa kendilerine hiç iltifat etmedi. Çünkü önceki davranışının ilâhî gayrete dokunduğunu anlamıştı. Hurilere: “Siz insanı maksattan alıkoyuyorsunuz” demişti. (Kuşeyrî, 516) O da Rabia gibi sadece Allah'ı istiyordu. Cinsi duygularına tam anlamıyla hâkimdi.

Bâyezîd eşlerin birbirine katlanmaları, kolay kolay boşanmamaları gerektiğini düşünüyordu. Bu konuda erkeklere öğüt verirken: “Bakın Hz. İbrahim, karısı Sâriye'yi Allah'a şikayet edince kendisi-

ne; “Onu boşa” denmemiş, “rahat yaşamak için Ona müdara et” denmişti. (Kitabu'n-Nûr, Refi', 150)

Bir Kadının Miracı

Bâyezîd'in miracı, kendisinden sonra yolunda yürüyenlerde de devam etmiştir. Bâyezîd'in müridi Ebu Musa anlatıyor: Horasan'da Kral kızı bir kadın vardı. Kendini zühde vermiş, Bâyezîd'in yolunu takib etmişti. Onun hayranı idi. Bir gün ibadete düşkün bu hanıma soruldu:

“Allah'ın sana olan lütfunu söyler misin?”

“Bâyezîd'in işaretlerine meraklı biri idim. Rabbinden onu bana gayb aleminde göstermesini niyaz ettim. Niyaz halinde iken bir gece semaya çıkarıldığımı hissettim, yedinci semayı geçip Arş'a ulaştım:

“Gel! Gel!” şeklinde bir nidâ işittim ve Arş'a vardım. Perdelere doğru uçtum. Sonra bir nidâ daha işittim. “Bana yaklaş!” Bunun üzerine perdeleri delip öyle bir yere ulaştım ki madde âlemiyle ilgim kesildi. Hakk'ı sırf fiilinde gördüm, mülküne baktım ve yanımda bulunan zata:

“Bâyezîd nerede?” dedim.

“Önünde” dedi. Bana iki kanat verdi, bunlarla uçtum. Bana arkadaşlık yapan fenâ tecellisi Hakk'ı bende izhar etti ve benimle, onunla yürüdü, başkasına işaret bahis konusu olmayan tevhide ulaştı. Bu öyle bir tevhiddir ki fena tecellisi sebebiyle herhangi bir mevcudun sanatından haber vermez. Sonra onun hikayesini anlatıp dedi ki: Bundan sonra Hakk'ın zat sahasına baktım. Bana denildi ki: “Nerede anyorsun? İşte Bâyezîd bu!” Sonra yeşil ve cazib bir bahçeye götürüldüm. Burada beyaz bir yakut çubuk gördüm. Üzerinde: “Lâilâhe illallah, Bâyezîd Safiyullah” ibaresi yazılı idi. Sonra kadın

gördüğü ve ulaştığı şeylerin özelliklerini anlattı. Sonra meseleyi hatırlayıp: “İşte Bâyezîd!” dedi. O da:

- “Burası Bâyezîd”in yeri, Bâyezîd icâd etmek için nefisini arıyor!” (Sehlegî, 157 bk. bu eser: s. 148)

Anne Hakkı

Bâyezîd anne hakkının önemini ve ona hizmet etmenin bir görev olduğunu, bunun büyük sevaplar kazanmaya vesile olduğunu biliyor, bu konuda çevresindekileri uyarıyor, aynı zamanda kendilerine örnek oluyordu. Bâyezîd anlatıyor: Soğuk bir kış gecesi idi. Annem uykudan uyanmış: “Ey Bâyezîd! Susadım, bir içim su ver” demişti. Testide su kalmadığını gördüm ve su getirmek için çeşmeye gittim. Suyu getirince annemin uyuduğunu gördüm. Su dolu testi elimde olduğu halde annemin başu ucunda uyanmasını beklemeye başladım. Uyanınca: “Bâyezîd nerde su” diye sordu, “işte” dedim ve suyu uzattım. Ama testi soğuktan elime yapışmıştı. Testiyi verirken testinin kulpu parmaklarımin derisini aldı götürdü. Annem deriyi görünce bunun ne olduğunu sordu, durumu kendisine açıkladım: “Testiyi yere koyacak olsam belki uyanınca onu göremezdin, ayrıca testiyi yere koymamı da emretmemiştin. Rızanı kazanmak ve emrine uymak için elimde tuttum.” Annem o zaman:

“Hay Allah senden razı olsun” dedi. (Sehlegî, 93, Attâr, 164)

Bâyezîd'e sormuşlar: “Bu yüce makama neyle erdin?” demiş ki: “Bu konuda kimi şöyle diyor, kimi böyle. Bana göre sırf annemin rızasıyla erdim” (Sehlegî, 93). Çile çekerek bulamadığımı annemin rızasında buldum. (Attâr, 164)

Erkeğin veli olmasını, en yüce manevi rütbelere ermesini sağlayan kadındır. Evliyayı dünyaya getiren de kadın, evliyayı evliya yapan da kadın. “Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın var” sözü tasavvufî anlamda da doğru.

Bir kere annesi Bâyezîd'e: “Şu kapının bir kanadını aç” demiş, O da kapının sağ kanadını mı yoksa sol kanadını mı açması gerektiği hususunda seher vaktine kadar düşünüp durmuş, Annesinin emrine aykırı bir iş yapmamak için böyle davranmış. Seher vakti olunca aradığı (o manevi devlet gönül) kapısından içeri girivermiş”. (Attâr, 164 ayrıca bk. Bu eser: s. 62)

Hayvan Sevgisi

Bâyezîd sadece insanları değil, bütün canlıları da seviyor, onlara acıyor ve incitmemeye çalışıyordu. İslâm tasavvufunda “karınca incitmeyen yufka yürekli veli” odur.

Menkıbeye göre (Bk. Bostan, 78) hactan gelirken Hemedan'a uğramış, burada bir miktar safran tohumu satın almış, torbasına koyup Bistam'a getirmiş, torbayı açınca bir kaç karıncanın da tohumla birlikte buraya geldiğini görmüştü. Bâyezîd: “Bunları yerlerinden ettim” diye düşündü ve hemen yola çıkıp onları Hemedan'daki yerlerine götürdü. Ataların da (s. 165) dediği gibi “Allah'ın emrine saygı, yaratıklarına şefkat” konusunda kimse onun derecesine ulaşmamıştı.

Bâyezîd köpekleri bile incitmemeye çalışırdı. Bir gün müritleriyle daracık bir sokaktan giderken karşılarına bir köpek çıktı. Bâyezîd geri çekildi ve köpeğe yol verdi: Müridlerinden biri şöyle düşündü: “Allah insanoğlunu yüceltmiş iken, Sultanul-ârifin müridlerini geri çekip tercihen bir köpeğe geçiş önceliği ta-

nıdı, köpeği müridlere tercih etmiş oldu. Bu nasıl olur? Şeyh onun aklından geçeni bildi ve:

“Köpek bana hal diliyle: “Benim kusurum ne idi ki ezelde köpeklik postunu sırtıma geçirdiler, sen ne yaptın ki ariflerin sultanı olma hıl’atını sana giydirdiler”, dedi. İşte bunun için geçiş önceliğini ona verdim” buyurdu. (Attâr, 172)

Bir gün elbisesini yıkayan Bâyezîd onu sermek için yer aramaya başladı: “Şu bahçenin duvarına ser”, dediler, “Olmaz, sahibinden izin almak gerek”, dedi. “Şu ağacın dallarına ser”, dediler. “Dala zarar verir”, dedi. “Otlar üzerine ser”, dediler. “Hayvan gıdası olan otlara zarar gelir”, dedi ve elbisesini başına, sırtına serip güneşte öyle kuruttu”. (Refi’, 205)

Bir gün Bâyezîd’in ardına bir köpek düşmüş, şeyh de ona değmesin diye eteğini toplamıştı. Köpek dedi ki: Eğer kuru olursam aramızda fark yok. Islak olursam yedi kere yıkanınca temizlenirim. Ama eteğini benden uzaklaştıran ey Bâyezîd eğer yedi denizde yıkansan temiz olmazsın!” Bâyezîd:

“Evet, doğru senin dışın, benim içim pis, gel ikimiz birlikte olalım, belki bu birliktelikten temiz bir şey ortaya çıkar”, Köpek:

“Sen bana yoldaş olmaya layık değilsin” Zira sen halkın makbulu iken onlar beni reddediyor. Beni gören üzerime taş fırlatıyor, seni görenler. “Ey ârifler sultanı selâm sana!” deyip saygılarını arz ediyorlar. Benim yarın için biriktirdiğim bir kemik bile yok, senin ise buğdayın var.” Bâyezîd:

“Eyvah! Bir köpeğe yoldaş olmaya layık değilim. Ezeli varlıkla birlikte olmaya da layık değilim! Ya ben neye lâyıyım. Tenzih ederim O Yüce Allah’ı ki yaratıkların en iyisini en aşağısıyla terbiye ediyor”. (Attâr, 172)

Bâyezîd'in canlılar hakkında beslediği acıma ve yazıklama hissi böyle idi.

H. Peygamber'e Saygı ve Bağlılık

H. Peygamber'e saygı gösterme ve bağlı kalma İslâm'ın özünü oluşturur. Sûfiler bazen coştukları zaman bu esasa uymaz gözüken davranışlarda ve beyanlarda bulunurlar. Uluhiyetin sırlarına âşina olmak isteyen sûfilerde perdenin ortadan kalkması anında görülen bu haller geçince H. Peygamber'e takva sahibi bir mümin olarak tabi olur, onun manevî huzurunda saygıyla elpençe dururlar. Büyük sûfilerin bazen kendilerini çok yükseklerde görmele-ri ve bu yolda açıklamalar yapmaları coşku ve manevî sarhoşluk (vecd-sekr) haliyle sınırlıdır. Sûfinin kendini H. Peygamber in sâdık ve vefâkâr bir izleyi-cisi ve bağlısı görmesi hali ile kendini ondan üstün görmesi tavrı şeklen çelişik görünse de bir yerde bir-birini tamamlar ve bu noktada H. Peygamber in üs-tünlüğü apaçık bir biçimde ortaya çıkar, görünüşteki çelişki de artık söz konusu olmaz⁽¹⁾.

Bâyezîd şöyle demişti: “Marifetler deryasına dal-dım. Muhammed (a.s.) deryasına ulaşınca onunla aramda bin mertebenin bulunduğunu gördüm. Bun-lardan birine yaklaşıncaya yanıp kül oldum.” (Sehlegî, 86) Bâyezîd'e göre H. Peygamber sadece bu âlemin sultanı değil, o aynı zamanda mana ve mari-fet âleminin de sultanıdır.

Bâyezîd'e göre peygamberlerden sonra insanla-rın en üstün olanları siddık (dürüst) kişilerdir. Böyle iken ona göre: “Siddıkların ulaştıkları en son haller peygamberlerin başlangıç halleridir”. (Sehlegî, 96)

(1) Şems Mevlâna'ya sormuş: H. Muhammed mi, Bâyezîd mi daha büyük? Mevlâna cevap vermiş: H. Muhammed (Eflakî, Ariflerin menkıbeleri İstanbul, 1973, II, 79).

Hız. Peygamber'i, öbür peygamberlerle karşılaştı-
rırken de şu benzetmeyi yapıyor: Peygamberlere ve-
rilen rütbe ve fazilet Hız. Peygamber'inkine nazaran
içinde bal bulunan bir küpten sızan bir damlaya ben-
zer. Kûpün içindeki balın tamamı ise Hız. Peygam-
bere ait olan fazileti temsil eder". (Kuşeyrî, 664,
Serrac, 514)

Başka bir sözünde ise: "Tüm insanların Hız. Pey-
gamber'in şan ve şerefini anladıkları ve kavradıkları
kısım aslına göre bir kûp suya nazaran bir sızıntı gi-
bidir" diyor. (Serrac, 514)

Bâyezîd şeriata ilim diyor ve: "İlimden ve ona
tâbi olmaktan daha güç bir şey görmediğini ifade
ediyor. (Sülemî, 70)

Bâyezîd zühd ve takva konusunda da Hız. Pey-
gamber'i örnek alıyor ve onun tesbit ettiği sınırlarda
durmaya dikkat ediyordu. Şöyle diyor: "Yeme, içme
ve cinsi arzudan beni uzak tutması için Allah'a niyaz
etmeyi düşündüm. Sonra kendi kendime: "Allah
Resûlünün Allah'tan dilemediği bir şeyi ben nasıl di-
lerim!" dedim ve bundan vazgeçtim. Ama daha
sonra Yüce Allah benden cinsi arzuyu öyle uzaklaş-
tırdı ki, karşıma çıkan kadın mı, duvar mı fark etme-
dim". (Kuşeyrî, 81, Luma, 145)(*)

Bâyezîd bir keramete veya manevî bir lütfâ sahib
olsa bunun bile hak olup olmadığını peygamberlerin
manevî nüfuzlarına sığınarak tesbit etmeye çalışıyor-
du. (Sehlegî, 144)

Heyecanlandığı ve vecde geldiği zaman bile Hız.
Peygamber'e karşı edebli olmaya önem veriyordu.
Bâyezîd şöyle demişti: "Bir kere bütün insanları affe-
dip cehennemden kurtarması için Allah'a dua etme-
ye niyet ettim", şefaât makamı Hız. Muham-

(*) Bâyezîd hacca gittiği zaman da Hız. Peygamberi ziyaret etmiş ve
O'na saygılarını arz etmişti.

med'indir" dedim ve edebimi muhafaza ettim. Bu yüzden şöyle bir ses işittim: "Muhafaza ettiğin o bir tek edeb sebebiyle senin adını yücelttik. Hem o kadar ki, tâ kıyamete kadar âriflerin sultanı diye anılacaksın" (Attâr, 185)

Bâyezîd'in ünlü bir şathiyesi şöyle: "Öyle bir denize daldım ki nebiler sahilinde durdu". A. Geylani bu sözü açıklarken: Peygamberler, geride kalanlar içinde olup bu deryadan geçebilecek durumda olanları geçirmek için sahilde durdular" der. (Bedevî, 32) Başka bir yorumu da şu: Peygamberler bu denize daldılar, ama onlar başarıyla geçip öbür sahile çıktılar ve durdular. Oysa Bâyezîd bu deryaya dalıp gitti.

Bâyezîd bir kere kendisiyle görüşen âlim ve fazilet sahibi birine : "Dikkat et. Cenab-ı Hakk peygamberlerine verdiği hepsini sana ihsan etse, "seni isterim, senden başkasını istemem" de, diye öğüt vermişti. (Sehlegî, 99, Kutu'l-Kulûb II, 145)

Bâyezîd bu sözü ile peygamberlere verileni küçük görmüyor, belki Allah'tan Allah'ı ve onu temaşa etmeyi istemenin daha önemli olduğunu belirtmek istiyordu.

Bâyezîd'in üzerinde çok durulan bir sözü var. Menkıbeye göre ona: "Bütün halk mahşerde Hz. Muhammed'in livanu'l-hamd denilen sancağı altında olacak" denmiş. O da: "Vallahi benim sancağım Muhammed (a.s)'ın sancağından daha büyüktür, sancağım nurdan olup ins ve cin, peygamberler de dahil olmak üzere herkes onun altında bulunacak" demişti. (Sehlegî, 143) Attâr, bunu nakl ettikten sonra onun bu sözü fena halinde iken Hak adına söylediğini belirtiyor ve: "Ben veli kulumun konuşan dili olurum, o benimle konuşur" Kudsi hadisi ile bu durumun anlatıldığını söyler.

Bu konuda Baklî de şu yorumu yapar: “Ululuk nuru ile Hak onun sancağı olmuştur ve nur ezelidir. Hz. Peygamber in sancağı ise hadistir. Bâyezîd cüretli bir dil kullanıp Hakk'ın kerem sancağını kendine nisbet etmiştir. Sultanların hizmetçilerinin adetleri böyledir, bazen sultanın mülkünü kendilerine izafe ederler, bazen kullar kendilerini efendileriyle özleştirip ona ait olan şeylerden kendilerine aitmiş gibi söz ederler. (Baklî, 132)

Bâyezîd ruhanî miraç yaptığı vakit bütün peygamberleri görüp onlara selâm verdikten sonra Hz. Peygamber in ruhuna ulaşıyor. Ama onunla arasında denize benzeyen yüzbin ateş ve perde bulunuyor ki, bunların ilkinde bir adım atılsa insanı yakıp kül eder. İşte orada hayret ve dehşet içinde kalıp kendinden geçiyor. Hz. Peygamber in çadırının ipini görmek istiyor, ama göremiyor. (Attâr, 206)

Daha evvel de ifade edildiği gibi Hakk'ı gördüğünü söyleyen Ebu Turâb'ın müridi Bâyezîd'i görmeye takat getirememişti. O zaman Bâyezîd: “İlahî! Her ne gördümse o bendim. Bu benlik bende oldukça ermeme imkansız. Şimdi ben ne yapmalıyım” demiş ve bunun üzerine kendisine şu cevap verilmişti:

“Ey Bâyezîd! Benliğinden kurtulman ancak Arab Muhammed'e (a.s.) uyman ve ayağının tozunu gözüne sürme yapmanla mümkündür”.

Attâr diyor ki: “Şaşanım o kimselere! Hz. Peygambere bu kadar saygı duyan Bâyezîd'e buna uymayan şeyler nisbet edip onu suçlarlar. (Attâr, 207)

Veli ve Velilik

Velayet (Vilayet) dostluk, ermişlik; veli (çoğulu evliyâ) de dost ve ermiş demektir. Evliyâ denilen ermişlerin Allah'la gizli bir bağı bulunduğuna, özel ya-

kınlık anlamına gelen bu bağ sayesinde Allah'tan, herkeste bulunmayan bir güç, bir bilgi ve etkileme yeteneği aldıklarına, buna sahip olmaları bakımından sıradan bir müslüman olmaktan çıkıp yarı kudsiyeti olan bir tür ruhaniler ve olağanüstü şahsiyetler haline geldiklerine inanılır. Genellikle tasavvufa her dönemde hâkim olan bu kanaat karşısında Bâyezîd'in tavrını tesbit etmeye çalışalım.

Velinin en önemli özelliği keşfe, keramete, insanları etkileme gücüne sahip olması ve duasının Allah katında makbul oluşudur. Bâyezîd, evliyanın Allah'ın çok özel kulları olduklarını belirtmek için: “Yüce Allah'ın velileri onun gelinleridir, gelinleri ancak onların mahremleri görür. Onlar onun katında üns perdesinin ardındaki haremde bulunurlar. Ne dünyada ne ahirette onları hiç bir kimse göremez. (Kuşeyrî, 522, Sehlegî, 173)

Evliya Hakk'a çok yakındır, “Veliler kubbelerimin altındadır, benden başkası onları göremez” ifadesi bu anlayışı dile getirir. Bu ifadeden anlaşılabacağı gibi evliya halk içinde çoğu zaman gizlidir, kimin veli olduğu bilinmediğinden tasavvuf ehli karşılaştıkları herkesin veli olması ihtimalini hiç gözardı etmez.

Adamın biri Bâyezîd'e:

“Bana öyle bir iş göster ki onu yaptığım zaman o sayede Rabbime yaklaşmış olayım” der.

Bâyezîd'in cevabı: “Allah'ın velilerini sev ki onlar da seni sevsin. Allah her gün ve her gece yetmiş kere velilerinin kalbine bakar, olabilir ki bir velisinin kalbinde senin ismine de bakar da seni affeder ve sever”. (Sehlegî, 99, 115) Sen velinin gönlünde iken Allah ona nazar edince sana da nazar etmiş olur.

Menkıbeye göre henüz genç olan Bâyezîd Mekke'ye gider. Hacla ilgili görevleri ifa ettikten

sonra oradaki Kubeys tepesine çıkar ve bir süre düşüncelelere dalar. Bu esnada kendisine üç kişi gelir ve Bâyezîd'le dört olurlar. İçlerinden biri:

“Acaba Allah'ın evliyasının velilikteki makamları nedir?” diye sorar. Diğerleri buna cevap verir: “Allah katında ve huzurundaki makamları kayıtsız şartsız ondan razı olmalarıdır. Öyle ki, Hak onları suya batırda da, ateşe koysa da rıza halinde olurlar”.

İkinci adam sorar: “Sen ne dersin? Velinin Allah'ın huzurundaki makamı (tavrı) nasıldır?” Adamın cevabı: “Allah semayı bakır haline getirse ve ondan yağmur yağmasa, yeri demir haline getirse ve ondan hiç bir bitki bitmese bu takdirde bile veli Allah'ın kendisine va'dettiği rızık konusunda kaygı hissetmez”. Üçüncüsüne de aynı sorular sorulur. Onun cevabı şu olur: Allah veliyi türlü belalara duçar etse, her gün yüz kere felaket ve musibet taşları arasında öğütse, yine Allah karşısında onun kalbi değişmez”. Bunları dinleyen Bâyezîd “Ben sizin gibi düşünmüyorum” der ve görüşünü açıklar:

“Allah'ın huzurundaki velinin makamı şu: Şu dağa: “Bulunduğun yerden git” dese dağ gider”. Bâyezîd bunu söyler söylemez dağ harekete geçti. Bunun üzerine Bâyezîd: (seni kasd etmemiştim) “Beni neden Allah'ın halkı ile çekiştiriyorsun? Allah'la Allah'ın halkı arasındaki sırımın fâş olmasını istemiyorum” der ve dağ da sabitleşir. (Sehlegî, 136, Attâr)

Görülüyor ki, velinin en belirgin özellikleri nza, tevekkül, sabır halinde olması ve kerameti bulunmasıdır.

Evliyanın Allah katındaki makamı o kadar parlak ve o kadar göz kamaştırıcıdır ki nebiler bile onlara imrenirler. Her nebi onların kendi ümmetinden olmalarını ister. Bu kanaat tasavvufun ortak görüşü-

dür. Ebu Abdullah Dâstânî anlatıyor:

İbrahim Halil (a.s.) Muhammed (a.s.) ümmetinin üstün faziletlerini görmüş ve: “Ya Rab! onları benim ümmetimden kıl!” demiş. Hitab gelir: “Olmaz! Onlar Ahmed'in ümmetindendir” Hz. İbrahim: “O halde onların dili ile öğülmemi bana nasib et”, der. Şeyhler şeyhi Ebu Abdullah Dâstânî: Bunun üzerine Allah, ona ve âline saygı ve duayı ihtiva eden et-Tahiyyat duasını ortaya koydu, demiştir. (Allahümme salli'de Hz. İbrahime'de dua edilir)

Tevrat'ta ümmet-i Muhammed'den bazılarının üstün niteliklerini ve onlar hakkındaki parlak övgüleri gören Hz. Musa'da onların kendi ümmetinden olmasını Hak Teâlâ'dan niyaz eder. Allah Teâlâ:

“Olmaz, onlar Ahmed'in ümmetindendir”, der. Hz. Musa:

“O halde beni onun ümmetinden kıl” der. Yüce Allah:

“Onlar çok sonra yaşayacak, onlara yetişemezsin, buna ömrün yetmez” der.

İncilde onların faziletlerini gören Hz. İsa da:

“Allahım onları benim ümmetinden kıl” der. Cenab-ı Haktan: Olmaz, onlar Ahmed'in ümmetindendir”, der. “Eğer onları benim ümmetinden kılmazsan beni onlardan kıl” der. Allah, onun bu dileğini kabul edip ahir zamanda yeryüzüne inip onun ümmetinden olmak üzere kendisini semaya kaldırır.

Şeyhu'l-Meşayih Ebu Abdullah Dâstânî'nin ifadesine göre biri bunu Bâyezîd'in yanında anlattı. Bâyezîd bu konuda açıklama yaptı:

“Zannediyor musunuz ki onlar sizin rezaletinizi (içinizdeki reziller gibi olmayı) arzu ediyorlar. Onlar bir takım erler (rical) gördüler ki bunların başları

Arşa dayanmış, ayakları yerde, arada onlar yok. (Sehlegî, 94, Attâr, 195) Onlar işte bunlara imreniyorlar. Hadiste: “Allah için sevişenlere öyle yüce mertebeler verilir ki nebiler ve şehidler bile onlara imrenir” (bk. Tirmizî, Zühd, 53) buyurmuştur.

Süleyman Çelebi şu mısralarda bu hususa işaret eder:

Ölmeyip İsa göğe bulduğ yol
Ümmetinden olmak için idi ol
Çok temenni kıldılar Hak'tan bular
Kim Muhammed ümmetinden olalar.

Bâyezîd, velilerde görülen meşreb farklılığının Allah'ın şu dört isminden kaynaklandığını söyler: Evvel-Ahir-Zâhir-Bâtın (Hadid, 3) Zahir isminin tecellisine mazhar olan ilahi kudretin maddî alemdeki hayret verici tezahurlerini, bâtın ismine mazhar olan mana alemindeki ilâhi ve nurânî sırları, evvel ismine mazhar olan ezeli takdirî, ahir ismine mazhar olan gelecekteki olayları merak ve temaşa eder. (Kuşeyrî, 523)

Bâyezîd, veli olduğu söylenen bir kişinin mescide tükürdüğünü görünce, edebe riayet etmeyen bu kişi veli olamaz, demişti. (Kuşeyrî, 520)

Bâyezîd, insanların affedilmeleri için Allah nezdinde şefaathçi olmalarını da veli olmanın bir gereği sayar. (Kuşeyrî, 706)

Allah'a, peygambere, İslâm'a ve evliyaya saygısızlık edeni çarpmak ve manen cezalandırmak ta velilerin özelliğidir, Bâyezîd'e göre. (Kuşeyrî, 635)

Bu kadar çok yücelttiği velileri peygamberlerle karşılaştıran Bâyezîd, velilere verilen nebilere verile- nin binde biri bile değil, der. (Kuşeyrî, 664) Allah'ın öyle kulları var ki kendisiyle onların arasına bir an

perde çekilse, sonra buna karşılık kendilerine cennetlerin hepsi verilse, buna hiç razı olmaz, ihtiyaç duymazlar. Bunlar dünyaya ve onun süsüne nasıl tenezzül ederler?” (Sehlegî, 170) derken evliyaı tarif ediyordu.

Keramet ve Olağanüstü Haller

Evliyanın önemli bir özelliği, her hangi bir müslümandan fazla olarak ilahî bir kuvvete, olağanüstü bir kudrete sahib oluşu, bu güç sayesinde herkesin yapamadığı fevkalade işleri başarmasıdır. Gerçi keramet ilk sûfilerde bile o kadar çok önemli değildi, ama müridler ve halk açısından bakılınca son derece büyük önem taşır. Büyük sûfiler ise keramete ve harikülade hallere fazla önem verilmemesi için durmadan çevresindekileri uyarırlar. Bir çok kerametleri bulunan Bâyezîd kendisindeki bu manevi gücü genellikle insanlara faydalı olmak için kullanıyor, bazen de saygısız ve inkarcı kişileri bu yoldan cezalandırıyordu. (bk. Sehlegî, 119)

Daha annesinin karnında iken Bâyezîd'in kerametleri görülmüştü, annesi ona hamile iken haram bir lokmaya eli gitmezdi. (Sehlegî, 179)

Bir topluluk şeyhin huzuruna gelip ağladılar ve: “Kıtlık var. Hak Teâlâ'ya niyazda bulun da yağmur yağsın” dediler. Şeyh bir süre başını önüne eğdi, sonra kaldırdı ve: Hadi gidin, çörtenlerinizi ve damdaki olukları düzeltiniz, yağmur geliyor” buyurdu. Biraz sonra sicim gibi yağmur yağmaya başladı ve 24 saat sürdü. (Attâr, 177) (Sehlegî, 144) Bir kere Basra'da yağmur duasına çıkılmış, Bâyezîd'in yüzü-suyu hürmetine yağmur yağması için dua edilmiş, bardaktan boşanırcasına yağmur yağmıştı (Sehlegî, 171, Sehlegî, 116, Luma 118).

Naklederler ki, Bir devesi vardı, hac yolunda iken ağığını ve eşyasını onun sırtına yüklemişti. Biri ona,

- Behey miskin! Şu devenin yükü ağırdır ve bu da tam mânasıyla bir zulümdür, dedi. Bâyezîd,

- Ey civanmerd! Yüğü taşıyan deve değildir, dikkat et, devenin sırtında hiç yük var mı? dedi. Adam dikkat edince, yükün devenin sırtından bir karış yukarıda durmakta olduğunu farkettiler ve,

- Sübhânallah, acâib iş, dedi. Bâyezîd,

- Halimi sizden saklasam, melâmet dilini uzatıyor, uzun uzadıya kınıyorsunuz, halimi size açacak olsam, ona da takat getiremiyorsunuz; acaba benim size ne yapmam lâzım? Deyip oradan ayrıldı.

Bistâm âhalisi asırlardır kurak senelerde Bâyezîd'in türbesine gidip burada yağmur duası yaparlardı, bunun üzerine yağmur yağardı. (Sıbtu ibn el-Cevzî, Miratu'z-Zaman, Şatahatu's-Sufiyye, 215)

Bâyezîd bir gün Belhteki bir dostunu ziyaret için yola çıktı. Ceyhun nehrine varınca ona yol vermek için nehrin iki yakası bir araya geldi. Bâyezîd: Ey benim Efendim! Bu gizli oyun ne böyle! Ey Azizim izzetine and olsun ki sana bunun için ibadet etmiş değilim, izzetine yemin ederim ki bunu istemiş te değilim” dedi, nehirden geçmedi, geri döndü. (Sehlegî, 173) Başka bir menkıbeye göre bu olay Dicle nehri kenarında vaki olmuş, Bâyezîd de şunu söylemişti: “Nehri bir taraftan diğer tarafa geçmek için kayıkçılar bir dirhem para alıyor. Ben otuz senelik ibadet hayatımı buna satmam. Senden bunun ötesindeki şeyleri umuyor, senden sadece seni istiyorum. (Sehlegî, 121)

Bir defa gece namaz kılarken birden çevresinin

gündüz gibi aydınlandığını gördü, bunun üzerine dedi ki:

“Eğer şeytan isen bil ki bana söz geçiremeyeceğin kadar güçlü ve dirençliyim. Eğer bu olay Allah'tan ise ben onun bunu şu hizmet ülkesinde değil, lütuf ülkesinde vermesini diliyorum.” (Sehlegî, 132) İkrâmı (kerameti) dünyada olacağına ahirette olsun, daha iyidir.

Bâyezîd her harikülade olaya bir keramet nazariyle bakmazdı. Bir harika ve keramet zuhur ettiği zaman bunun tasdik edilmesini Allah'tan niyaz eder, sarı bir nur için de yeşil bir nurla yazılı şu ibareyi görürdü. “Lâilahe illallah, Muhammedun Resulullah, İbrahim Halilullah, Musa Neciyullah, İsa Ruhullah”, Böylece ancak beş şahitle bir harikülade olayın keramet olduğunu kabul ederdi. İlk zamanlarda böyle idi, sonra bu haller de kesildi, daha yükseklerle ulaştı. (Sehlegî, 144)

Veliler, bazen sahib oldukları manevi güç ve ruhî tesir ile bazı edepsizleri, terbiyesizleri ve haddini bilmezleri cezalandırır; onları çarparlar.

Bir mecliste Bâyezîd ayağını uzatmıştı. Bunu gören bir mürid kendisini de onun gibi sanarak huzurunda ayağını uzattı. Sonra Bâyezîd ayağını çekti, mürid de çekmek istedi ama ayağını bükemedi. Ömrünün sonuna kadar çalılık kaldı. (Attâr, 177)

Bâyezîd'in meclisinde bulunan bir hoca oradan ayrılırken şeyhin ayaklarının üzerinden geçmiş ama çok geçmeden kötürüm olmuştu. (Attâr, 178)

Bir çok kerametleri bulunan Bâyezîd bunlara fazla değer verilmemesini, önem verilmesi gereken asıl şeyin şeriatın emir ve yasaklarını gözetme olduğunu sık sık vurgular.

Bir gün kerametten söz açılmış, oradakilerden biri demiş ki:

“Falan kişi bir gecede Mekke'ye gidiyormuş!”
Bâyezîd: “Allah'ın lanetlediği şeytan da bir anda doğudan batıya gidiyor!” Adam: “Falan adam su üzerinde yürüyor!”

“Bâyezîd: “Balıklar da su üzerinde yüzerler!”

Adam: “Falan adam havada uçuyor!”

“Bâyezîd: “Leş yiyen kargalar da havada uçarlar. Önemli olan kişinin Allah'ın emir ve yasakları karşısındaki durumudur”. (Serrac, 400, Sehlegî, 90, 97, 155, 156, 158).

“Bir kişiyi havada bağdaş kurmuş oturur bir halde görseniz ilâhî emir ve yasaklar, dinin çizdiği sınırlar ve şer'î hükümleri yerine getirme hususunda nasıl davrandığını görmeden ona aldanmayınız” diyor. Bâyezîd. (Sehlegî, 90)

Bâyezîd'e gelen iki adamdan biri: “Bir saatten kısa bir sürede yedi denizin ötesinden sana geldim” dedi. Adama öfkeli bir şekilde bakan şeyh:

“Bunda şaşacak ne var? Sana bir karga gücü verilmiş. İşte o kadar!” dedi. Öbür adam:

“Bir günden kısa bir sürede sana dünyanın öbür ucundan geldim” dedi şeyh şöyle buyurdu: “Kanma! kanma! Sana bir gün yürüme gücü verilmiş, işte o kadar! Su üzerinde yürüyen, havada uçan nice kişiler var ki Allah katında fazla kıymetleri yok, sözü edilen şeylerde şaşılacak bir şey yok. Asıl hayret edilmesi gereken husus hiç bir meleğin bile vâkıf olmadığı evliyanın kalblerindeki sırlar!” (Sehlegî, 156)

Adamın biri Bâyezîd'e gelip:

“Senin bir kerametini haber aldım, buna inanı-

yorum ama yine de içimde bir şüphe var, bu şüphe-
nin yok olması için bir şeyler söyleyebilir misin”
 demiş. Bâyezîd sormuş: “Neymiş o keramet?
Adam:

“Su üzerinde yürüyor, gökte uçuyormuşsun,
ezanla kamet arasında Mekke’ye gidip namaz kılı-
yor, sonra geri dönüyormuşsun!” Bâyezîd:

“Be zavallı adam! Sözüünü ettiğin şey önemli
değil ki! sevap ve günah kazanması söz konusu ol-
mayan bir kuşa verilen uçma hususu bir mümine ve-
rilse ne çıkar? Mü'min Allah katında kargadan daha
değerlidir. Ezanla kâmet arasında Mekke'ye gitme-
me gelince cin de aynı şeyi yapıyor. Cin'e verilen
bir husus Mü'mine verilse bundan ne çıkar” Mümin
Allah katında Cin'den daha değerli değil mi?

Bu söz üzerine adam heyecanlandı ve sallanma-
ya başladı. O zaman Bâyezîd dedi ki: İyi bir mümi-
nin Mekke ayağına gelir. Çevresini tavaf eder ve hiç
bir şey olmamış gibi onun bundan haberi olmaz,
döner gider”. (Sehlegî, 158)

Bâyezîd diyor ki: Biri su üzerinde yürürse ona
şaşılmaz. Zira Allah'ın suda yürüyen bir çok halkı,
bir çok yaratıkları vardır ve bunların onun katında
bir değeri de yoktur. (Sehlegî, 172)

Bâyezîd havada uçma, su üzerinde yürüme ko-
nusunda soru soran birine şu açıklamayı yapmıştı:
“Bir erin nefsi kalbiyle karışık, Rabbi hakkında
hüsnü zan sahibi olduğu için kalbi neşeli, zannı ira-
desiyle pekişmiş, iradesi yaratıcının iradesiyle birleş-
miş olursa Allah'ın iradesiyle irade etmiş, Allah'a
muvafakat ederek nazar etmiş, kalbi Allah'ın yücelt-
mesiyle yücelmiş, nefsi Allah'ın kudretiyle harekete
geçmiş olur. Bu nitelikteki bir kul Allah'ın iradesiyle
irade eder, Alah'ın dilediği her yere ilim ve kudrtiyle

ulaşmış olur. Artık bu kul her yerde Allah'ladır, onun bulunmadığı hiç bir mekan da yoktur. Bu kul Allah'la beraber olduğundan onun olmadığı bir yer olmaz, Allah'la beraber olmayınca da o mekanda olmaz. Erin nefesi kalbine, kalbi zannına (itikadına) zannı iradesine, iradesi Allah'ın iradesine bağlıdır. Nitekim kudsî bir hadiste: “Ben kulumun zannına göreyim” buyrulmuştur. Kul bir zanda bulunduğu zaman Allah onun zannı üzere olunca adeta Allah'ın bulunduğu yerde kul var, demek olur. Nerede olursa olsun Allah kuldaki ayrı olmadığı gibi nerede olursa olsun kul da Allah'tan ayrı olmaz. Allah'ın bir yerde bulunup ta bulunmadığı diğer bir yer yoktur. Öyle olunca kul Allah hakkında hüsn-i zanda bulunursa zannı Rabbine, kalbi zannına, nefesi Rabbine tesir eder ve Allah'ın iradesiyle dilediği yerden dilediği yere gider, ayrıca da o yerinde iken hiç zahmet çekmeden herşey ona gelir, doğu da batı da tümüyle ona gelir. Hangi mekanda zannedilirse mekan onun huzurundadır ama o mekanın huzurunda değildir. Zira o yerinden kıpırdamaz ve bulunduğu yerden ayrılmaz. Zira o ezel ve edeb iledir, çünkü yine Ezel ve Edeb olan odur. Bunu iki kavra, eşya ona tâbidir. O ise hiç bir şeye tâbi değildir. Şeyler, tümüyle Allah'tan var olur”. (Sehlegî, 97)

Bâyezîd nefsinin bir yana koyup fenâ haline ulaşınca istediği her şey bir anda olurdu. O kadar ki (şeyleri) istediği gibi şekillendirdi, duası kabul edilirdi, acaib halleri vardı. (Sehlegî, 161)

Görülüyor ki, Bâyezîd keramet olayını fenâ görüşüyle açıklıyor. Allah'ta fânî olan bir kul onunla her yerde bâkî oluyor. Nasıl insan Allah'ı nerede zannederse orada ise, onda fânî olan velî de nerede zannedilirse orada olur. (Luma, 400)

Keşf-İlham-Firâset

Velinin önemli özelliği vasıtasız ve doğrudan Allah'tan bilgi almasıdır. Bu tür bilgiyi kitaptan, rivayetten gelen ya da akıl ve mantıkla elde edilen bilgilerden ayırd etmek için bunlara çoğu zaman marifet, irfan, feyz, feth, firaset, bâtın ilmi, ledün ilmi, ilham ve keşf gibi isimler verilir. Ama bazen buna ilim dendiği de olur. Bâyezîd tasavvufî bilginin, kitab okumaktan veya rivayet ve nakillere dayanan dinî bilgilerden üstün olduğunu belirtmek için: “Falan filandan rivayet etti, şu zat şu zattan işitmiş” diye konuşan zahir ulemasına bir mecliste şunu söylemişti:

“Miskinler! ilimleri ölünün ölüden yaptığı rivayetlerle elde etmişler. Oysa biz ilmimizi ölümsüz diriden almış bulunuyorsunuz” (Sehlegî, 110, 155)

Bâyezîd, sahib olduğu ilmi garib karşılayan ve reddeden bir fıkıh bilgininin: “Şu ilmini kimden ve nereden alıyorsun” sorusuna şu cevabı vermişti: “Bu ilim Allah'ın bana bağıışı. Hz. Peygamber: “Allah, bildiği ile amel edeni bilmediği ilme vâris kılar” buyurmuştur. İlim iki türlüdür: Zâhir ilmi. Bu ilim Allah'ın insanlara karşı delili. Bâtın ilmi! Bu da faydalı ilim. Ey hoca senin ilmin, dille yapılan şifahî rivayetlere dayanır, 'ilâhî talime dayanmaz, benim ilmim Allah'tandır, onun katından gelen ilhamlardır”. Fıkıh bilgini itirazını sürdürür: –Ya şeyh benim ilmim güvenilir kişilerin yaptığı rivayetlere dayanan sağlam ilimdir. Bu ilmi büyük bilginler yine büyük bilginlerden, Hz. Peygamber'e kadar çıkan bir zincirle rivayet etmişlerdir. Hz. Peygamber de bunu cebrail'den, o da Allah'tan almıştır”.

Bâyezîd'in cevabı: “Ey Hoca! Hz. Peygamber'in Allah'tan (aracısız olarak) aldığı öyle bir ilmi daha vardı ki ne Cebrail'in ne de Mikail'in bundan haberi vardı. Öyle değil mi?” Hoca bu soruya cevaben

“evet” ama sözünü ettiğin ilmin sağlıklı bir ilim olduğunu bana göstermeni istiyorum” der. Bunun üzerine Bâyezîd ile hoca arasında şu konuşma geçer: “Bâyezîd: “Ulu ve Yüce Allah Hz. Musa ile doğrudan konuşmadı mı? Hz. Peygamber onu arada perde olmadan görmedi mi? O peygamberlerle vahiy yolu ile konuşmadı mı?

Hoca: “Evet, doğru”

Bâyezîd: “Hoca! Bilmezmisin ki, sıddıkların ve evliyanın sözleri Ondan onlara gelen ilhamdır. Bu sözler, onlara olan feyzleri ve manevi destekleri olduğu gibi onlara hikmetler söyletmış ve onlar aracılığıyla ümmete ve insanlığa fayda sağlamıştır. Şu misaller beni doğrular: Yüce Allah Hz. Musa'nın annesine çocuğunu sandıka koymasını ilham etti. (bk. Taha suresi, 39) Gemi, oğlan ve duvar konusunda ilham verdiği için Hızır Hz. Musa'ya: “Bunları kendi kendime yapmadım” demişti, Allah ona ilmi ledün vermişti: (bk. Kehf, 64) Aynı şekilde zindanda iken Hz. Yusuf'a ilham gelmişti. Allah'tan aldığı ilhamla Hz. Ebu Bekir hamile olan eşinin kız doğuracağını önceden haber vermişti. Hz. Ömer hudud boylarında savaşan Sâriye isimli komutanının durumunu ilhamla Medine'de iken bilmişti. Bunun bir çok misalleri var. Allah ilham ehline sırf bir lütuf ve ikram olmak üzere kendinden bir takım feyzler (Fe-vaid) tahsis etmiş ve de keramet ve firaset konusunda kimini kiminden daha üstün kılmıştır.

Hoca: “Bana sağlam bir esas verdin ve içimi rahatlattın.” (Sehlegî, 114)

“Rabbim! bana kendinden bir anlayış ver, zira senden gelen bir anlayış (Fehm) olmadan seni anlamıyorum” (Sehlegî, 172, Sülemi, 72) derdi, Bâyezîd.

“Bir kimse, halka anlatmak için söz dinlerse, Allah ona bir anlayış (fehm, ilim) ihsan eder, o da bununla halka hitab eder ama fiilinde Allahla olan muamelesini ayarlamak için dinlerse Allah ona bir anlayış lütfeder ve o da bununla Yüce Rabbine münacaatta bulunur” (Sülemî, 71, 171) derken Bâyezîd tasavvufî bilgi ile eylem arasındaki ilişkiye dikkat çekiyordu.

Keşf perdenin (hicabın) açılması olayıdır ki, “Nâgâh açılan perde, derman erişe derde” sözünü dile getirilir. Perde kalkınca veli gayb alemini görür, bu âlemde daha bir güzel gözüken ilâhî teselli ve sırları temaşa eder. Hakla arasında perde bulunan kişilere mahcub (perdeli, perdelenmiş) denir. Bâyezîd'e göre perdeli pek çok zümreler vardır ama Hakla aralarında en kalın perdeler bulunanlar üç zümredir: Zâhid, âbid, âlim zahidi zühdü, abidi ibadeti, âlimi ilmi perdelemiştir. Bâyezîd bunları söyledikten sonra hemen ekliyor: Zavallı zâhid! Zühdle haşır neşir oldu, zâhidler meydanında boy gösterdi. Dünyaya az dendiğini ve neye karşı zâhid olduğunu bir bilse....ilgi duymadığı şeyin (Allah katındaki) değeri nedir ki...Dünyada onun zâhidler arasında tuttuğu yer ne? Zâhid zühde bakar, orada kalır, bir an bile ötesine göz atmaz.”

“Abide gelince. O Allah'ın ibadetteki lütfunu (ve ibadete karşılık verdiği şeyleri) ibadetin kendisinden daha çok ve önemli gördüğünden ibadeti lütufta batar,” yok olur.

“Keşke âlim Allah'ın insanlara açıkladığı bütün bilgilerin ancak levh-ı mahfuzdaki bir satır kadar olduğunu, bundan onun payına neyin düştüğünü ve payına düşenden ne kadariyle amel ettiğini bir bilse...” Bu üç zümre ahirete çok az şey götürecektir”, diyen Bâyezîd hakiki âlimi ârif olarak tanımlı-

yor: Alim o kişidir ki, ilmi Allah'tandır, ezber ve kitaptan okuma söz konusu olmaksızın dilediği zaman ilmi ondan alır. (Sehlegî, 155)

İlhamın ne olduğu konusunda Bâyezîd'le ilgili somut misaller verilir. Bir kere Bâyezîd ezan okumuş, namaza duracağı sırada ön safta, üzerinde yoldan geldiğini gösteren işaretler bulunan bir kişi görmüş, yanına varmış ve: “Hazarda teyemmümle namaz kılmak caiz değil”, diye kulağına fısıldamış, bunun üzerine adam gidip abdest almış, namaz kılmış, sonra oradakilere:

“Seferde idim, teyemmüm yapmıştım, seferden dönünce, abdestli olduğumu sanarak camiye gelmiştim. Bâyezîd beni uyardı” demişti. (Sülemi, 70)

Bir gün Bâyezîd, dostlarıyla otururken:

“Haydi! Allah'ın evliyasından bir veliyi karşılamaya gidelim” demiş ve hep birlikte şehrin dışına çıkmışlar, İbrahim Stenbe'nin gelmekte olduğunu görmüşlerdi (Sehlegî, 100, Kuşeyrî, 706)

Bâyezîd Bistâm'a yakın bir köyden gelip kendisini ziyaret eden ve sonra da köyüne gitmek isteyen bir müridine: “Bu gün gitme, yarın cenaze namazını kılar, öyle gidersin” demiş, ertesi gün şeyh'in evine gelen mürid onun vefat ettiğini öğrenmişti. (Sehlegî, 66)

Kalb

Bâyezîd'de kalb ve onun temiz oluşu önem taşır, çünkü ilâhî âleme pencere buradan açılır. Ama kalbi kötülükten, kir ve pastan arındırıp manevî âleme pencere açmak, burada Allah'ın tecellilerini temaşa etme mertebesine nail olmak kolay bir iş değildir. “Tam kırk sene kalb bekçisi oldum ve onu gözetledim, sonuçta O Rab, Rab ta kul! (Sehlegî, 167)

Bâyezîd burada da kâmil insanın kendinden fânî olup ve hiçleşip sadece Hakk'ın kaldığı fena makamına işaret ediyor. İkilikten ve çokluktan kurtulup birliğe erme halini dile getiriyor.

“Saf bir kalble karşıma gel ki seninle konuşayım” diyen birine verdiği cevap: “Otuz senedir ki kalbimi saflaştırıp bir an için Yüce Allah'ın huzuruna çıkmak istiyorum, ama bu tasfiye işini hâlâ başaramadım. Bir saat için karşında kalbimi nasıl saf hale getiririm ki?” (Sehlegî, 137)

Temaşâ

Tasavvufta evliyanın Allah'ı gördükleri kabul edilir ve buna ru yet, didâr (Vision) müşahede ve temaşa gibi isimler verilir. Fakat Allah'ı görmek acaba rüyada mı, yoksa uyanık iken mi vaki olur. Uyanık iken eğer Allah görülüyorsa bu görüş baştaki gözle midir yoksa kalb gözüyle midir? Eğer baştaki gözle ise görülen Allah'ın zatı (kendisi) midir, yoksa çeşitli tecellileri midir?

Allah'ın dünya hayatında baştaki gözle görülmesini caiz görmeyen sûfiler onu görmenin diğer şekillerini kabul ederler. Serrac: İman, hakiki yakîn ve tasdik ile olan müşahedeyle hasıl olan kalble görmek haktır” der ve baştaki gözle Allah'ın dünyada görülemeyeceğini altını çizerek belirtir. (el-Luma, 544) Kuşeyrî, Bâyezîd'in şöyle dediğini kaydeder: Ulu ve Yüce Rabbimi, rüyada gördüm ve sordum: “Sana nasıl gelebilirim”. Buyurdu ki: “Nefsini bırak ta öyle gel” (Risale, 719, 73, Sehlegî, 84)

“Yarın Arasât meydanında, ‘Niçin yaptın?’ demelerinden çok, ‘Niçin yapmadın?’ demelerini arzu ederim. Yani, O'nun uğrunda ne yapsam benliğim ile yaparım. Benlik ise şirk olup günahların en bet-

ridir. Meğer ki, ben arada olmadan, üzerimde bir taat cereyan etmiş ola.”

“Allahü Teâlâ, halkın esrârına vâkıftır, Bâyezîd'inki hâriç hangi sırra baksa, boş görür. Bâyezîd'in sırrını (ve gönlünü), benlikle (veya kendisiyle) dolu olarak görür!”

“Kâfidir o zat ki, bize yakındır ama bizden uzaktır; kâfidir o zat ki, bize uzaktır ama bize yakındır!”

“Rüyada gördüm ki, Hak Teâlâ'dan, tevhidden başka bir şey istiyorum. Uyanınca, dedim ki: Yâ Rab! Tevhidden öte bir şey istemiyorum!”

“Şânı Ulu ve Yüce Allah'ı rüyada gördüm.” Bana,

- Ey Bâyezîd! Dile benden dileğini, dedi.

- Sen neyi diliyorsan onu diliyorum, dedim. De ki:

- Ben seninim, nitekim sen de benimsin.

Rüyada gördüğüm Hak Teâlâ'ya,

- Sana nasıl gelebilirim? diye sordum.

- Nefsini bıraktın mı, bana ermiş olursun, dedi.

“Halk zannediyor ki, ben onlardan biriyim, eğer benim gayb âlemindeki sıfatımı görseler, mahvolurlardı!”

“Benim meselim, ne derinliği ne de başı ve sonu görünmeyen bir denizin meseline benzer.”

Bâyezîd'in hizmetinde bulunan bir kadın da rüyada gördüğü Rabbü'l-izzet'in kendisine: “Bâyezîd müstesna, öbürleri benden başka şey istiyor, o ise benden beni istiyor” demişti. (Sehlegî, 96)

Bâyezîd miraç konusunu anlatırken Onu Onunla gördüğünü” söyler.

Bâyezîd Vizyonları (Temaşaları) çok olan bir sûfidir. Onun için: “Arif rüyada Allah'tan başkasını

görmez, uyanık iken de sadece Onu görür. Allah'tan başkasına muvafakat etmez, Allah'tan başkasını mütalaa etmez, demişti. (Kuşeyrî, 607)

Hız. Musa Allah'ı görmek istemişti. Ben Allah'ı görmeyi dilemedim ama O beni görmeyi diledi" diyor, Bâyezîd. (Sehlegî, 185)

Marifet ve Âriflerin Sultanı

Bâyezîd'in en önemli özelliği geniş bir marifet ve irfan hazinesine sahip oluşu, bu yüzden de İslâm âleminin en ulu arifi (Seyyid-i ârifân, Sultanu'l-ârifîn) unvanını almasıdır. Attâr'ın anlattığı bir menkıbeye göre Bâyezîd Hız. Peygamber karşısında haddini bildiği ve saygılı davrandığı için ariflerin sultanı olma payesini kazanmış ve bu makâmın kendisine verildiği manen de bildirilmişti. (bk. Attâr, 185) İster bu unvan hayatta iken, isterse ölümünden sonra kendisine verilmiş olsun bütün büyük mutasavvıfların ve tasavvuf tarihinin onu böyle tanıdığı, irfan ve marifet sahasında onu üstün bir otorite saydığı tartışma kabul etmez bir gerçektir.

İrfan, marifet ve ariften Bâyezîd'in neyi anladığını anlatmadan evvel şu hususu belirtelim: "Dini hayatı yaşayarak; manevi hakikatı ve ilâhî sırları keşfetmek için çile çekerek, nefsi kirden pastan arındırarak, derin ve engin bir iç tecrübeden geçerek kazanılan bilgilere, faziletlere, feyzlere, ilhamlara, gönül zenginliğine ve ruh olgunluğuna *irfan* veya *marifet*, irfan ve marifet sahibine de *ârif* (urefâ, ârifân) denir. Marifet sadece bir eylem ve yaşantı olmadığı gibi kuru bir bilgi de değildir. Marifet bilgi içeren eylem ve yaşantı veya eylem ve yaşantının içinden doğan bilgi ya da eyleme dayanan bilgidir. Marifet bilgi unsurunu ihtiva ettiği kadar his ve heyecan unsurunu da ihtiva eder. Bu yüzden ârif bil-

gili olduğu kadar da duygulu ve coşkulu bir eylem adamı olup en yüksek seviyedeki ahlakî faziletlerle donanmıştır. O kâmil ve basiretli örnek bir kişidir.

Bâyezîd'e marifetin ne olduğu sorulduğu zaman “Sultanlar bir kasabaya girdiklerinde orayı bozar, üst tabakayı oluşturan kişileri oranın alt tabakası haline getirir”. (Mâide, 18) Mealindeki âyeti okurdu. (Serrâc, 128, Ayrıca bk. Kuşeyrî, 603, Sehlegî, 165). Serrâc bu sözü şöyle açıklar: “Sultanların adeti, bir kasabayı ele geçirdikleri zaman halkını köleleştirmek ve kendilerine boyun eğdirmektir, artık halk bundan sonra sultanın emri olmadan hiç bir şey yapamaz. Marifet de böyledir, bir kalbe girince orada ne var ne yok hepsini dışarı atar. Orada kılmıdayan her şeyi derhal yakar, kül eder”. Yani marifet gönül sultanıdır, gönüllerde ancak onun sözü geçer, bir kalbe marifet girince oradaki kötü duygular dışarı atar. Demek ki Bâyezîd'e göre gönüllerdeki en önemli tasavvufî unsur marifettir. Marifeti gönül sultanı haline getiren Bâyezîd kendisi de ehl-i marifetin ve âriflerin sultanı olmuştur.

Marifetin manası da Allah, sıfatları, fiilleri ve isimlerinin türlü tecellileri hakkında manevi tecrübe ile elde edilen bilgilerdir. Bu anlamda irfan ve marifete sahip olanlara “Ârif-i billah” veya sadece “Ârif”, “ehl-i marifet” denir. Marifet nasıl kazanılır, sorusu önemlidir. Bu soruyu soran birine Bâyezîd açık ve kesin bir cevap vermiştir: “Marifet sahipleri haklarından feragat ederek, kendilerini ona vakfederek buna nâil olmuşlardır”. (Sülemî, 71) Allah karşısında kulun hakkı yok, görevi var.” Açlık buluttur, kul aç olunca kalbine hikmet yağar”. (Sehlegî, 173) diyor. Diğer bir soruya şu cevabı veriyor: “Marifet aç karın, çıplak bedenle kazanılır” (Sülemî, 74, Kuşeyrî, 80, 605) Yani çile çekerek. Çile çekmeden

iyi, güzel ve faydalı olan hiç bir şey elde edilmez. Çile şart ama her çile çeken de marifete sahip olmaz. Çünkü başka bir açıdan bakılınca marifet Allah'ın bir lütfudur. En azından arif bunu böyle görür, onu kendinden değil, Mevlasından bilir. Nitekim Bâyezîd: "Allah hakkında Allah sayesinde marifet sahibi oldum, Allah'tan başkası hakkında ise Allah'ın nuru ile marifet sahibi oldum demişti. Bu husus kısaca: "Allah'ı Allah'la tanıdım, Ondan başkasını ise O'nun nuru ile" şeklinde ifade edilir. (Sülemî, 79) Bunun içindir ki, Bâyezîd şöyle dua ederdi: "Ya Rab! Bana kendini kendin anlat, çünkü sen anlatmadan ben seni anlamıyorum." (Sülemî, 72)

Allah hakkında arif pek çok marifet elde eder, her geçen gün marifeti artar, içinde yaşadığı ortamı bir irfan ve marifet âlemi haline getirir. Ama Allah hakkında okyanuslar kadar bilgi sahibi olsa bile bu bilgi onun hakkında bilmesi gerekene ve bilinebilecek olana nazaran o kadar küçük kalır ki bunu yok saymak icab eder. Arif bu şuura sahip olunca gerçek anlamda bir marifet kazanmış olur. Çünkü en büyük idrak (marifet) Allah'ı idrak etmekten aciz olduğunu bilmektir. Bunun için diyor Bâyezîd: "Allah'ın zatı hakkında marifet sahibi olmak cehalettir, marifetin hakikatı ve mahiyeti hakkındaki bilgi ise hayretten ibarettir". (Sehlegî, 170, Sülemî, 74, Herevî, 109) Herevî'nin de işaret ettiği gibi burada sözü edilen hayret Allah'tan uzak kalanın hayreti değil, O'na erenin hayretidir.

"Allah hakkında marifet sahibi olanın dili Lâl olur" (Attâr, 199, Sehlegî, 175) diyor Bâyezîd:

Bâyezîd nefis, ruh ve marifet arasında şöyle bir ilgi kuruyor: Nefs dünya, ruh ahirete, marifet Mevla'ya bakar. Nefsine mağlub olan mahvolur, ruhuna

mağlub olan ibadet için didinir. Marifete mağlub olan takva sahibi olur". (Sehlegî, 184) O halde arifin istediği biricik şey ilâhî güzelliği temâşadır.

Bâyezîd ibadetle marifet, âbidle ârif arasındaki ilişkiyi göstermek için şöyle der: "Allah evliyanın kalblerine baktı. Bunların içinden saf marifeti taşımak için uygun olmayanları ibadetle meşgul etti". (Sülemî, 71, Sehlegî, 172)

Zühd dünyadan yüzçevirmek, ibadet, ahireti kazanmak için faaliyete girişmektir. Bâyezîd'in gayesi Hakk'a ermek olduğundan Hakk'ı tanımaya ve onun hakkında marifet sahibi olmaya öncelik veriyor. Gerçi onun göz koyduğu yüksek hedefi göremeyenler ve bunun değerini tam olarak kavrayamayanlar vardır ama onlar için zühd ve ibadetle meşgul olmak yeterlidir. Zahid ve âbidler cennete girmek için çalışırken âriflerin maksadı Hakk Teâlâyı tanımaktır.

Bâyezîd bize ârifi şöyle tanıtıyor: Ârifin sıfatı sorulunca: "Suyun rengi içinde bulunduğu kabın rengidir. Suyu beyaz bir kaba korsan onu beyaz, siyah kaba korsan siyah, sarı ya da kırmızı kaba koyarsan sarı veya kırmızı sanarsın. Bu durumda su çeşitli haller girer ve hallerin reisi (sahibi) onun da velisidir. (Serrac, 57) Yani su, kabının renginin sıfatına göre saf olur. Ama aslında kabının rengi onun saflığını ve halini değiştirmez. Kaba bakan onu beyaz veya siyah sanar ama aslına göre o hep aynıdır. Değişiklik, bakan ve kab açısından. Allah karşısındaki ârifin sıfatı da böyledir. O çeşitli hallere girer ama sırrı Allah karşısında hep aynı kalır. (Serrac, 47) Allah ona neyi verirse o onu yansıtır.

"Ârifin en önemli alameti şudur: "Kalbi kudsiyet âleminde olduğu halde seninle yer, içer, şakalaşır ve alışveriş yapar. (Sehlegî, 183) Buna Nakşbendîye'de: "Dest der kâr, dil be-yâr el işte, göz oynaşta

denir. Ârif toplumdadır, bütün sosyal faaliyetlere katılır, halktan biri gibi yaşar ama gönlü ulvî âlemedir.

“Ârifin alameti: Bulduğunu yemesi, ulaştığı yerde geceleme ve Rabbi ile meşgul olmasıdır”. (Sehlegî, 165)

“Ârif yaptığı işin karşılığını Allah'tan bekler. (Sehlegî, 165)

“Ârifin sevabı Rabbindendir, arifin kemâli onda onun için yanıp tutuşmasıdır”. (Sehlegî, 172)
“Ârifin sevabı (ecri) bizzat Rabbidir”. (Sehlegî, 165)

“Ârifin kemali, Rabbine olan sevgi ile yanıp tutuşmasıdır” (Sehlegî, 172) Ârif aynı zamanda Hak aşıkıdır.

“Ârife düşen asgari görev mâlik olduğu her şeyi Hakka hibe etmesidir”. (Sehlegî, 165)

“Ârif için mertebe söz konusu olmaz, elde ettiği en büyük fayda O'nu bulmasıdır”. (Sehlegî, 165)

“Allah'ı tanıyan O'na nasıl ibadet eder, şaşarım!” (Sehlegî, 165)

“Allah'ı tanıyan O'na nasıl ibadet etmez, hayret ederim!”

“Ârifin beş alameti var: Mevlasının kapısında durur, lütuf kapısından dönmez. O'na yönelir ve kendisini Ondan ayıran hiç bir şeye iltifat etmez. Rabbinin üns kehkeşanında ve niyaz çevresinde yürür ve dolaşır, kendisini Allah'tan alıkoyan hiç bir şey hususunda nefsinden razı olmaz. Yaratılıştan yaratıcıya, tüm sebeplerden bu sebeplerin sahibine kaçır. (Sehlegî, 166)

“Ârifin iç dünyası o kadar geniştir ki şu âlem Arş'tan yere kadar onun kalbine konsa orada çok az

bir yer işgal eder, hatta ârif orada böyle bir şeyin var olduğunu bile hissetmez, (Sehlegî, 166, 150)

“Ârif dediğinin üstünde, âlim dediğinin altındadır. Arif hiç bir zaman ne bir şeyle neşelenir, ne de bir şeyden korkar. Arif Rabbini, âlim nefsinin düşünü-ür”. (Sehlegî, 166)

“Abid hal ile O na ibadet eder, vâsıl ârif ise halde O na ibadet eder”. (Sehlegî, 166)

“Zâhid'in kaygısı yiyeceği şey, arifin kaygısı umduğu şeydir”. (Sehlegî, 166, Sülemî, 74) “Zâhidin kaygısı yememek, ârifin kaygısı yemektir”. (Sehlegî, 168)

“Zâhid nasıl yapayım, ârif o nasıl yapar, der” (Sehlegî, 167)

“Zâhidin emeli dünyada keramet, ahirette yüksek mertebelerdir. Arifin emeli dünyada imanla yaşamak, ahirette (halk için Hak'tan) af dilemektir”. (Sehlegî, 167, 168)

“Ne mutlu ona ki bir tek kaygısı vardır, kalbini gözünün gördüğü, kulağını duyduğu şeyle meşgul etmez. Allah hakkında marifeti olan, kendisini ondan alıkoyan her şeyden yüzçevirir”. (Sehlegî, 170)

“Allah'ın öyle kulları var ki bir an temaşaya engel olan bir perde önlerine çekilse, sonra cennetlerin hepsi getirilip önlerine konsa buna ihtiyaçları olmaz! (sekiz cennet karşılığında bir an Allah'tan ayrı kalmaya razı olmazlar.) Bunlar hiç dünyaya ve onun alayışına dalarlar mı?” (Sehlegî, 170) Arifler işte bunlardır.

“Herhangi bir şey arifle Rabb arasında perde olur mu?”, sorusuna şu cevabı verdi, Bâyezîd:

“Bir kimse ki ona o perde olur, ona hangi şey

perde olacak?” (Sehlegî, 171). “Arifin perdesi onun hüviyetidir”. (Sehlegî, 96)

“Ârifin alâmeti onun zikirde gevşeklik göstermesi, Hakkını edadan bıkmaması, Ondan başkasıyla ünsiyet etmemesidir.” (Sehlegî, 172)

“Gerçek zahidi görünce heybetini hissedersin ama ayrıldığın zaman onun işini mühimsemezsin. Arifi görünce heybeti içine düşer, ayrılınca da bu heybet hissi devam eder. (Sehlegî, 172)

“Arifin en aşağı sıfatı kendisinde Hakk'ın sıfatlarının ve rububiyet cinsinden hususların tecelli etmesidir”. (Sehlegî, 102)

“Zâhid seyyar, ârif tayyardır”. (Attâr, 194, Kuşeyrî, 605) Zâhid yürüyerek, ârif uçarak Hakk'a gider.

“Arif rüyada da uyanık iken de Allah'tan başkasını görmez, Allah'tan başkasını temaşa etmez”. (Kuşeyrî, 607) Arif rüyet (temaşa, vision) halinde olur.

Allah hakkında marifet ehli olanlar Bir'le ilgili marifetin esası üzerinde ittifak ettikten sonra Allah'ın kendilerinden neyi murad ettiği hususunda farklılık göstermişlerdir”. (Sehlegî, 96)

“Marifet ehli üç tabakadır: Bir kısmı Allah'ı, ondan gafil olarak arar, diğer kısmı Allah'tan, ondan aciz olarak kaçır, üçüncü kısım arama ve kaçmanın söz konusu olmadığı bir makamda durur”. (Sehlegî, 102)

“Marifet tüm hareket ve sükûn hallerinin Hak'la olduğunu bilmendir”. (Attâr, 196)

“Arifin gönlü cam ve fanusa konulan meşaledir, onun şıkları melekût âlemini tümüyle aydınlatır. Arifin karanlıktan korkacak nesi var”. (Attâr, 197)

“Arifin çeşmesi hiç bulunmaz, ona ulaşan her bulanıklık durulur”. (Attâr, 194)

“Hakk'a ârif olan cahil, cahil olan ariftir”. (Attâr, 194)

“Hakk'a ârif olan ateşe azab eder, Hakk'ı bilmeyenlere ise ateş azab eder”. (Attâr, 194)

“Ariflerin nifakı müridlerin ihlasından daha üstündür”. (Attâr, 195)

“Ârif marifetten o kadar söz eder ve ona o kadar yaklaşır ki artık marifet kalmaz, ârif erer, sonra marifetler ârife niyabet eder. Arif marifetleri unutmadıkça onlara eremez”. (Attâr, 192)

“Ârif Ma'rufu görür, âlim âlimle oturur, âlim ben ne yapıyorum, ârif o ne yapıyor” der. (Attâr, 194) (Mevlâ görelim neyler!)

“Arifler cennetin sevabı, cennet de onların vebalidir.” (Attâr, 191)

“Dünya, dünya ehli için aldanış içinde aldanış, ahiret, ahiret ehli için neşe içinde neşe, Hak sevgisi mafiret ehli için nur içinde nurdur”. (Attâr, 191)

“Ârif susunca Hakla konuşur, gözünü kapayınca demektir ki açınca Hakk'ı görecek, başını dizine koyunca, İsrafil sura üflemeden kaldırmayacak, ondan o kadar ümitli demektir”. (Attâr, 191)

O dönemde marifet hakkında en çok konuşan ve ârifliğin canlı bir örneğini ortaya koyan Bâyezîd olmuştur, onda marifet kemâl fazilet, aşk ve hakikat; ârif te kâmil, faziletli, âşık ve ilâhî hakikate âşinâ (ehl-i hakikat) kişidir. Onun tasavvufunun özünü marifet teşkil eder. Ârif dünyadan olduğu kadar ahiretten de yüz çevirip Allah'a yönelen ve kendini bütünüyle ona veren hakiki velidir.

Ahirette Allah'ın güzelliğini temaşa itibariyle ârifler iki kısımdır. Bâyezîd'e göre: Bazıları Allah'ı dediği zaman ziyaret ve temaşa ederler. Diğer bazıları onu bir kere ziyaret ettikten sonra bir daha onu hiç göremezler. Çünkü ilk görüşten sonra Allah onlara cennetten bir çarşı verir. Burada alış-veriş yoktur. Sadece kadın ve erkeklere ait suretler ve tablolar vardır. Bu çarşıya giren bir daha Allah'ı görme haline hiç dönmez. Bâyezîd bu sözü söyler ve ekler: "Seni dünyada çarşı pazarla kandırıyor, ahirette de öyle, o halde sen hep çarşı pazarın kulusun" (İbnu'l-Cevzî, 323)

"Ârif en büyük alâmeti nedir?" diyenlere dedi ki:

- Şudur: Ârif oturup seninle yemek yer ama senden kaçar, senden satın alıp yine sana satar, (bu esnada) kalbi kudsiyet haremindedir, başı üns yastığına konulmuş bir halde bulunur.

"Ârif, rüyasında Ulu ve Yüce Allah'tan başkasını görmez, uyanık iken O'ndan başkasına muvaffakat etmez ve sırrını açmaz. (Ârifin fikri neyse zikri de odur."

"Emr-i bi'l-ma'rûf Nehy-i ani'l-münker"den sorulunca, dedi ki:

- Öyle bir vilâyetinde bulununuz ki, orada ma'rûfu emr ve münkeri nehiy diye bir şey olmasın. Zira bu iki husus halk vilâyetinde (ve maddî âlemde) vardır. Hazret-i vahdette ne iyiyi emr vardır, ne de kötüden nehy!

"Kişi, marifetin hakikatına ermiş olduğunu ne zaman bilir?" diyenlere şu cevabı verdi:

- Hakk'ın gözetimi altında fâni olup, nefis ve halk olmaksızın Hakk'ın sevgisinde bâki olduğu vakit. İşte o, bu durumda: "Bâki olan fâni", "Fâni olan bâki",

“diri olan bir ölü”, “ölü olan bir diri”, “keşfi açık bir perdeli”, “perdeli bir keşfi açık” olur.

Sehl b. Abdullah (r.a.) marifet hakkında konuşuyor, diyenlere,

- Çünkü Sehl, denizin kenarındadır. Henüz girdaba düşmemiştir, dedi. Sonra,

“Ey şeyh! Denizde garkolmuş bulunanın hali nice olur?” denilince de,

- Hakk'ı görme halinin bulunduğu ve iki cihan kaygısının bahis konusu olmadığı bir yerde, lâkırdı sergisi dürülür. (Orada Hak'tan söz edilmez.) Çünkü Allah'ı tanıyanın dili lâl olur, dedi. (Sehlegî, 98, Attâr, 199)

“Nehir suları akarken, nasıl ses geldiğini işitiyorsunuz. Sular denize ulaşınca sâkinleşir. Suların katılmasından ve ayrılmasından deniz ne artar, ne de eksilir.” (Arif onun için sessizdir.)

“Onun öyle kullanı var ki, eğer dünyada bir an Ondan perdelenseler yok olup giderler ve yok olan nasıl ibadet edebilir?”

“Allah'ı bilenin dili, Hakk'ı zikretmekten gayri bir şey için açılmaz. Arifin yapması lâzım gelen asgari şey mal ve mülkten uzak durmaktır. gerçek şudur ki, eğer O'nun dostluğu uğruna iki cihanı feda etsen, henüz fazla bir şey yapmış olmazsın.”

“Ârifin sevabı Hak'dan Hakka olur. (O, Hak'tan Hak'la sevap alır.)”

“Ârifler iyân'da mekân ararlar, ayn'da esere kâil olmazlar. Eğer Arş'tan Arz'a kadar birçok zürriyetleri, sayısız tebaası ve nesli ile birlikte yüz bin Âdem, Cebrail ve Mikâil (a.s.) gibi yüz bin mukarreb melek bulunup yokluk sahasından gelip arifin gönlünün bir köşesine kurulsalar, Hakka dair marifetin vücudu

yanında onları mevcut olarak tasavvur etmez, geliş ve gidişlerinden haberi olmaz. Aksi halde ârif, ârif değil, iddiacı biri olur.”

Hak dostu olanların nezdinde cennetin hatırı sayılır bir değeri yoktur. Buna rağmen sevenler sevgiyle hicrandadır. O zümre kârdadır ki, ister uyumuş, ister uyanık olsun daima tâlib ve matlubtur, kendi sevgilerini ve alacaklarını bir yana bırakıp Hakk'ın müşahedesine mağlûp bir hale gelmişler. Zira âşık için aşkını görmek zarardır, alacaklının yüzüne, menfaat karşılığında bakmak sevgi yolunda azgınlıktır.”

“Mücâhedeyle itaat altına alınmış ve müşâhedeyle eğilmiş Hakk'ın beygirlerinden başkası Hakk'ın ihsanını taşıyamaz.”

“Keşke halk kendini tanıyabilseydi! Çünkü marifetleri kendilerini tanımalarıyla tamam olur.”

“Hoca, Hakk'ın huzurunda gâib olup kendine âşık olduğu sürece cesurdur, konuşur. Huzur hâsıl olunca, konuşmaya ne mahal var?”

“İyilerle sohbet, iyi işten iyidir; kötülerle sohbet, kötü işten kötüdür.” Her işi mücahede yapmanın lazımdır ki kendi fiilini değil, Allah'ın lütfunu göresin.

“Allah'ı tanıyanın, dileğini O'na arz etmeye ihtiyacı yoktur, olamaz da. O'nu tanımayan, âriflerin sözünü idrak edemez.”

“Bir insana her şey iki adımda hâsıl olur: Bir adımı nefsin hazları üzerine, diğerini Hakk'ın fermanı üzerine, kor. O bir ayağı kaldırır, bu bir ayağı yerinde tutar, (işte o kadar!)”

“Heva ve hevesi terkeden Hakk'a erer.”

“Bir kimse Hakk'a yakın olursa her şey ve her

yer O'nun olur, zira Hak Teâla her yeredir ve her şey Hakk'ındır.”

“Halkın helakı iki şeydedir: Biri halka hürmetkar, diğeri Hakk'a minnettar olmamaktır.

“Farz nedir, sünnet nedir?” sorusuna cevaben,

“Fariza, sohbet-i Mevlâ; sünnet, terk-i dünyâdır, dedi.

“Kul için, hiç olmaktan daha iyi hiçbir şey yoktur; ne zühd, ne ilim ne de amel! Kul, hiç olunca hep olur!”

“Hakk'ı tanımanın alâmeti halktan köşe bucak kaçıp O'nun marifetinde sükût etmektir.”

“Hakk'a mübtelâ olandan padişahlığı esirgemezler, böyle biri iki cihana baş eğmez.”

- O'nun vahdâniyeti, birçok adamı âciz kılmış, birçok âcizi de adamlık mertebesine ulaştırmıştır!

İlâhî esrâr ve hakikatlar

Bâyezîd ilâhî sır ve hakikatlara âşîna olmak, ilâhî tecellilere ve rabbânî feyzlere mazhar olmak istiyordu, gözünü bu noktaya dikmiş ve pek çok ilâhî marifete (marifetullahı) ve manevî hakikate sahip olmuş, ama bunları azımsayarak daha çoğunu istemiş ve demiş ki:

“İlâhî beni âlim, zâhid ve sofu kılmasan kılma ama beni bir şeye layık kılacaksan Sana ait şeylerden küçücük bir şeye yani ilâhî sır ve hakikate layık kıl”. (Sehlegî, 70)

Bâyezîd diyor ki: “Allah bütün insanların sırlarına ve ruhlarına baktı, baktığı her sırrı boş gördü. Bâyezîd'in sırrını ise kendisinden dolu olarak gördü. (Attâr, 201)

İlâhî sırları idrak etmenin ve manevî hakikatlara vâkîf olmanın ilk şartı ağır mücahedelere girmek, meşakkatli riyazetlere katlanmak ve çetin çilelere sabretmektir. Bistâm'da bir çok taraftarı bulunan, otuz senesini gece namaz, gündüz oruçla geçiren bir zâhid Bâyezîd'e "Bunca ibadete rağmen sana verilen ilimden bende eser yok deyip, ne yapması gerektiğini sormuş, fakat onun bencilliği yok etmek ve benliği ezmek için ileri sürdüğü ağır şartları görünce: "Ben bu işte yokum" demek zorunda kalmıştı". (Attâr, 173)

Bâyezîd gibi ilâhî sır ve ezelî hakikatlara vâkîf olup ârif-i billah olmaya heves edenler çoktu. Onlar bunun, kolay bir iş olduğunu sanıyorlardı. Bâyezîd bunun uzun zaman isteyen çileli bir iş olduğunu anlatmaya çalışıyor, maksadını çok güzel misallerle açıklıyordu. Bir gün müridleriyle birlikte iken başını önüne eğdi, bir süre sonra başını kaldırdı ve: "Sabahdan beri, size vermek için takat getirebileceğiniz kadar bir dane (miktarı ilâhî marifet, hakikat ve sır aradım ama bulamadım" demişti. (Attâr, 169)

Bir ham sofı vardı, kendisinin mahrum olduğu muazzam hususların Bâyezîd'den zuhur ettiğini görür ama buna rağmen onu reddeder, eleştirir ve: "Onun gibi ben de ibadet ediyor, çile çekiyorum. Ama söylediklerine yabancıyım" diyordu. Şeyhin bundan haberi oldu ve ona gidip şöyle bir üfledi. Adam bu nefesin o kadar etkisinde kaldı ki üç gün ellerini ve ayaklarını kullanamadı, altını kirletti, kendine gelince gusul yapıp şeyhin huzuruna geldi ve özür diledi. Şeyh ona şu ibretli sözü söyledi. "Bilmez misin ki fillerin taşıdığı yükü eşeklere yüklemeler. (Attâr, 178) Şu olayı bundan daha ilginç nakl ederler ki bir münkir şeyhe gelip: – Falan meseleyi (ilahî sır ve hakikatı bana göster, dedi. Şeyh onun

inkarcı biri olduğunu görünce dedi ki:

“Falan dağda bir mağara var, dostlarımızdan biri oradadır, git ondan iste, bunu sana göstereyim.”

Adam kalkıp tarif edilen mağaraya gitti ama burada korkunç bir ejderha ile karşılaştı. Onu görünce aklı başından gitti ve altını kirletti. Ne yapacağını bilmez halde kendini oradan dışarı attı. Ayakkabılarını bırakıp yalınayak şeyhin huzuruna geldi, ayaklarına kapandı, tevbe etti. Şeyh buyurdu:

“Allah Allah Fesubhanallah! Sen daha bir yaratığın karşısında ayakkabılarını ve abdestini muhafaza edemiyorsun. Yaratıcının sırrı sana keşf edilse buna nasıl takat getireceksin? Bu haline bakmadan gelip inkâr yoluyla bana falan sözü (ve sırrı) aç, diyorsun”. (Attâr, 178)

Aşk ve Muhabbet

Bâyezîd'in Allah aşkı ve sevgisi konusundaki durumunu anlamak için Yahya b. Muaz'la olan mektuplaşmasına bakmak kâfidir. Yahya şöyle yazıyor:

“Burada biri var, sevgi kadehinden öyle içti ki, mest olup gitti.!” Bâyezîd'in cevabı şu:

“Burada biri var, arz ve semalardaki sevgi denizlerini içti ama kanmadı. Dilini çıkarmış: “Daha yok mu” diyor. (Kuşeyri, 620)

Ebu Musa ile bir gece sokağa çıkan Bâyezîd bekçinin: “Lâilâhe illallah Allahû ekber” diye diye sokaklarda dolaştığını görünce Ebû Musa'ya dönüp: “Sor bakalım, bu adam bir gece için ne kadar ücret alıyor, bunu öğren ve Ona bunun iki katı kadar para verip de ki: “Bu sözleri bırak, başka şeyler söyle, Aziz Mevlâ'yı bu gafletle anma” (Sehlegî, 155) Namaza duracağı zaman Allah ismine olan saygısından

dolayı bu ismi bir zaman telaffuz edemez, telaffuz ederken de mafsalları çıkırdardı. (Câmî, 57)

Bâyezîd der ki: Yüce Allah'ın bir şarabı var, gece olunca evliyanın kalbine bu şaraptan sunar. Ondan içenler ilâhî sevgi ve özlem sebebiyle Melekût'a uçarlar. (Refî', 210)

Bâyezîd sevgiyi: "Senden olan çoğu azımsaman, sevgiliden olan azı çoğumsamadır". (Kuşeyrî, 614) diye tarif ediyor. Yani sevgiline yaptığı çok şey aslında çok azdır, sevgilinin sana yaptığı az şey aslında çoktur. Bunun böyle değerlendirmeyen sevgiden söz edemez. Allah'ı sevdiklerini söyleyenlerin bu idraka sahip olmaları şart. Aslında veli ve evliya Hakk'ı seven, Hak tarafından sevilen, Hakk'ı insanlara, insanları Hakk'a sevdiren üstün nitelikli ve yüksek erdemlerle donanmış müstesna insanlardır. Bunların esas mesleği sevgidir. Şöyle diyor: "Allah'ın evliyasını sev ki onlar da seni sevsin, Yüce Allah her gün ve her gece evliyasının kalbine yetmiş kere nazar eder, ola ki velisinin kalbinde senin ismine de nazar eder de seni sever ve affeder. (Sehlegî, 99, 115)

Görülüyor ki Allah sevgisine giden yol evliya sevgisinden geçiyor, dostun dostunu seven, dostu sevmiş olur.

Bâyezîd Allah sevgisi ile dünya ve nefis sevgisi arasında ters bir orantı görüyor: "Allah'ı sevdim, sonuçta nefsimden nefret ettim, dünyadan nefret ettim sonuçta Allah'ı sevmiş oldum. Dünyayı terk ettim. Hakk'a erdim, yaratanı yaratılanlara tercih edince onunla ünsiyet ettim". (Sehlegî, 108)

"Allah'ın sevgisi gelince her şey mağlub olur, dünyanın da ahiretin de tadı tuzu kalmaz, sadece Rahman/Hakk'ın tadı kalır." (Sehlegî, 165)

Görülüyor ki, Bâyezîd marifetle ulaştığı noktaya

muhabbetle de ulaşıyor. Bu nokta şu: Ne ahiret ne de dünya! Sadece Mevla! Mevlâ!

Önce kul mu Allah'ı, Allah mı kulu sever? Genellikle önce insanın Allah'ı sevdiği, sonra Allah'ın kendisini seven kişiyi sevdiği kabul edilir. Bu, belli bir mertebede doğrudur. Ancak bu mertebeyi aşan Bâyezîd diyor ki, şu dört hususta hatalı olduğumu anladım: Ben Hakk'ı zikrettim sanırdım, gördüm ki ben O nu zikr etmeden evvel O beni zikr etmiş. Ben O'nu seviyorum sanırdım, gördüm ki ben O nu sevmekten evvel O beni sevmiş; sanırdım ki ben O nu tanıyorum (hakkında marifet sahibiyim) gördüm ki ben O nu tanımadan evvel O beni tanımış; sanırdım ki ben O nu talep ediyorum, nihayet erdiğimde gördüm ki O beni talep ettiği için ben O nu talep ediyorum". (Sülemi, 72, Sehlegî, 124)

Bâyezîd bu konudaki hayretini şöyle ifade ediyor: "Fakir bir kul olarak benim Seni sevmemde şaşılacak bir şey yok. Şaşılacak şey şu ki Sen güçlü bir sultan iken beni seviyorsun"! (Sehlegî, 141) Bâyezîd şu hususa dikkat çekiyor: Allah bir kimseyi sevmese o kimse Allah'ı nasıl sevebilir? Allah sevgi nasib etmezse sevgi olmaz. Onun için sevgi önce O'ndanır. Allah kullarını sevdiği ve onlara sevgi ihsan ettiği için hem O nu, hem de birbirini seviyorlar. O:

"Kalb süvarisi, beden piyadesi ol!" diyor.

"Kalblerin kabzı, nefslerin bastıdır. Kalblerin bastı da nefslerin kabzıdır. Biri tutulunca öbürü açılır."

"İlimde hayat, marifette rahat, zikirde zevk (ve manevî rızk) vardır."

"Şevk, âşıkların hüküm sürdükleri bir saraydır. Bu sarayda fırkat siyasetinden bir taht (ve bir idam sehpa) kurulmuş, hicran korkusundan bir kılıç çe-

kilmiş, vuslat nergisinden de recânın eline bir dal verilmiştir. Bahis konusu kılıçla, her nefeste bin başı yerinden koparmaktadırlar.”

“Aradan yedi bin sene geçti, o nergis hâlâ o kadar ter ü tazedir ki, hiçbir emel eli ona ulaşmamıştır.”

“O’nun aşkı zuhur edince, ondan başka ne var ne yok hepsini sildi süpürdü; mâsivadan eser bırakmadı. Bu suretle ancak *bir* kaldı. Zaten o da *bir* idi. *bir*, yine *bir* kaldı.”

“Muhabbet dünyayı ve âhireti sevmemendir.”

“Bir kimsenin Hakk’ı bilip sevmemesi imkânsız! Sevgisiz bir bilgi değersizdir!”

“Hacılar kalıbla Kâbe’nin çevresini tavaf edip bekâ ister, muhabbet ehli kalb ile Arş’ın etrafını tavaf edip likâ ister!”

“O’nu sevdiğimi sanıyordum, dikkat edince, gördüm ki O’nun beni sevmesi daha önce imiş!”

“Bir mürid nâra atıp hayhuy etti mi havuz olur, sükût edince inci dolu bir deryâ olur.”

“Bütün şu konuşmalar, uğraşmalar, hayhuylar ve coşup taşmalar perdenin dışındadır. Perdenin iç tarafında sadece sükûn, sükût, huzur ve heybet vardır.”

Bâyezîd sevginin insana kazandırdıklarını da şöyle anlatır: Ulu ve Yüce Allah’ı sevenlerin alameti şu: Daima secde ve rukû halinde olacak, bundan âciz kalırsa O’nu dille zikr ve sena ederek dinlenecek. Bundan da âciz kalırsa kalben zikr edip dinlenecek. Ama bir kimseyi Allah severse ona deniz gibi bir cömertlik, güneş gibi bir şefkat, yeryüzü gibi bir tevazu ihsan eder”. (Sehlegî, 179) Herkese faydalı

olur, kimseye zarar vermez. Bâyezîd'in ahlâk anlayışı sevgi ve şefkat temeli üzerine kurulmuştur.

Bâyezîd sevgide sınır tanımaz. Bunun için aşktan da söz açar. Ebu Musa'nın anlattığına göre o coşunca Farsca şöyle derdi: "Dostluğu dostluğum, dostluğum dostluğudur. Aşkı aşkı, aşkı da aşkıdır. Sevgisi sevgim, sevgim de sevgisidir, derken aşkının seli geldi, O hariç her şeyi sildi süpürdü geriye bizden bir iz kalmadı. Geriye *bir* kaldı. Ezelde *bir* olduğu gibi şimdi de *bir* dir O. (Sehlegî, 140, Attâr, 192)

İnsan bazan ilâhi sevgiyle o kadar çok kendinden geçer ki âdeta deli divane olur. Böylelerine tasavvuf-ta mecnûn, meczûb ve divâne gibi isimler verilir. "O beni mecnûn etti de öldüm, sonra yine beni mecnûn etti de yaşadım, sonra beni yine mecnûn etti de beni benden ve kendisinden aldı ve sonuçta gâib oldum. Sonra sahv/ayıklık makamında durdurdu ve ahvalimi sordu". "Benimle olan cinnet fena, seninle olan cinnet bekâ olup benden ve Senden olan cinnet ışıktır ve her hâlükârda Sen bizi bizden daha fazla kayırırsın." (Sehlegi, 184) dedim. Bâyezîd bazan şathiye söylediği zaman halk: "Bu cinnet getirmiş" der ve ondan uzaklaşırdı. (Sehlegî, 157)

Bâyezîd aşk konusundaki düşüncelerini açık ifade eder: "Yılan, gömleğinden nasıl çıkarsa ben de Bâyezîdliğimden (benliğimden) öyle çıktım. Baktım aşıkı ve maşuku bir olarak gördüm. Zaten Tevhid âleminde her şey *bir* görünür." (Attâr, 189) Böylece Bâyezîd aşk görüşünü fenâ ve tevhidle birleştirir.

Naklederler ki, şeyh bir gün "hakikat", sözünü telâffuz edip (ilâhî) gerçekten bahsediyorken dudağı titriyor ve,

- Hem şarap, hem şarap içen ve hem de sâki gibiyim, (aşk da, âşık da, mâşuk da benim) diyordu.

Onun aşk konusundaki şu ifadesi de hoştur: “Bir kere sahraya çıktım. Baktım aşk yağmış, ayak nasıl kara batarsa öylece aşka battım” (Attâr, 183, Sehlegî, 180)

Yaptığı ruhani miraçta Bâyezîd şu ilâhî hitabı işitmişti: “Ey azizim! İşte aşkımın sevgisi, gel! Ben aşkım hususunda zaten onun üzerindeyim. Bunun üzerine dedim ki: “Senden muradım Sen olmadıkça ben orada olamam”. (Sehlegî, 150)

Bir gün Bâyezîd'e sâf zehirden bir şerbet verdiler. Bunun etkisinde kalan Bâyezîd acı çekmeye başladı. Her gördüğüne derdinin dermanını soruyordu. Herkes Ona bir ilaç tavsiye ediyor ama o, bunların derdini bilmediklerini, âşıkların gönül dertlerinin ancak âşıklar tarafından bilineceğini düşünüyordu. Bir gün hacdan dönen bir kafil Bistâm'a gelmişti. Bâyezîd aynı soruyu kâfileki kişilere de sordu. İçlerinden biri: “Bu derdin devasını ben biliyorum”, dedi ve ekledi: “Önceki semâvi kitaplarından birinde görmüştüm. Allah bir kulunu kendine dost edinmek istediği zaman onun gönlünü belâ potasına koyar, ondaki her türlü gıllı gışı temizler. Gönlü arınan ve saflaşan kişi Hakk'a tâlib olur, tâlib olunca âşık olur. Âşık olunca yerinde duramaz. Yerinde duramaz hale gelince ona gayb hazinesinden muhabbet şerbeti gönderirler. İnsanlar hastaları nasıl acı şurubla tedavi ediyorlarsa o da kendi hastalarını bela şerbetiyle tedavi eder ve sonra da muhabbet şerbetini gönderir. Tâki muhabbet şerbetinin tadı acı belaya merhem olsun. Sonra da sevenlerini, acıyı hissetmesinler diye sermest eder. (Ravzatu's-Farikayan, Refî, 138, Sehlegî, s. 65)

Nâz

Bâyezîd'in tasavvufunda aşk ve mahabbet önemli bir yer tuttuğundan bunun neticesinde ister istemez nâz (idlâl) meselesi ortaya çıkar. Bâyezîd gayet samimi şekilde Hak'la konuşur, bazen O'na sitem eder, bazı münacaatlarda samimiyetini ortaya koyarak, belki ilk bakışta tuhaf karşılanacak bir üslûp kullanılarak duygularını ve düşüncelerini açıklar. (örnek için bk. Attâr, 188)

Bir gün (sevdadan) perişan olmuş birinin,

- İlâhî! Bana nazar kıl, dediğini görünce, galebesi altında bulunduğu vecd hallerinin ve kıskançlığın tesiriyle,

- Başın ve yüzün güzel (ve yakışıklı kimse) olduğun için mi sana baksın, dedi. Meczûb,

- Ya şeyh! Başım ve yüzüm güzel ve iyi olsun diye, bana nazar kılmasını istiyorum, deyince, bu cevap şeyhin gayet hoşuna gitti ve,

- O halde doğru konuştun, dedi.

Sekr ya da Ruhî Sarhoşluk: Tayfûriye

Serrâc sekrî, "Hakk'ı temaşa halinde ve Onun huzurunda bulunan kalbin Ondan başkasının varlığını hissetmemesidir," şeklinde tarif eder. (bk. el-Luma, 416) İlâhî güzellikler karşısında heyecanlanan sâlikin, Ondan başkasının varlığını fark edemeyecek bir hale gelmesi, ruhen sermest olması anlamına gelen sekr geçici manevi bir haldir, devam ettiği de olur. Sekr halinin geçip şuur ve idrak haline dönülmesine de savh (ayıklık) denir. Tasavvuf ilk dönemden beri meyhane deyimleri olan bâde, içmek, kadeh, sarhoş olmak gibi terimleri mecaz yoluyla ilâhî aşk ve coşku anlamında kullanmıştır. Zun-

nun: “Bâyezîd Allah sevgisinde kendini kaybetmiştir”. (Sehlegî, 95) derken Bâyezîd Yahya b. Muaz'a hitaben: “Buracda bir er var, her gün ezel ve ebed deryasını içiyor, yine de kanmıyor ve “daha yok mu” (kaf, 30) diye bağıyor” demiş. (Sehlegî, 173, Attâr, 169) Er sözü ile kendini kast etmişti.

Tasavvufta Hakka ermek için sekr, galebe, gaş-yolma, vecde gelme, esastır. Sekr, aşk ve şevk yolunu tutanlara *ehl-i sekr*, bu yola da *tayfuriye* (Bistamiye) denir. (bk. Hücvirî, 230) Bu yolu açan Bâyezîd'dir. Cüneyd'in benimsediği sahv ve temkin yolundan sekr ve televvün yolunun daha üstün olduğunu göstermek için sekr ehli şöyle der: “Sekr Allah sevgisinin gâlib olması, sahv muradın hasıl olmasıdır. Bâyezîd ve izleyicilerine göre sekr sahvdan üstündür. Sahv ve temkin insan sıfatıdır ve bu yüzden kulla Mevlâsı arasındaki en kalın perdedir. Sekr ise insanda bulunan kusur ve eksikliklerin gitmesi, insanda bulunmayan (ilâhî) bir kuvvetle faaliyette bulunması anlamına gelir ve bu daha mükemmeldir. Sahv halinde insan kendi akli ve iradesiyle hareket ederken, sekr halindeki insan kendinden fanî olduğundan ilâhî bir güçle hareket eder. Sahv halinde bulunan Hz. Davud'dan söz edilirken: “Davud Calut'u öldürdü”. (Bakara, 251) denilmiştir. Buna karşı sekr halinde bulunan Hz. Peygamber den bahs edilirken: “Attığın şeyi Sen atmadın, onu Allah attı”. (Enfâl, 17) buyurmuştur. Birinci örnekte yapılan fiil Hz. Davud'a, ikincisinde Yüce Allah'a nisbet edilmiştir. Fâilin Allah olması, fâilin insan olması halinden daha üstündür (Hücvirî, 230-231)

Sekr ehli olanların sözleri Allah tarafından söylenmiş kabul edilir, zira onlar kendinden geçmiş ve Hak'ta fâni olmuş bir durumda bulunduklarından kendilerine etkili olan ilâhî irade ve fiildir. Bu yüzden

sekr halinde söyledikleri sözlerden sorumlu olmazlar. Sekr halindeki sözler başkalarına delil olmaz. Zira sarhoşların sözleri (kelâm-ı sükerâ) makbul değildir, bu sözler dürülür, hikaye edilmez.

Bâyezîd halini anlatırken der ki: “Bazıları beni ziyarete gelir, ama Allah’ın lanetine uğramış oldukları halde dönerler.” Kendisine sordular: Bu nasıl olur?” Şöyle der:

“Beni ziyaret ettikleri zaman Hakk’ın galebesi altında (sekr halinde) bulunmuş olabilirim. Bunlar, hale mağlub olduğumu görünce, bana karşı değişir, beni kötüler, böylece Allah’ın lanetinde olarak dönmüş olurlar. Bazıları ise beni ziyaret eder, Allah’ın rahmetine kavuşmuş olarak dönerler. “Peki bu nasıl olur?” “Şöyle: “Hakk’ın galebesi altında olduğumu, görür, döndükleri zaman beni mazur görür, Allah’ın rahmetine erişirler.” (Sehlegî, 138)

“Müridler hiç durmadan geziyor, dolaşıyorlar, arayış içindeler”, (sen ise öyle değilsin) diyen birine Bâyezîd: “Çünkü dostum seferde değil, ikamet etmektedir, ben de O nunla beraber ikamet ediyorum ve sefer etmiyorum” dedi ve ekledi: “Denizin suyu hakkında ne dersin?” Hz. Peygamber” Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir” buyurmadı mı? Bir de ırmaklara bakın, şarıl şarıl, gürül gürül akıyor ama denize yaklaşıp ona karıştı mı gürültüsü ve şarıltısı son buluyor, deniz de ırmağın kendisine katıldığını fark etmiyor, onda bir artış meydana gelmiyor, denizden bir ırmağın ayrılması da onu etkilemiyor... Kişiler içinde senin meselin sel ve deniz meseli gibidir. Zira sel (ırmak) tek başına olduğu sürece şırıltısı ve gürültüsü devam eder bir surette bulunur ama denize yaklaşıp ona karıştı mı coşması ve şırıltısı kesilir, sakinleşir, deniz onun kendisine karıştığını fark etmez... Irmak denizde bir fazlalık meydana getir-

mez, kendisinden tekrar ayrılması halinde de denizde bir eksiklik görülmez. (Sehlegî, 159)

Aslında Bâyezîd yukardaki misal ile kendisi ile Allah arasındaki ilişkiyi anlatmak istiyor. Nitekim bir sözünde O: “Ben coşan, evveli ve sonu olmayan bir deniz gibiyim” demişti”. (Sehlegî, 128)

Fenâ

Tasavvufun en önemli meselesi olan fenâ aynı zamanda Bâyezîd'in yaşadığı manevî ve sırrî hayatın da özünü oluşturur. Bâyezîd, tevhid ve fenâ ilmini, kendisine Fatiha ve İhlâs surelerini öğrettiği mürşidi Ebu Ali Sındî'den öğrenmişti. (Cemi, Nafahat trc. 111, Serrac, 235) Fenâ sâlikin derece derece Allah'tan yok olmasıdır. Fakat bu yok oluş yaratıcı ile yaratılanın tam anlamıyla ve her yönden bir olmalarını (ittihâd) gerektirmediği gibi birinin öbürünün içine girmesini ve onunla dahilde kaynaşmasını (hulûl) de gerektirmez. Bâyezîd'in fenası bütün sûfiler tarafından kabul edilen, hiç bir zaman ittihâd ve hulul sayılmayan bir fenâdır. Bâyezîd'deki fenâ sekr, vecd, galebe, cem, istiğrak, mahv ve ıstılam gibi kavramları da ihtiva eder.

Bâyezîd'in fenâ anlayışı için ittihâd ve hulul denmez, dedik. Fakat bu fenayı anlatmak için “ittisâl”, “vuslât” tabirleri kullanılabilir. Aslında ittihâdla ittisâl arasındaki fark gayet önemli ve iki zıddı birbirinden ayırıcı bir nitelikte olmakla beraber bir çok noktada bu iki kavram örtüşür. Onun için aradaki ince, ama önemli farka dikkat etmek şartıyla ittihâd da bazan ittisâl anlamında kullanılabilir. Bâyezîd dört çeşit ittisâlden (ittisâl billah, Allah'la derunî birleşmeden) söz ediyor: Allah'la birleşme halinde olanlardan bazıları üzerlerine gelen feyzlerin ağırlığı sebebiyle bu-

lundukları yerde şaşkın olarak kalır, bundan kurtulmak isterler. Fakat bunların artık tercih yapma hakları yoktur. Bazıları bildikleri kapıdan geri çevrilir ama başka kapıdan içeri alınırlar. Bazıları dost edinilir, onlarda: “Biz buradan ayrılmayız” derler. Bazılarını da O kuşattığından bulundukları yerden ayrılmaları mümkün olmaz”. (Sehlegî, 101, 106, 95, 104)

Bâyezîd fena ve ermenin daha başka mertebelerinden ve şekillerinden de söz eder. Özellikle onun mirac ve nefis ile ilgili sözleri geniş ölçüde fena anlayışına bağlıdır.

Denebilir ki Bâyezîd'in fena anlayışı bir “Beni”, “benliği” yok edip, yani etkisiz ve işlevsiz bırakıp yerine bir başka “beni”, “benliği” koymaktan ibarettir. Yok edilen benlik alelade benlik, yerine konulan benlik ise üst benliktir. Tasavvuftaki ifade ile ilki beşerî (cismanî, maddî, zahirî, hissî, hayvanî, nefsanî) olan, ikincisi (manevî, ruhanî, bâtınî, gaybî, melekî ve) ilâhî olan benliktir. Tasavvuf bu iki benden üstün olanının aşağı olana hâkim olmasıyla sonuçlanan bir savaştır. “Bir ben var bende benden içerû” diyen Yunusun anlatmak istediği şey de budur. Sûfî beşerî benden söz ederken çok alçak gönüllüdür, hatta zaman zaman kendini aşağılar ama ilâhî benden bahs ederken son derece mağrur ve iddialıdır. Bu iki durumda söyledikleri sözler birbiriyle çelişir ama iki benin bulunduğu dikkate alınınca çelişki ortadan kalkar.

Biri gelip Bâyezîd'in kapısını çalar, kapıyı açan Bâyezîd sorar:

“Kimi arıyorsun?”

“Bâyezîd'i”

“Ben de onu arıyorum, nerede Bâyezîd?” Zunun bu sözü yorumlar: “Bâyezîd Hakk'a gidenlerle

gitmiş!” (Kuşeyrî, 216) yani Bâyezîd de, Bâyezîd'i arıyor ama arayan Bâyezîd başka, aranan Bâyezîd başka, burada iki ben söz konusu.

Bâyezîd'in kendisini arayan kişiye: “Evde ev sahibinden (Allah'tan) başkası yok” (bk. Sehlegî, 84) demesi çok anlamlıdır: “Bu söz daha sonra “Cübbe-min altındaki O'ndan başkası değil, iki cihanda sadece O var” şeklini almıştır.

Bâyezîd bu noktayı bazan şöyle belirtiyor: “Bir gece kalbimi aradım ama bulamadım. Seher vakti hitab geldi: “Ey Bâyezîd! İşte o, neden bizden başkasını arıyorsun?” (Sehlegî, 101)

Bazen de şöyle diyor: “Sen benim aynamdın, şimdi ben aynan oldum” (Sehlegî, 101, Attâr, 189).

Bâyezîd hiçtir ama aynı zamanda muazzam bir varlıktır. Diyor ki: “Halk bana bakıyor ve kendileri gibi biri olduğumu zannediyor. Gaybtaki sıfatımın nasıl olduğunu görseler dehşete düşüp ölürlerdî” (Sehlegî, 101) Nitekim Ebu Tûrab'ın bir müridi onu görünce can vermişti. (Attâr, 206)

Hak yolcusunun ilâhî bene ulaşması için önce kendi beninden vazgeçmesi, onu terketmesi, yılan gömleğinden sıyrıldığı gibi nefsinden çıkması lazım ve bu çok zor bir şeydir. Onun için sûfilerin nefsten şikayetleri bitmez. Bir gece şöyle sızlanmış ve yakarmıştı Bâyezîd:

“Seninle aramda şu benlik daha ne zamana kadar kalacak? Niyaz ediyorum Sana: Bendeki benliği sil ki benim benliğim Sen olasın. Bu durumda sadece Sen kalasın, sadece kendini göresin Ey Aziz! (Sehlegî, 160)

Bâyezîd çokluktan ve ikilikten sıkılıyor ve bazen kendisinin bile olmadığı bir birlik (vahdet) halini öz-

luyor: “Kulun hiç olmasından daha iyi bir şey yok” diyor. (Attâr, 192)

“Yılan gömleğinden çıkar gibi benliğimden çıktım, sonra benliğime baktım, gördüm ki: “Ben O” (Sehlegî, 141)

Aynu'l-Cem adı verilen bir makam vardır, bu makamda bulunan velî, tam anlamıyla Hak'ta fânî olduğundan O'nun diliyle konuşan Hak olur. Serrâc: “Bâyezîd'den nakl edilen sözler onun Aynu'l-Cem mertebesine ulaştığını gösterir. Aynu'l-Cem tevhidin isimlerinden olup onun ancak ehlince bilinen bir özelliği ve bir niteliği vardır” diyor. (Serrâc, 450, 549)

Bâyezîd Aynu'l-Cem'den bahs eder ve der ki:

“Aynu'l-Cem'de samimi olarak hür olana lazım olan organlarını kulluğun edebleri çerçevesinde tutmak, sırrı ile Hakk'ı müşahede etmektir. Eğer O Aynu'l-İftirak'ta (fark aynında) ise kulluk dairesinde bütün çabalayanların çabası kadar emek harcar ve bu da nazarında hiç olmalıdır”. (Sehlegî, 183)

Ünlü sûfî Cüneyd Bağdadî'nin Bâyezîd hakkındaki tesbit yerindedir. (bk. Luma, 450, 549) Bâyezîd'in İslâmın hükümleriyle çelişir gözüken serbest beyanları Aynu'l-Cem'de buluşundan ileri gelmektedir. Zaten tasavvuf tarihi de onu böyle değerlendirmiştir.

Bâyezîd'in Miracı

Mirac olayı Hz. Peygamber'in en önemli mucizelerinden kabul edilir. İsrâ ve Necm surelerinin başında bu olaya işaret edilir. Hz. Peygamberle, Peygamber gönderme hususu sona erdiğinden mirac ve benzeri hususlar da son bulmuştur. İlk sûfiler Allah'ı tasavvufun ana hedefi haline getirmeye başladıkları

zaman O'na doğru yürümekten ve yolculuk yapmaktan bahs etmeye başladılar. Bu düşüncelerini sefer, seyr, sulûk (seyru-sulûk) gibi terimlerle ifade edip O'na ermeyi ve kavuşmayı (vuslat) gaye edindiler. Hakka doğru yapılan bu manevi yolculuk (seyr ilallâh) sûfilikte bir mirac meselesinin ortaya çıkmasına yol açtı. Tasavvuf tarihinde ilk defa mirâc edip semalara çıktığını, Allah'ı görüp onunla konuştuğunu söyleyen Bâyezîd Bistamî olmuştur. O, daha evvel var olan Hakka doğru yapılan manevî yolculuğu bir mirâc olayı gibi tasvir etmiş, bunu yaparken de Hz. Peygamberin mirâcını örnek almıştır. Bâyezîd'le başlayan tasavvufî anlamdaki mirac ondan sonra da devam etmiş ve büyük sûfilerin gerçekleştirmeyi başardıkları en yüksek seviyede ruhun Hakka yücelmesi şeklinde anlaşılmıştır⁽²⁾.

Bâyezîd'in yaptığı mirac birden çoktur. Bunların bir çoğu başta Sehlegî olmak üzere bir çok mutasavvıf tarafından kaydedilmiştir. Bu miracler arasında bir tanesi diğerlerine göre çok daha geniş olup Allah'la olan konuşmalar burada oldukça ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Diğer miracler ise 5-10 satırlık tasvirler şeklindedir. Şimdi burada önce kısalarını aktardıktan sonra en ayrıntılı olanını, Sehlegî'nin anlattığı şekliyle aynen vereceğiz:

1- Ruhumla mirac yaptım, melekûtu delip geçtim. Cenneti ve cehennemi gösterdiler ama bunlarla hiç ilgilenmedim. Hz. Peygamber (a.s.) müstesna, uğradığım (ve semada gördüğüm) her Peygambere selâm verdim. Hz. Peygamberin ruhuna ulaşamayışımın sebebi ruhunun çevresinde nurdan bin perdenin bulunması, bundan gelen ışıltının bile neredeyse

(2) Bâyezîd'den sonra yaptığı miracla en çok üne kavuşan İbn Arabidir. bk. el-İsrâ ilâ makamî'l-esra (kitabu'l-mirac) Beyrut, 1988, nşr. S. el-Hakim, Nicholson, An Early Arabic Version of the Mi'râj of Ebu Yezid al-Bistamî İslamica, 2, 1926, s. 402-415. Kutu'l-Kulub II, 139.

ilk bakışta her şeyi yakması idi. (Sehlegî, 111, Attâr, 206)

Bâyezîd bu ifadesinde ruhu ile mirac yaptığını açıkça ifade etmiştir:

2- Ceberût'da gâib oldum, melekût deryalarına daldım, Lâhut'un perdelerini aştım, Arşa ulaştım. Burasını bomboş görünce kendimi onun üzerine attım ve:

“Ey benim Efendim! Seni nerede arayayım? “Bunun üzerine perde açıldı ve gördüm ki: Ben benim, ben yine benim, aradığım hususa yöneltiliyorum, yürüyen de başkası değil, ben oluyorum. (Sehlegî, 164)

Bâyezîd mirac olayını burada bir kendinden geçme (gaybet) ve fena hali olarak ifade etmiştir.

3- Dünyayı üç talakla boşadığımdan artık bir daha ona dönmem imkansız. (Dünyadan ayrıldıktan sonra) Tekbaşına Rabbıma vardım yalvara yakara ona seslendim:

“İlâhî! Ben Sana, Senden başka hiç bir kimsesi olmayan biri olarak dua ediyorum!” Gönülden yaptığım duamda samimi olduğumu bildiğinden duamı kabul edip bana lutf ettiği ilk şey bana kendimi (nefsimi) tamamiyle unutturması oldu. Sonra halkı getirip önüme dikti. Oysa ben onlardan yüz çevirmiştim. (Sehlegî, 87, 123) Diğer bir rivayette yukardaki metin şöyle devam etmektedir: “Hak Teâlâ, tanıdığım her lutuftan beni menediyordu. Nihayet O nun benliğiyle anlayışın son noktasına vardırıdı. Sonra la-ilahe illallah anında keyfiyetsiz olarak O nu aramayı bana anlattı ve Rablik ışıltılarını, zât pırıltılarını bana ihsan etti ve:

“Ey Azizim! Arzında kudretim, âyetim ve sıfatım ol. Varlığında bir nur, halkında bir meşale ol. Sonra

bana nurunun perdelerini giydirdi ve perdeleriyle beni örttü, zatının nuru ile beni nurlandırıp: “Ey benim hüccetim!”, buyurdu. Ben de: “Sen kendinin hüccetisin, bu hususta bana ihtiyaç yok” dedim (Sehlegî, 128)

Başka bir rivayette şöyle: “Bana kendimi tamamiyle unutturdu. Halkı ve melekûtları da unutturdu. Bende kaygılar kalmadı. Kaygısız kaldım, sürekli olarak memleket memleket aştım ve halka ulaşım onlara: Kalkın ki size destur vereyim, dedim. Kaldırdım ve destur verdim, nihayet onlara erdim. Bu yüzden beni kendisine yaklaştırdı, bana kendisine giden yolu açtı. Ruhun bedene olan yakınlığından daha çok O'na yakın oldum o vakit bana hitab etti: “Bâyezîd! Sen müstesna onların tümü benim hal-kımdır, Ben de: “Evet ben Senim, Sen de ben” (Sehlegî, 153)

4- Bir kere yükseklere çıkarıldım, nihayet huzuruna varıp durdum. Bana şöyle hitab etti:

“Ey Bâyezîd! Halkım seni görmek istiyor”. “Ama Azizim! Ben onları görmek istemiyorum, eğer sen onların beni görmelerini arzu ediyorsan ben sana muhalefet etme gücüne sahip değilim. Bu takdirde beni birliğinle o kadar süsle ki halkın beni gördüklerinde seni gördük desinler ve bu durumda o sen olasın ve ben orada olmayayım” (Sehlegî, 149, Serrâc, 465)

Bâyezîd diyor ki: Allah bu dileğimi kabul etti ve öyle yaptı. Beni huzurunda durdurdu, süsledi ve yüceltti. Sonra da halkına çıkardı. Huzurundan bir adım atıp halka vardım, ikinci adımı atınca kendimden geçtim. Bunun üzerine

“Dostumu bana iade edin. Zira o bensiz olmaya sabr edemez” buyurdu. (Sehlegî, 149)

5- ölleri aştım, sahralara vardım, sahraları aştım, melekûte vardım melekûtü aştım, Melik e vardım ve: “Destur” dedim. Buyurdu ki:

“Gördüğün her şeyi sana bağısladım”

“Biliyorsun ki ben hiç bir şey görmedim”

“O halde ne arzu ediyorsun”

“Arzu etmemeyi arzu ediyorum”

“Bunu sana verdim” (Sehlegî, 149)

6- Birliğine varıp tevhide ilk defa göz atınca on sene onda anlayış (fehm akıl, hayal) ile yürümeye başladım. Bedeni teklik, kanatları süreklilik olan bir kuş olup on sene keyfiyet semasında hiç durmadan uçtum, yeryüzü ile Arş arasındaki mesafeden yüzbinlerce daha uzak olan bir fezada uça uça süreklilik sahasını aştım. Sonra yine durmadan uçtum, nihayet ezeliyet meydanına erdim. Orada teklik ağacını gördüm. (Attâr, 205, Serrâc, 464, Sehlegî, 149) Bâyezîd bundan sonra bu ağacın toprağını, kökünü, dallarını, budaklarını, meyvelerini tasvir eder ve: “Anladım ki, bütün bunlar bir aldatmaca imiş” (Serrâc, 464, Baklî, Şathiyat, 81) der.

7- “Değildir” (yokluk: Olumsuzluk, leyse) meydana baktım, burada on sene uçtum durdum. En sonunda değil'den değil'de değil'e vardım. Sonra kaybedilenlere baktım, burası tevhid meydanı idi. Hiç durmadan kayblarda (Tazyî'de) uçtum. Nihayet kayıpta tam anlamıyla kayb (ve zayı) oldum. Kaybolma halini de kaybederek değil ile değilde kaybedilenin kayboluşunda kaybolup gittim. Sonra halkın ariften, arifin halktan uzak düşüp birbirini kaybettikleri tevhid meydanını seyrettim. (Serrâc, 468), Sehlegî, 149, Bâklî, 83)

Bâyezîd'in burada anlatılan miracla ilgili sözlerini

son derece temkinli ve ihtiyatlı bir sûfî olan s  f  ler arasında: “S  f  lerin süslü ku  u” diye anılan Cüneyd Bağdadî yapmıştır. Yukarıdaki yedi nolu mirac konusunda Cüneyd   u yorumu yapar: “Değildir (Leyse) meydanına baktım...” demesi fenanın hakikatına ilk var    anına işaret eder. Burada görülen-görülmeyen her şey ortadan kalkar, fenanın gerçekleştiği ilk anda her şey, iz bırakmadan yok olup gider”.

“De  ilde değil ile” demesi, sözü edilen yok olup gidişe ve buna dair bir şuurun da kalmay   ına işaret eder. Bu durumda her şey yok oluyor, ama yok olu  a ait bilgi ve şuur da yok oluyor. Artık burada hissedilen ve var olan bir şey yok. Cismi gibi izi ve ismi de yok olmuştur. İlki fena, bu ise fenada fenadır. S  alikin gözünde önce her şey kaybolmuş, sonra benliği de kaybolmuş, daha sonra kaybolma hali de kaybolmuştur.

Bâyezîd’in on sene gibi bir s  reden söz etmesi tamamıyla mecaz   bir ifadedir. Zira fena ve kendinden geçme halinde zaman kavramı yok olur. Bu durumda on sene ile yüz sene birdir.

“Halkın ariften, arifin halktan uzak d   t     tevhid meydanını seyr ettim” demesi tevhid   temaşa halinde her şeyin gaib olduğu, hiç bir şeyin var olmadığı, Hakk’ın b  t  n ululuğu ile tek olarak kaldığı anlamına gelir.

Kısaca Cüneyd mirac olayını bir gaybet ve fena hali olarak görüyor. (Serrâc, 468) Serrâc, Cüneyd’in açıklamalarını aktardıktan sonra: “Bu açıklamalar da üstü kapalı ifadeler olduğundan i  in ehli olanlar müstesna kimse anlamaz” diyor.

Bâyezîd’in sözlerini yorumlayan diğer bir ünlü mutasavvıf Ruzbihan Bakl  ’dir. O, Bâyezîd’in miracla

ilgili sözlerini aktarır ve geniş bir şekilde açıklar. (bk. Şerh-i Şathiyat, 115, 144, 145) Baklî, Bâyezîd'in sözlerinin âyet ve hadislerle aykırı olmadığını göstermek için deliller verir.

Bâyezîd'in miracı her şeyden evvel Allah'a ermek isteyen bir kulun manevî çabalarının, ruhî gayretlerinin güzel bir tasviridir. Bâyezîd sonlu varlık alanından çıkıp sonsuz varlık alanına ulaşmak, onda fânî ve bâkî olmak için hiç durmadan uğraşmış, didinmiş, karşılaştığı bir çok engeli aşmak için çabalamış; bıkmadan usanmadan bu çetin yolda yürümeye devam etmiş, her çeşit çileye katlanmış, bazen bulma ile yitirme, erme ile uzak kalma halleri arasında bocalamış, ama buna rağmen önüne çıkan güçlükleri aşarak manevî sahanın bakir bölgelerini keşfetmiş, ruhî fezâda yaptığı yolculuk neticesinden zengin tecrübeler edinmişti. Bu tecrübeler, sadece onun gönül âlemini genişletmekten, ona dille anlatılması imkânsız manevî hazlar ve zevkler tattırmaktan ibaret kalmamış, aynı zamanda ondan sonra bu yolda yürüyenlerin edindikleri tasavvufî tecrübeler sayesinde tasavvuf zengin ve dolgun bir muhteva kazanmıştır. Hakk'a ermek ve ilâhî hakikatı keşfetme gibi bir meselesi olmayanlar Bâyezîd'in harcadığı ruhî çabaların değerini layıkıyla bilemezler. Böylesine yüce bir hedefe varma aşkı ve böylesine yüksek seviyede ruhî seyahat ancak mirac olayı ile sembolize edilebilir.

Hakk'a erip Hak'la Hak ile birlikte ikamet edince bana izzet ve azamet kanadı verdi. Kanatlarımla uçtum ama O'nun izzet ve azametinin (şeref ve ululuğunun) sonuna eremedim. İmdâd diye Ondan Onunla meded istedim, zira Onunla olmak için Onunla olmaktan başka gücüm yok. Bunun üzerine bana lutuf gözüyle nazar etti, gücünden güç verdi,

beni süsledi, kereminin tacı ile başımı taclandırdı. Beni tekliğiyle tek, birliğiyle bir kılıp sıfatlarıyla vasıflandırdı, hiç bir kimsenin ortak olmadığı sıfatlarla.

Sonra bana dedi ki:

“Birliğimde bir, tekliğimde tek (vâhid, ferd) ol. Kerem tacımı koyduğum başını kaldır ve şerefimle şerefleendir, zorumla zorlu ol. Sıfatlarımla halka çık ki benliğimi benliğinde göreyim. Artık seni gören beni görmüş, seni murad edinen beni murad edinmiş olur, Ey yeryüzündeki nurum, gökyüzündeki süsüm!

Ben de:

“Sen gözümün gözü, bilgisizliğimin bilgisisin, Sen kendinin nuru ol ki kendinle görülesin ve sende gayri Tanrı yok” dedim.

Sonra rıza diliyle bana cevap verip:

“Kulum! ne kadar da bilgilisin” buyurdu.

“Bilen de Sensin, bilinen de. Tek kılan Sensin, tek olan da. Tekliğinle tek ol, birliğinle bir ol ve beni Seninle Senden alıkoyma” dedim. Tekliği ve birliğin-deki birliği konusunda bana karşı ileri sürdüğü delillerin sonu geldi. Bunun üzerine O nun tekliğiyle teklenmem söz konusu olmadan Onunla kaldım, Onunla birlikte Onunla oldum. Sıfatlarım O nun sıfatlarıyla fânî oldu, ismim onun ismiyle düştü. Önceliğim O nun önceliğiyle, sonralığım O nun sonralığıyla benden sakıt oldu.”

Böylece Allah'ın bana karşı kendisiyle ileri sürdüğü delillerin arkası geldi. Artık bundan sonra O beni kendi isimlerinden hangisiyle bana hitab ettiyse ben de O'na o isimle hitap ettim, O kendi sıfatlarından hangisiyle beni vasıflandırdıysa ben de O nu o sıfatla niteledim. Böylece Onunla iken benden olan her

şeyin sonu geldi. Bir süre ölü gibi kaldım, ne ruh var, ne beden! Sonra öldürmüş iken canımla beni canlandırdı ve:

“Mülk kimin?” buyurdu. Beni ihya etmiş olunca: “Bir ve kakhâr olan Allah'ın” dedim.

“İsim kimin?” buyurdu.

“Bir ve kakhâr olan Allah'ın” dedim.

“Hakimiyet kimin?” buyurdu.

“Bir ve kakhâr olan Allah'ın” dedim.

“İrade kimin?” buyurdu.

“Zorla olan Rabbin” dedim. Buyurdu ki:

“Sana hayatımdan hayat verdim, seni ülkeme sultan yaptım, adımla da adlandırdım, hâkimiyetimle seni hâkim kıldım. İrademi sana anlattım. Rablık isimlerini ve ezeliyet sıfatlarını (alman ve kullanman için) sana muvafakat ettim.”

“Ne istediğini biliyorum: Kendime ait oldum razı olmadın, senin için sana ait oldum buna da razı olmadın” dedim. Buyurdu ki:

“Ne kendine ait ol, ne de bana, kuşkusuz sen yokken ben senindim. Sen de sen yok iken (benlik-siz) benim ol. Olduğun gibi kendin ol, olduğum gibi benim ol.”

“Bu, benim için nasıl mümkün olur, meğer ki Seninle ola,” dedim. Bunun üzerine kudret gözüyle bana şöyle bir baktı ve kendi varlığıyla beni yok etti ve benden zatıyla tecelli etti. Böylece ben Onunla var oldum ve fısıldaşmalar sona erdi. Söz bir oldu, her şey her şeyle bir oldu.”

“Ben benim, Onun benliğini dile getirişim vahdet halinde hüviyetini dile getirişim gibidir. Böylece de sıfatlarım Rablık sıfatlarına dönüştü. Dilim de tev-

hid dili oldu. “O dur, ondan başka Tanrı yoktur” sıfatlarım oldu. Ne olduysa O’nun varlığıyla ve olan-
dan oldu. Onun varlığıyla olan da “olan olur.” Artık
sıfatlarım Rablık sıfatları, işaretlerim ezeliyet işaretle-
ri, dilim tevhid dilidir.” (Sehlegî, 175-178)

Bâyezîd ulu Allah’ın yüce dergahını (dergah-ı iz-
zeti) bazen çeşitli kapılardan girilen muazzam ma-
kam gibi görüyor ve: “İbadet edenlerin girdikleri ka-
pıdan ilâhı huzura varmak istedim ama orası o
kadar kalabalıktı ki içeriye giremedim, zühd, takva
ve çile gibi kapıların önünde de muazzam kalabalık-
lar gördüm. Bu kalabalıkları geçip yüce dergaha var-
mak âdetâ imkansız. Sonda yoksulluk ve züğürtlük
kapısına vardım, orda hiç kalabalık yoktu, bu kapı
bomboştu ve ben bu kapıdan girdim.” (Sehlegî,
162) Başka bir sözünde Bâyezîd diyor ki: “Kapısına
vardım, orada bir kalabalık göremedim, zira dünya
ehli dünya ile, ahiret ehli ahiret ile meşguller, yeme-
me, içmeme, çile çekme gibi haller ise iddiacı sofu-
lara perde olmuş. Onların üstünde olanlar için de
semâ ve güzeller (şâhid, tecelli) perde oluşturmuş!
Sufilerin imamlarına gelince, sözü edilen şeylerden
hiç biri onlara perde olmaz. Onları, hayret içinde ve
sermest olarak gördüm” (Sehlegî, 98) Yani insanla-
rın, çoğu Allah’tan başka olan şeylerle meşgul ol-
duklarından doğrudan Allah’a yönelen pek az insan
var ve onun için o yüce dergah bomboş! Fakat Bâ-
yezîd bazan tevazu gösteriyor ve: “İlahi dergaha var-
dım, baktım ki halk orda benden önce varmış” (Seh-
legî, 88), “Elli sene halkı Hakka davet ettim ama
çağrımı kabul etmediler. Bunun üzerine onları bıra-
karak dergaha yalnız gittim, baktım onlar buraya
benden önce varmış” (Sehlegî, 153) bk. Bu eser: s.
97

Tevhid

Sûfiliğin nihâî hedefi çokluktan ve ikilikten kurtulup birliğe (kesretten vahdete) ermektir. Bâyezîd sekr, galebe ve fenâ halinde iken sadece Allah'ı görüyor, gözü Ondan başkasını görmüyor, bu durumda iken dilinden buna göre sözler çıkıyordu. Bâyezîd'e tevhidin ne olduğu sorulunca “yâkîn” (kesinkes bilgi ve kanaat) demiş, yakın nedir sorusunu da şöyle cevaplamıştı:

“Yâkîn, halkın bütün hareketleri ve sükûn halleri Allah'ın fiilidir, O'nun fiilinde ortağı yoktur, diye bilmektir. Rabbini böyle tanırsan ve bu kanaat sende yer ederse O'nu bulmuş olursun. Bu şu demektir: Allah birdir ve fiillerinde ortağı yoktur, O'nun fiilini işleyen başka hiç bir şey mevcut değildir.” (Sehlegî, 164) Sûfilerin “Allah'tan başka fâil yok, hakiki ve biricik fâil O” demelerinin anlamı budur. Buna tevhid-i ef'al da denir.

Bâyezîd'e, halkı nasıl gördüğü sorulunca “Onları Onunla görüyorum” demişti. (Sehlegî, 164) Yani o yaratıkları Allah'la kâim olarak görüyor, eşyayı kendi kendine bağımsız olarak mevcut olan varlıklar olarak görmüyordu.

“Şu Allah meselesi yazın yağan kara benziyor, varlığı da garib, kalışı da” (Sehlegî, 181) diyor Bâyezîd:

Bâyezîd'e biri sormuş: “Yüce Allah bir mi?” Demiş ki: “Senin dediğin gibi bir, bin tane. Bir iletir, bin de öyle. Ona sıfat verme, O'nu tarif de etme” (Sehlegî, 90, 163) Bâyezîd bu sözüyle Allah'ın mutlak gayb olan zatına işaret etmiştir.

Bâyezîd, “Sadece bir var, başkası yok, çok (sayı) birden çıkar, çoktan bir çıkmaz, hesab birsiz tamam

olmaz, bin olsa da onda bir olmasa bin bin olmaz” diyor. (Sehlegî, 91)

“Bâyezîd daha fazlasını istiyor, ama tevhidden fazlası da yok ki!” sözünü hiç dilinden düşürmezdi. (Sehlegî, 86)

Bâyezîd'in tevhidi benliğini yok edip Allah'ta fâni olma esasına dayanır. O çoğu zaman Allah'ta fâni olarak ikiliği ortadan kaldırır ve: “Ben oyum, O ben”, “Ben Senim, Sen de ben” der. (Sehlegî, 153)

Bâyezîd'e göre her şeyi Allah'tan bilme tevhidin gereği, zira yegane fâil, gerçek etkileyen sebep O. Ondan başka fâil ve sebep görenler bir tür şirke düşebilirler, âriflerin buna dikkat etmeleri lazım. Ahirete intikal ettiği gece hitap gelir: “Bâyezîd'e ne getirdin?” Bâyezîd: “Hiç bir şey, ama şirk de getirmedim” Hitab: “Ama süt gecesini hatırla”. Bâyezîd, bir gece süt içmiş, karnı ağrımış, gayr-ı ihtiyari “süt içtim karnımı ağrıttı” demişti. Kendisine işte bu durum hatırlatılmıştı. (Attâr, 209) “Rivayet olunur ki pir-i Bistâm ki/yani Bâyezîd-i Sahib-i ikdam. Bakıp her haline ol Merd-i Fâik/Arayıp bulmadı bir Hakka layık/Dedi bir Hakka layık iş yok el-Hak/Meğer varsa tevhidim var ancak/Dediler bilmez misin süt yediğin/Yüreğimi süt ağrıttı dediğin/Bu resme “sende bulunur mu tevhid?”/Acab sen kandasın ya kanda tevhid! (Aziz. M. Huddî, Külliyyat, 1340, İst. s. 35)

Bâyezîd Allah, zat, sıfat ve isimler konusunda dikkate değer şu bilgileri verir: İsimler tümüyle sıfatların ismidir, Allah ismi ise zat ismidir. İsimler belli bir mananın alâmetidir. Mana bir alâmet olup zât onunla bilinir, isimler de sıfatları tanımaya yarayan alâmetlerdir. Sıfatlar ise zatı tanımaya yarayan alâmetlerdir. Bir kimse sıfatları ikrar eder de zatı ikrar etmez ise müslüman değildir. Sıfatlardan evvel

zâtı ikrar edene müslüman adı verilir ve onun ayrıca sıfatları da ikrar etmesi gerekir. Bunun delili: Bir kimse lailahe illallah diyecek yerde lailahe illerrahman veya lailâhe illerrahim dese, sonra diğer tüm isimleri bu şekilde zikretse Lailahe illallah demedikçe müslüman olmaz. Bu bir tek ismi, ikrar eden Allah'ı ikrar eder Bütün isimler bu isme dahildir ve ondan çıkar. Tüm isimlerin manaları bu isimden çıkar. İsimlerin vücudu da bu isme dahildir. Bu isim, kendi dışındaki isimlere muhtaç değildir. Bunun delili bu ismin Hak Teâlâ'ya özgü oluşu, ondan başkasına verilmeyişidir. Oysa bu isim dışındaki bütün isimler Hak Teâlâ ile halk arasında ortakdır. Bu isimlerin anlamlarından yola çıkarak bir kimseye âlim, rahim ve kerim gibi adlar verilebilir. Ama Allah adı verilemez. Çünkü bu, kendisinden başka Tanrı bulunmayan Hak Teâlâ'ya özel bir isimdir. Bir kimse tüm isimlerden her hangi birisiyle Allah'a dua etse mutlaka ondan kendisinde bir nasib bulur. Allah ismi öyle değildir. Çünkü Allah, Onun kulundan aldığı nasibtir. Bunun anlamı şu: Rabbından rahmet talep eden: “Ya Râhim!”, kerem isteyen: “Ya Kerim!”, ihsan isteyen: “Ya Cevâd”, der. Bir anlam taşıyan her hangi bir isim duada zikr edilince, dua eden din ya da dünya işlerinde bu isimden bir nasib alır, oysa Allah ismi dua edeni sadece Allah'ın birliğine çağırır. Nefsin bunda bir nasibi yoktur. Allah'tan ihsan isteyenler sıfat isimleriyle dua etsinler. Allah'ın zatını isteyenler zat isimleriyle (Selbi sıfatlarla) O'na dua etsin”. (Sehlegî, 107)

İsm-i âzamdan sorulunca: “Lailahe illallah demen ve senin artık ortada bulunmaman, demişti. (Sehlegî, 109) Diğer bir seferinde aynı soruya: “Lailahe illallah de ve burada sâbit ol”, demiş, bu nasıl olacak denilince: “Zikr ettiğin zaman anlarsın” diye cevap vermişti. (Sehlegî, 145)

Yaygın olan telakkiye göre Allah'ın bir ism-i a'zamı vardır. Bunu bilen onu okuyunca her şeyi yapar. Adamın biri Bâyezîd'e: "İsm-i a'zamı bildiğini haber aldım, bunu bana öğretmeni arzu ediyorum", demiş. Bâyezîd:

"Allah'ın ism-i a zamının belli bir sınırı yok, ama sen O'nun birliği için kalbini arındır, bunu gerçekleştirence dilediğin isimle dua et, onunla dünyanın bir ucundan öbür ucuna gidebilir, sonrada gelir ve (gördüklerini) tavsif edebilirsin". Adam: "Subhanallah hiç böyle şey olur mu?" deyince Bâyezîd:

"Evet evet olur. Allah'ın ism-i a'zamı ile arz ve semalarda dolaşmak fazla önemli bir şey değildir. Çünkü Allah dışındaki her şey O'nun ayakları altındadır, artık. Bu ayaklarla dilediği yere gider" dedi. Adam:

"Peki bu hangi makam oluyor?" Bâyezîd: "Makam O'nun sıfatı değildir. Fakat o, altı yüzü olan bir aynaya benzer. Allah halkına nazar etmek dilediği zaman, kendine ayna edindiği bu adama bakar, halkını onda görür ve işlerini yönetir." (Sehlegî, 159)

Bâyezîd'in duası: "Daha ne zamana kadar Seninle benim aramda şu benlik var olacak? Senden niyazım şu: Bende ki benliği benden al ve yok et ki, benliğim Sen olasın ve sadece Sen kalasın, Kendinden başka kimseyi görmeyesin ey Aziz!" Bâyezîd diyor ki, Allah bu duamı kabul etti, ancak beni de heyecanlandırdı. (Sehlegî, 160)

"Allahu Ekber" (Allah en büyüktür) diyen bir adama Bâyezîd sordu:

"Ne demek Allahu Ekber?"

"Allah her şeyden daha büyüktür, anlamına gelir."

“Yazık ki O nu sınırlamış oldun. O nunla beraber başka şeyler mi var ki Allah onlardan daha büyük olsun.

“Peki ya Allahu Ekber ne demektir?”

“O, o kadar büyüktür ki insanlarla kıyaslanması bile söz konusu olamaz veya o kıyasın yürüdüğü alana girmez veya o duyu organlarıyla idrak edilemez.” (Sehlegî, 115)

Baklî, Bâyezîd'in: “O'nu, O nun nuru ile gördüm ve anladım ki: Her şey O”. (Heme ost) Şerh-i Şathiyat, 116) dediğini nakl eder. Bâyezîd'e göre Allah'ın bulunduğu bir yerde, Ondan başkasının adı okunmaz, onların varlıkları söz konusu bile olmaz. O, o kadar uludur ki diğer varlıklar yanında hiçtir. VeleVKi onlar gerçek anlamda var olsun... O hep, masvia hiçtir, “Heme ost” bu demektir.

Halk-Aydınlar-Seçkinler

Bâyezîd insanları avam, havas ve havassın havassı olmak üzere önce üçe ayırıyor sonra bunları da kendi aralarında çeşitli gruplara ayırıyor. İnsanları böyle sınıflandırırken onların davranış tarzlarını, niyet ve amaçlarını dikkate alıyor. O'nun nazarında kâmil insan denilen üstün kişinin kim olduğunu anlamak için bu sınıflandırmaya bakmak gerekiyor:

Halk (Avam) Halk kulluk görevini muhafaza hususunda beş gruptur: 1- Öyle kullar vardır ki, günahkârdır, tereddütleri vardır, pişmanlık da duymazlar. Kendilerini kandıran dünyaya aldanmış olduklarından ahireti de unutmuşlardır, geçici dünya malı ile yetinirler. Bunlar Rablarından korktuklarından O'nun hakkını ve O'na nasıl saygı gösterilebileceğini bilmezler. Bunlar ısrarlı değillerdir. Allah'tan

korktuklarından vaad ve tehdid konusunda hain de-
ğillerdir. Tevbe ederlerse Allah kabul eder, tevbesiz
ölürlerse işleri Allah'a kalmıştır, dilerse azab, dilerse
affeder ve bu Onun adaletidir. 2- Gösteriş için ve
halk övsün diye ibadet edenler,. Bunlar Allah'a iba-
det ve hizmet yolunda çabalarlar ama aynı zamanda
bu sayede halk nazarında itibarlı, dünyada şan ve
şeref sahibi olmayı da isterler. Ahirete karşılık
dünya ile yetinir, dünyada da halkın takdiriyle tat-
min olurlar. Bunlar hüsranda kalan gafillerdir. 3- Bu
zümred ekiler hakkını yerine getirme hususunda
Allah'a itaatkâr olup onu dinler, tüm farzları eda
eder, günahlardan kaçınır, vebâlden uzak kalır, ilâhi
emirlere uyar, Hz. Peygamber in sünnetine bağlı ka-
lırlar. Bunlar hem Allah'a hem kendilerine, hem de
tüm mü minlere karşı dürüst davranırlar. Onun için
Allah katında da insanların nazarında da makbuldur-
lar. Allah'a olan kulluk görevlerini aksatmaz, bu hu-
susta istikamet üzere olurlar. 4- Bu zümred ekiler iyi
işlere rağbet eder, farzları ifâden sonra nâfile ibadet-
lere de yönelirler. Pek çok nâfile ibadeti yapar, hay-
rata tâlib olur, ahiret karşılığı dünyalarını satar ve
bütün günlerini Allah'a ibadet ederek geçirirler.
Bunlar Allah için iş yapar, sevab ister, rızasını umar,
O'nun katında olana rağbet edip nebi ve resullere
tâbi olurlar. Ne mutlu bunlara! 5- Bu zümred ekiler
Allah'ın rızasını kazanmak için uğraşır didinir, nefs-
lerini terbiye eder, kusurlarını tesbit için nefs üzerin-
de durur, Hakk'ın düşmanı ile savaşırlar. Gayretli
olup gece uyumaz ve korku içinde bulunurlar. Nefs-
lerine muhalefet eder, heva ve heveslerine uymaz-
lar. Nefslerine karşı soğuk davranır, onu ezmek
ister, onu dosdoğru olan yola sevk ederler. Bu yolda
nefs düşe kalka giderken onlar sürekli olarak düş-
manlarıyla savaşırlar; Allah, düşmanları nefse karşı
zafer kazanmalarını nasib edene kadar savaşları

sürüp gider. Bunlar iyi kişiler olup Mevlâlarının kul-
luk hakkını gözetirler.

Havas: Bunlardan bir bölümü şaşkınlık hali için-
dedir. Gelen feyzleri taşıyamaz, bundan kurtulmak
ister, ancak iradeleri yoktur. Diğerini Hak dost edin-
miştir, onlar da hiç burdan ayrılmayız derler. Üçün-
cü zümreyi Allah öyle kuşatmıştır ki hiç kıpırdaya-
mazlar. (Sehlegî, 104)

Avam ve havassın tuttuğu yol da beştir. 1- Tev-
be edip Allah'a dönen. Allah'ın emirlerine uyamadık-
ları için pişman olup gönülleriyle ona yönelen, halk-
tan kaçıp Hakka sığınan, insanlar, 2- Allah'tan kor-
kan, mahzun olan, ümitli, hevesli ve kaygılı olan,
Rabbına karşı asilce davranan, vaadinde sâdık olup
Allah'ın nimetlerine şükreden, kazasına razı olup
Onunla nimetlenen insanlar. 3- Kendisini Allah'tan
alı koyan her şeye karşı ilgisiz kalıp dünyadan yüzçe-
viren, ahirete yönelen, Mevlâsının zikrini tüm yara-
tıklara tercih eden insanlar, 4- İşini Allah'a havale
edip O'nun verdiği ile kanaat eden, kalbi Onunla
huzur bulan, O'nun katında olana bağlanan, O'na
gönül veren, Onunla ünsiyet edip yakınlığına ermek
isteyen, dünya ve ahirette Ondaki başkasını isteme-
yen insanlar. (Sehlegî, 125-127, Sehlegî'de nakledi-
len bu parça eksiktir.)

Bâyezîd bu üç grubun kendi aralarında bir çok
küçük gruplara ayırdıktan sonra her birinin kendine
göre bir yol tutarak Hakka gittiklerini söylüyor ve
Hakka giden yolların çok olduğuna dikkat çekiyor.
Ona göre cennet için, lutuf ve nimet için, azabtan
kurtulmak için ibadet eden bir çok zümreler var ama
en iyisi Ondaki sadece O'nu istemektir. O senin
olunca zaten her şey senin olur. Bizzat Bâyezîd'in
kendisi için seçtiği tek yol budur ve ona göre bu yol
seçkinlerin, büyük velilerin, kâmil insanların,

ariflerin ve aşıkların yoludur. Hak aşıkları Hak'tan sadece onu isterler. "Allah Teâlâ insanlara bazı şeyleri emretti, bazı şeyleri de onlara yasakladı, onlar da O'na itaat ettiler. Buna karşılık Allah onlara hilatlar giydirdi, onlar da bu hilatlarla meşgul oldular, "Ben ise Allah'tan sadece Allah'ı istiyorum", diyor Bâyezîd. (Sülemî, 72, Sehlegî, 168)

Menkıbeye göre Hak'tan Bâyezîd'e gelen nidâ: "Bâyezîd, hariç herkes benim kulum, o ise dostlarımdan bir dost, bir veli, çünkü herkes benden bir şey istedi ve istediği şeyi alıp döndü. Sadece Bâyezîd'dir ki benden beni istiyor". (Sehlegî, 96)

Bâyezîd, müridi Ebu Musa Deybülî'ye demişti ki:

"Ey Sofu! Dikkatli ol, tüm Peygamberlere verdiklerini sana verse yine de sen şunu söyle: "Senden, Senden başkasını istemem". (Sehlegî, 99) Bâyezîd çevresindeki yetenekli müridlerine hep bunu tavsiye etmişti. Yunus'un: "Bana seni gerek seni" diye ifade ettiği anlayışın kaynağı budur.

"Allah, huzuruna giderken beni bin durakta durdurdu, her bir durakta bir memleket vermeyi teklif etti, "Bunları istemem" deyince son durakta sordu: "Bâyezîd! Ne istiyorsun?" Cevabım şu oldu: "İstememeyi istiyorum! (Sehlegî, 146) Kulun efendisi karşısında iradesi ve isteği olur mu? Efendisinin iradesi ve isteği onun da iradesi ve isteğidir." Onun için Bâyezîd Hak Teâlâ'ya "Benim için sen iste, hakkımda neyin hayırlı olduğunu sen benden çok daha iyi bilirsin" demişti.

Bâyezîd mülk ve melekût, madde ve mana aleminde uzun bir yolculuk yaptıktan sonra Hak'a erince hitap geldi: "Gördüğün her şeyi sana bağışladım"

"Bilirsin ki ben bir şey görmedim, (sadece seni gördüm.)"

“O halde dile benden dileğini?”

“Senden sadece seni diliyorum”.

Bâyezîd'in “Dilememeyi dilemek, istememeyi istemek, irade etmemeyi irade etmek, arzu etmemeyi arzu etmek” anlayışı her şeyden evvel fena anlayışının eseridir. Hak karşısında fani olan sâlikte her şeyden evvel irade ve taleb yok olup gider, Hakk'ın iradesi ve taleb ettiği şey onun yegâne irade ve taleb ettiği şey olur. Buna kusûdî fenâ denir ki sevenle sevilenin maksatlarının, muradlarının ve mutluluklarının bir veya aynı olması demektir.

Hak Teâlâ beni benden iyi bildiğinden hakkımda neyin daha hayırlı olacağını da benden iyi bilir. O halde kulun ilâhi huzurda boynunu büküp elpençe durmasından başka yapacağı bir şey yoktur. Gerisini O bilir ve gereğini yapar. İhtiyacı Ona sözle değil, hal diliyle arz etmek daha doğru.

Cennet-Cehennem

Mü'min ve müslümanlara Kuran ve hadislerde va'dedilen en önemli şeylerden biri cennet ve ondaki nimetlerdir. İnsanlar cehennem ve ondaki azab ile de aynı şekilde tehdid edilmişlerdir. O halde cehennem korkusu ve cennete girme ümidi İslâm'da çok önemlidir. Fakat şüphesiz ki bunlardan daha önemli ve en değerli olan Allah'ı temaşa etmektir. Arifler, aşıklar ve veliler bütün dikkatlerini en yüksek hedef olan cemâl-i bâ-kemâli seyretme noktasında yoğunlaştırdıklarından, özellikle vecd ve şevk (coşku ve özlem) hali baskın gelince sadece temaşayı ister, onun dışındaki her şeye ilgisiz davranır, hatta bazen o büyük nimet karşısında öbür nimetleri, bunlar ne kadar önemli ve değerli olursa olsun küçük görürler. Bütün büyük sûfilerde bu anlayışa

rastlanır. Bunun en büyük temsilcisi de Bâyezîd'dir. Bu konudaki menkıbeleri ve sözleri:

“Cennetin muhabbet ehli katında önemi yoktur, Mahabbet, muhabbet ehli ile cennet arasında perde olmuştur.” (Sülemi, 70) Sevgi, cennetle aralarında perde olduğu için onu göremez, onunla ilgilenmezler. Sevenin ilgilendiği ve istediği biricik şey sevgilisi-
dir.

Bu noktayı daha bir vurgulamak için diyor ki Bâyezîd: “Allah'ın öyle kulları var ki, cennette tema-
şa halinde iken araya bir perde çekilse tıpkı cehen-
nemlikler cehennemden feryâd ettikleri gibi cennet-
ten feryad edip imdad isterler. (Kuşeyrî, 629) Ebu
Nuaym, X, 34, Sehlegî, 141)

Allah'ın öyle kulları var ki bir an Onunla aralanna
perde çekilse, sonra bütün cennetler onlara verilse
buna razı olmazlar. Bunlar dünya ve onun lüksüne
nasıl dalabilirler?” (Sehlegî, 170) “Cennet en büyük
perdedir, zira cennettekiler cennette huzur bulur, cen-
netle huzur bulan ondan başkasıyla huzur bulmuş olur
ve bundan dolayı o perdelidir”. (Bedevî, 30)

Bâyezîd der ki: “Cennettekiler birbirini ziyarete
çıkırlar, döndükleri zaman bir takım gayet güzel şe-
killer ve tablolar tercihlerine sunulur. Bunlardan biri-
ni tercih eden (Hakk'ı) ziyarete gitmez”. (Sehlegî,
142) İbnu'l-Cevzî, Teblis, 323) Çünkü cennet nimet-
leri onu bundan alıkoymuş ve oyalamıştır.

“Allah razı olduğu ve ilâhî rızayı kazanma merte-
besini lutf ettiği kuluna cenneti verir değil mi?” diye
soruyor. “Evet”, cevabını alınca yine soruyor: “Eğer
bir kuluna rızasını lutfederse o kul cennetteki köşkle-
ri neden umsun?” (Sehlegî, 115)

Bâyezîd şöyle bir anlayış geliştiriyor: “İnsan için

en yüce hedef Allah, Ondan daha önemli ve değerli olan bir şey de yok. Ondan sonra en önemli ve değerli olan da Onun sevdikleri ve dostları: Nebiler, resuller, sıddıkları, arifler, veliler, âşıklar. Allah bu kullarını cennet için yaratmış, bir bakıma doğru. Ama daha doğrusu şu: Cenneti bunlar için yaratmıştır. Bunlar cennette oldukları için sevinirler, öğünürler, bunda hakları da var. Ama bundan daha ilginç olan ve çoğunun yeterince dikkat etmediği bir gerçekte şu: Kendisinde bu insanlar bulunduğu için cennet de sevinir ve öğünür. Zira bir yerin şerefi orada bulunanlar. (Şeref-i mekân mekinledir.) Onun için Bâyezîd, arifler cennet için sevab, mükafat: cennet de ârifler için vebal, cezadır”, diyor. (Sehlegî, 118) Bu sözü ile cennete kanıp temaşadan mahrum olanların kaybına dikkat çekip: “Cennet ârifler için değil, ârifler cennet için nimettir” diyor.

Bâyezîd'e göre eğer üstün nitelikli haz ve zevklerin yaşandığı yer cennet ise iki cennet var: Nimet cenneti, marifet cenneti. Marifet cenneti ebedidir, (hem dünyada hem ahirette var), nimet cenneti sürelidir. (Sadece ahirette var) (Sehlegî, 114) Nimet cennetinde bedeni tatmin eden maddi ve hissi haz ve zevkler var, marifet cennetinde ise ruhu ve gönlü tatmin eden manevi ve ilahî hazlar ve zevkler var ve bunlar evvelkilerden çok daha önemlidir.

Bâyezîd sûfiyi şöyle tarif eder: “Sağ elinde Allah'ın kitabı, sol elinde Allah Resulu'nün sünneti var. Bir gözüyle cennete, öbürüyle cehenneme bakar (ama ikisinde de gözü olmaz) dünyayı peştemâl gibi sarar, ahiretle üstünü örter ve bu ikisi arasından Mevlaya hitab edip: “Lebbeyke Allahümme Lebbeyk (Allah'ın emrine uydum, huzuruna geldim, sadece seni isterim)” der. (Sehlegî, 124) Sûfi budur işte.

Bâyezîd halini şöyle anlatır: “İhsanlarla sınan-

dım, önce bana dünya nimetleri arz olundu ama ona iltifat etmedim, sonra ahiret nimetleri arz olundu, nefsim ona meylettı. Bunun bir oyun olduğu hususunda beni uyarınca ondan da yüzçevirdim. Bu tür maddi şeylere kanmadığımı görünce ilâhî bahşışler alanını bana açtı". (Sehlegî, 153) İnsanların üç zümresi burada da ortaya çıkar. Amacı dünya veya ahiret veya Hak olan. Şöyle der: Dünya, dünya ehli için aldanış içinde aldanış, ahiret ehline ahiret neşe içinde neşe, Allah sevgisi ise nurdan bir neşedir. (Sehlegî, 124) "Cennet nedir? Çocukların oynacağı!" (Bedevî, 31)

Cennet cennet dedikleri
Bir ev ile bir kaç huri
İsteyene ver sen onu
Bana seni gerek seni.

diyen Yunus'un ilham kaynağı bu anlayıştır.

Bâyezîd cehennemi de cennet gibi değerlendiriyor. Cehennem insanı yakar ama aşk ateşi de insanı yakar, ondan uzak ve ayrı olmanın verdiği ruhî azab ve ızdırab cehennemdeki işkenceden daha az elem verici değil ki. Ancak bunu arifler ve âşıklar bilir. Bakın bu konuyu nasıl yorumluyor şeyh: "Allah'ı bilmeyenler için cehennem azab yeridir ama cehennem için de Allah'ı bilen ârifler azab olur". (Sehlegî, 118) Arifler ve âşıkların cehennemde bulundukları farz olursa bunda cehennem elem duyar.

Bâyezîd'in ünlü açıklaması şu: İstiyorum ki bir an evvel kıyamet kopsun da gidip cehennemin bir ucuna çadır kurayım. Zira cehennem beni görünce sönuverir, böylece halkın rahat kavuşmasına sebep olurum". (Sehlegî, 147)

"Kıyamet günü cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme gönderilince ben cehenneme gönderilmemi isterim" diyen Bâyezîd'e sordular:

Neden? Çünkü dedi, cehennemde de olsalar Hakk'ın lûtf ve ihsanının evliyasıyla olduğunu halk görmüş olur.” (İbnu'l-Cevzî, 329)

Bâyezîd bazan Yunus gibi cehenneme meydan okur. “Cehennemde nedirki! Eğer onu görürsem hırkamin ucuyla söndürüveririm.” (İbnu'l-Cevzî, 321) “Cehennem dediğiniz de nedir ki? Yarın gider yaslanırım ona ve Cehennemdekilerin yerine kendimi feda ediyorum, derim ve onu yutarım”. (Bedevî, 31)

Bâyezîd'in bu tutumu bazen cehennemin azabından evvel Allah'ın gazabını ve ondan ayrı kalmanın verdiği derin ve sonsuz elemi vurgulamaktan, bazan da insanlara olan şefkatından ileri geliyordu. O: “Ya Allah! Eğer ezeli ilminde bir tek kişiye de olsa azab etmeyi takdir ettinse beni cehenneme at ve bedenimi de o kadar büyüt ki orada başkasına yer kalmasın” demişti. (İbnu'l-Cevzî, 334) Bütün insanların yerine cehennemde beni yaksa, onu sevdiğimi iddia eden biri olarak fazla bir fedakarlık göstermiş olmam”. (Sehlegî, 102)

Menkıbeye göre Bâyezîd'i bir elinde ateş, bir elinde bir kova su olduğu halde dolaşır bir halde görmüşler ve ne yapmak istediğini sormuşlar:

“Şu ateşle cenneti yakmak, şu su ile de cehennemi söndürmek istiyorum, taki kim cennete girme ümidi, kim cehennemde yanma korkusu olmadan Allah'a ibadet ediyor, ortaya çıksın! Cennet ve cehennem olmasa O na ibadet edilmeyecek mi?

Bâyezîd bu sözleri coşku ve manevi sarhoşluk esnasında söylemişti. Bunun içindir ki kendine geldiği zaman cennetin de cehennemin de önemini vurguluyordu. (bk. bu eser. s. 172.)

Daha sonraki dönemlerde tasavvuf şairleri bu kavramları (mazmunları) çok daha serbest bir biçimde dile getirmişlerdir:

Sırat kıldan incedir kılıçtan keskincedir
Varıp onun üstüne evler yapasım gelir.
Altında gayya vardır, içi nar ile pürdür
Varıp ol gölgelikte biraz yatasım gelir.

(Yunus Emre)

Münacaatları

Bâyezîd'in bir takım duaları, niyazları ve yakarışları var ki onun tasavvuf anlayışını özlü ve doğru bir şekilde yansıtır. Allah'la arasındaki derin bir saygıdan kaynaklanan çok samimi münacaatları, onun Hak, halk ve kendisi hakkındaki görüşlerini bu bağlamda daha çarpıcı ve daha anlamlı bir şekilde dile getirir.

İlâhî! Seninle olduğum sürece en büyük benim, kendimle olduğum sürece en küçük benim!” (Attâr, 207)

Allah'ım! Ne zamana kadar benimle senin aranda benlik-senlik olacak? Benim benliğimi ortadan kaldır ki “ben”im senin ile (var) olsun da ben hiç olayım” (Attâr, 207)

Mevlâm! Beni sana yoksulluk ve züğürtlük ulaştırdı. Lütfun bunu ortadan kaldırma. (Attâr, 207)

“Ya Rab! Bana ne zâhidlik, ne sofuluk, ne âlimlik lazım. Eğer beni bir şeye layık görüyorsan beni senin sırlarından bir sırı lâayık kıl ve dostların arasına kat! (Attâr, 208)

İlâhî şimdi korku içinde olduğum halde seninle olmaktan bu kadar mutluyum! Bana emniyet bahşettiğin zaman acaba mutluluğum nasıl olacak? (Attâr, 208)

Şatahât-Coşkulu İfadeler

Bâyezîd tasavvuf tarihinde şathiyeleriyle ünlüdür. Yaşadığı dönemde onun kadar şathiyesi olan bir başka mutasavvıf yoktur.

Çoğulu şatahât ve şathiyat olan şatahı sözlükte hareket etmek, sallanmak ve taşmak anlamına gelir. (Serrac, 453) Arapça olan bu kelimenin Süryânî dilinden alındığını söyleyenler de olmuştur. Şatah kelimesine çeşitli dönemlerde ve çevrelerde bazıları olumlu, bazıları olumsuz pek çok anlam yüklenmiştir. Yüklenen anlamların çoğu da birbiriyle çelişiktir. Onun için bu terimin anlamı olmak üzere söz konusu edilen hususların olumlu, olumsuz, çelişkili ve tutarsız olmaları tabiidir. Yine bu yüzden bu terimin ifade ettiği kavramı ya da anlamı bir tek tanımın kapsamına almak çok zordur. Bu terime tasavvuftan yana olanlarla ona karşı olanların farklı, hatta zıd manalar vermeleri meseleyi daha da anlaşılmaz hale getirmektedir.

Şatah terimine mutasavvıfların farklı anlamlar vermeleri, doğrudan tasavvufî hayatın mahiyetiyle ilgilidir. Şatah denilen sözleri söyleyen sûfilerin farklı mizahta olmaları söyledikleri şatahların da farklı olmalarını gerektirmiştir. Bu farklı şatahları ancak çok genel bazı benzerlikleri dikkate alarak bir grupta toplamak mümkündür. Bu durumda bile birbirine zıd kavramların bir araya gelmesi söz konusudur.

İlk sûfî yazarlar genellikle şatah hakkında eserlerinde yer vermekten kaçınmışlardır. Bunun sebebi bu nitelikteki sözlerin şeriat uleması karşısında savunulmasının zor oluşudur. Sadece Serrâc şatah konusunda genişçe bilgi vermiştir. (el-Luma, 453-515)

Şatah teriminin tarifine geçmeden evvel şu hususu hatırlatmakta fayda var. Şatahın ne olduğunu an-

lamaktan çok ne olmadığını anlamak daha kolaydır. Şatah sûfilerin sözleridir ama sûfilerin bütün sözleri şatah değildir. Bu sözler içinde, en azından şer'î mantıka aykırı gözüken, aklen de garib karşılanan, ilk bakışta anlaşılması zor olan alışılmamış sözlerdir. Şatahın bu niteliği bazan onun derin anlamlar taşıyan hakimane söylenmiş özgün sözler şeklinde tarif edilmesine de sebep olmuştur. Hem şer'î ve zahirî mantiğa, hem de aklî esaslara göre tuhaf sayılan alışılmamış sözler olduğu için şathiyelere saçma ve tutarsız sözler nazarıyla da bakılmıştır. Bazan şatah denilen sözler akla ve zahirî hükümlere ters düşmekle kalmaz, kasd edilen mana anlamının son derece zor, bazan da imkansız olduğu bir muamma halini alır. Kast olunan mana çok kapalı olduğu için de herkes bu sözlere kendine göre bir mana verir ve bunların hepsi az çok doğru da sayılır. O halde kelimenin sözlük anlamını da dikkate alarak denebilir ki genellikle şatah, aklî ölçüleri aşan, şer'î hükümlerin dışına taşan, her hangi bir kayda bağlı kalmadan, son derece serbest bir biçimde söylenen sûfi sözleridir. Tasavvufî duygu ve düşüncelerin hür bir biçimde dile getirilmesidir.

Serrac şatah konusunu sunarken: “Görünüşte çirkin ve ölçüsüz ama özü itibariyle sağlıklı ve doğru sözler” diye tarif eder. Sonra şu tarifleri de verir: “Şatah, kuvvetli bir şekilde taşan, şiddetli bir galebe ve galeyan haliyle coşan vecdin niteliğini dile getiren garib ifadelerdir”. (Serrac, 453)

“Şatah, vecd ehlinin sırlarının (ruhlarının) hareketidir. Vecd güçlü olunca, bu vecde işitenin garib karşılayacağı bir ad koydular. Şatahı işitenlerden bir kısmı onu inkâr ettiği için fitneye düşer, helak olur, bir kısmı onu inkar etmediği, anlamını bilenlere sorup öğrendiği için kurtuluşa erer.” (Serrac, 453)

“Şatah, kaynağından vecdi dile getiren söz olup bir iddia anlamı taşır. Ancak şatah söyleyen kendinden geçmiş olup (ilâhî bir) koruma altındadır”. (Ser-rac, 422)

Şatahın özellikleri: Şiddetli vecd, ittihad (ittisal) mahiyetinde derin bir ruhi tecrübe, sekr hali, iç alemde işitilen ve ittihada işaret eden bir ses, şuurlu olmama hali. (Bedevî, 10) İlk bakışta ve görünüş itibariyle şatahın genel nitelikleri ve belirleyici unsurları bunlardır. Ancak şatah denilen sözler içinde, özellikle Bâyezîd'e nisbet edilen sözler arasında derin bir teemmülün, ince bir şuurun ve güçlü bir idrakın se-meresi olan hakimâne sözler, gayret anlamlı ifadeler ve gerçeği yansıtan ibareler de vardır. Beklî, Cüneyd'in: “Zenginlik Rabb'in fakirlik kulun kisvesi (vasfı)dir”. “Kendi vasıflarından fâni olan kul bekayı tam olarak bulur” (bk. Şerh-i Şathiyat, 158-161) sözünü şathiyeye örnek olarak verir. Halbuki bunlar bütün sufilerin hem sekr, hem sahv halinde söyledikleri alışılmış ifadelerdir.

Şatah'ın bir özelliği de “Bir dava, bir iddia, bir benlik” içermesidir. Bu ifadelerin bazısında sûfî iddialı konuşmakta ve kendini olağan üstü sıfatlara, bazan da ilâhî vasıflara sahip biri olarak takdim etmektedir. Bâyezîd'in: “Benim gibisini yerde ve göklerde göremezsiniz” (Baklî, 134) demesi böyledir. Bunun için Cürcânî, şatahı: “Benlik ve iddia kokan sözler,” diye tarif ettikten sonra bunun âriflerin göz-yumulması gereken basit hatalarından olduğunu söyler. Hata oluşu ise hakikat ve marifet ehli olanların bu açıklamayı ilâhî izin söz konusu olmadan yapmış olmalarındandır. (Tarifat, 112, Gazalî, el-implâ, İhya, I/77)

Şatah hem nas ve nakil, hem de akıl ve mantık yönünden tuhaf karşılanan ifadeler olduğu için bu

sözleri bir çokları saçma, anlamsız, sûfilerin sayıklamaları, hatta hezeyanları olarak görmüş, üzerinde durmaya ve yorumlamaya değer bulmamıştır. Bu sebeple şatahla tammme (tammât, ipe sapa gelmeyen laflar) ve türrehât (hezeyanlar) aynı hükümde tutulmuştur. Doğruluğu ve haklılığı akıl ve nas ile kontrol edilemediği için bir çok dinsiz, mülhid ya da zevk ve keyf ehli ve laubali kişiler kendi şahsi görüşlerini şatah diye takdim edip şataha gösterilen hoşgöründen yararlanmak istemişlerdir. Bunların şatah diye ortaya attıkları sözlerin çoğu küfür ve hezeyandır. Tekerleme denen sözler de bu anlamda şatah sayılır. Şataha tanınan hoş görü sebebiyle meydana gelen geniş bir serbesti sahasında bir çok mutasavvıf ve düşünür fikir ve kanaatını serbestçe ifade etme imkanı bulmuş, bu da şatah denilen sözlerin bir bölümünün hakimane, ibretâmiz, nükteli ve ahlakî içerikli olmasını sağlamıştır. Büyük sûfilerin şathiyelerini kendine göre yorumlayan Gazalî âşikâne tasavvuf edebiyatını büyük ölçüde şatah olarak görür, bunda da haklıdır. (bk. İhyar, I, 42)

Sûfilerin sözleri insan sözleridir. Öbür insan sözleri gibi kabul edilir, yararlanılabilir, fakat kabul edilmeyebilir de. İslâm'a aykırı gördüğümüz şatah denilen sûfî sözleri eleştirmek ve reddetmek her müslümanın hakkı olmakla beraber, şatah söyleyen sûfileri suçlama, bunların müslüman olmadıklarını söyleme konusunda şu ölçüye dikkat etmek lazımdır. Şatah söyleyen sûfî Bâyezîd, Şiblî, Gazalî ve İbn Arabî gibi ehl-i sünnet tasavvufu tarafından kabul edilip muteber sayılan biri ise onlara kesinlikle bid'atçı, sapık ve kâfir dememek, ama sözlerini eleştirme ve kabul etmeme hakkımızı da saklı tutmamız lazımdır. Genellikle yaşayışı ve ifadeleri ehl-i sünnet esaslarıyla uyuşmayan kimselerin şatahları, (şahsiyetleri) de reddedilir, kabul edilemez. Bâyezîd'in bazı

şathiyelerini Cüneyd Bağdadi yorumlamış, bunların aynu'l-cem ve istiğrak halinde, sülûkün başlangıcında söylenen sözler olduğunu belirtmiştir. (bk. Serrac, 461-479) Baklî Bâyezîd'in şathiyeleri hakkında daha geniş açıklamalar yapmıştır. (bk. Şerh-i Şathiyat, s. 78-150)

Bâyezîd'in Şathiyeleri

Şimdi burada Bâyezîd'in ünlü şathiyelerini ve bunların kısa açıklamalarını aşağıda veriyoruz:

Bâyezîd, bir yahudi mezarlığından geçerken: “Bunlar mazurdular”, bir müslüman mezarlığından geçerken: “Bunlar aldanmışlardır”, demişti. Serrac şu yorumu yapar: Bâyezîd Allah'ın yahudiler hakkındaki ezeli takdirine bakıp: “Bir bakıma mazeretleri var, kaderleri bu imiş, bununla birlikte Allah verdiği hükümde âdildir”, demek istemişti. Müslüman mezarlığına bakınca, bunların amel ve ibadetle kurtuluşu ve cennete girmeyi uman kimseler olduklarını, oysa Allah'ın fazlı ve lütfu olmadan kimsenin kendi çabasıyla cennete giremeyeceğini, çünkü çok az olan amel ve ibadetin sonsuz ve ebedî olan Allah'ın lütuf ve nimetlerinin karşılığı olamayacağını dikkate almadıklarını ifade edip onların bu yönden aldanmış olduklarını belirtmişti. (Serrac, 474, Baklî, 88) Başka bir seferinde yahudi mezarlığından geçerken:

“Bunlar ne yaptılar ki işkence ediyorsun? Artık vazgeç! Büyük (günahları) başlarına getiren mukadderat! Affet onları!” (Bedevî, 31) demişti.

Baklî'nin şatah sayıp açıklamalarını yaptığı Bâyezîd'in diğer sözleri:

“Bir kul Allah'ın Muhammed'e verdiği yakınlığı, Musa'ya verdiği münacaatı, İbrahim'e verdiği dostluğu, İsa'ya verdiği izzeti bulmadıkça hakikat makamına erişemez.”

“Yerde ve göklerde benim gibisi yok”. “Benim gibisi görülüş değil! Ucu bucağı olmayan okyanus gibiyim”. (Baklî, 78-450, Sehlegî, 101, Kutu'l-kulub, II, 137)

“Bir gül bahçesinde ancak ikiyüz senede bir, benim gibi bir gül açar” (Attâr, 160)

Görülüyor ki: Şatahlar daha çok iddîa, bir meydan okuma ve benlik anlamı taşımaktadır.

“Adem (a.s.) ilahi huzurda bulunma halini bir lokmaya sattı. O, tüm insanlara şefaathçi olma yetkisi verse bana, bana göre bunun büyük bir önemi yok. Nihayet bir avuç toprak hususunda beni şefaathçi kılmış olur”. (Bedevi, 31)

“İlâhî! İlk insandan son insana kadar hepsini yaksan bir avuç toprak yakmış olursun, hepsini bağışlasan bir avuç topraktan azabını kaldırmış olursun.”

“İlâhî eğer ezeli ilminde kimi insanlara cehennemde ateşle azab etmeyi kararlaştırmış ise beni cehenneme at ve bedenimi o kadar büyüt ki başka birine orada yer kalmasın.” (Bedevî, 31)

“Bizden evvelkinden herbiri bir şeye boyun eğmiştir. Bizse, hiçbir şeye boyun eğmedik. Doğrudan doğruya ve tamamiyle kendimizi ona fedâ etmişizdir. Kendimizi kendimiz için istemiş değiliz. Çünkü sıfatımızdan bir zerre varlık sahasına çıksa yedi kat gök ve yer birbirine girer!”.

Bâyezîd'in şathiyeleri “sûfiler zümresinin süslü kuşu” diye bilinen ve bütün sünnî sûfiler tarafından büyük bir veli olarak kabul edilen Cüneyd Bağdadî tarafından dikkatle incelenmiştir. Serrac'ın da işaret ettiği gibi eğer Bâyezîd'in sağlıksız bir yönü bulunsaydı Cüneyd bu şathiyelerin akla ve nakle uygun bir yorumunu vermeye girişmezdi. (bk. Serrac, 423) Cüneyd bazan Bâyezîd'in bu sözleri aynu'l-cem ve

fena halinde iken söylediğini belirterek bu yönde yorumlar yapar. (bk. Sehlegî, 89) Fakat daha çok onun bu sözleri sülûklünün başlangıcında ve tasavvuf yolunu yeni tuttuğu sıralarda söylediğini ifade ederek: “Hâl, ulu ve işaretleri yüce olmakla beraber Bâyezîd mertebesinde olduğunu gösteren bir sözünü işitmedim”, “Bu sözler tevhidin en üst mertebesinde bulunanların sözleri değildir”. (Serrac, 479-461) Bununla beraber Cüneyd: “Bâyezîd'in aramızdaki yeri Cebrail'in melekler arasındaki yeri gibidir”, “Tevhid sahasında yürüyenlerin ulaştıkları son nokta Bâyezîd'in başladığı ilk noktadır”. (bk. Attâr, 160) Sözleriyle Bâyezîd'e olan hayranlığını dile getirir.

Şathiye, vecd ve sekr halindeki bir sûfinin büyüklüğünü öne sürüp meydan okumasıdır. Bâyezîd bunu yapmıştır. Fakat Şiblî de Bâyezîd'e karşı kendi büyüklüğünü öne sürüp ona meydan okumuş ve:

“Bâyezîd çağımızda yaşamış olsaydı çömezlerimizden birinin önünde müslüman olurdu”. (Serrac, 479, 480) demişti. Bu sözü söyleyen Şiblî'nin de bir çok şathiyeleri mevcuttur.

Cüneyd şöyle derdi: “Genç yaşta sûfiler zümresinin sohbetlerinde bulunur, sözlerini dinler ama dediklerini anlamazdım. Fakat gönlüm onları inkâr ve reddetme hastalığına yakalanmadı. Neye erdimse bu sayede erdim”. (Serrac, 475) Bu söz son derece doğrudur. Derin bir ruhî tecrübenin ürünü olan sûfilerin şathiyeleri zamanla az ya da çok anlaşılır hale gelmektedir. Bu sözleri anlamayanların ya da daha evvel edindikleri bilgilere aykırı bulanların hemen onları reddetmeye kalkışmaları yanlıştır.

İmam Rabbaniye göre doğru olan Bâyezîd'in “sübhânî” sözünü şeriatı aykırı görmemek ve vahdet-i Şuhud ile açıklamaktır. Zira onun gözünde Yüce Allah'tan başkası görünmez hale gelince, bu halin galebesi ve şiddetli etkisi altında iken bu sözü

söylemiş, Hak'tan başkasının varlığını görmemiştir". (Rabbânî, Mektubât, I, 56)

İbn Teymiye Peygamberlerin getirdikleri semavî kitaplarda yer alan, tarikat şeyhleri ve din alimleri tarafından anlatılan tevhidi bahis konusu ettikten sonra ama der bazı hal sahiplerine eksik bir fenâ hali içinde iken sekr ve gaybet hali hasıl olur ve onlar ondan başkasını göremezler. Sekr, fark görmeye engel olan bir vecd halidir. Bâyezîd böyle bir hal içinde iken "Subhânî", "cübbemin altında ancak Allah var" demiştir. Sekr ehlinin sözleri kapatılır, açılmaz, yerinde bırakılır, aktarılmaz. (Mecmuatu'r-resail ve'l-mesail, Beyrut, 1983, I, 176, Mecmuatu'r-resaili'l-kübra, Beyrut, 1972, I, 150) İbn Teymiye, Bâyezîd'in: "Yaratılanın yaratılandan meded umması (İstigase, istimdâd, şefa'at) batanın batandan meded umması gibidir". (I, 485) sözünü beğenir, her vesile ile bu söze dikkat çeker (Kutu'l-Kulub, II, 118)

İbnu'l-Cevzî Telbisu İblis'te (s. 323, 329, 335) Bâyezîd'in şathiyelerini sert bir dille eleştirir ama yine de onu mazur görmek için bir takım yorumlar yapmaktan geri durmaz. Sıfatu's-Safve'de (IV, 107) ise Bâyezîd'e geniş yer ayırır ve onu bir veli olarak tanıtır.

Bazı Sözleri

"Hakka giden yol nasıldır? O na nasıl ulaşılır?" sorusunu,

-Sen yoldan kalktın mı, Hakk'a erersin, diye cevapladı. (Bu yolda kendin kendine engelsin, kendini aş)

"Birçok pirlerin sözlerini işitiyoruz, bunlardan hiçbirini senin sözün kadar tesir etmiyor", diyenlere dedi ki:

-Onlar muamele safâsı deryâsında konuşuyorlar, bense lütuf sâfâsı deryâsında konuşuyorum. Onlar karışık söz söylüyorlar, bense hâlis söz söylüyorum, karışık olan karışığı temizlemez. Onlar;

-Sen ve biz, diyorlar. Bizse,

-(Yâ İlâhi! Yalnız) Sen! Sen! diyoruz.

“Cümle halkın sahip olduğu devletler kapınıza havale edilse buna güvenmeyiniz. Tüm devletsizlikler yolunuza konsa, ümitsiz olmayınız. Zira Ulu ve Yüce Allah'ın işi, “Kün feyekün” (Bakara, 2/11) (Allah bir şeyi diledi mi ona, “ol”, der o da hemen “oluverir”) iledir. Her kim kendine bakıp, ibadetini ihlâslı görür, keşf sahibi olduğunu hesap eder ve nefslerin en çirkefi olarak kendi nefsinin görmezse, hiçbir hesapta onun yeri yoktur.”

“Fazla arzu ile gönlünü öldüreni lanet kefenine sarıp nedamet toprağına gömerler. Arzulardan vazgeçme hali ile nefsinin öldüreni, rahmet kefenine sarıp selâmet zeminine gömerler.”

“Hakka eren, sırf (şer’î ahkâma ve müslümana) hürmeti muhafaza ettiği için ermiştir; yolda kalan, sırf hürmeti terkettiği için geri kalmıştır.”

“Kişi ne zaman Allah'a erer”? diyenlere, dedi ki:

-Ey miskin! Hiç Allah'a ermek diye bir şey olur mu?

“Eğer fânî iseniz, bu maksada ulaşmak için fenâ-ı evvel kâidesi üzerinde yürüyünüz. Aksi takdirde biliniz ki, şu salâh ve zühd, aleyhinize esen rüzgârdan başka bir şey değildir.”

Allah bir kimsenin yaptığı ibadetin sevabını yanına bırakırsa o kimse ibadet etmemiştir. Çünkü mücahede ile ibadet edenin sevabı peşin verilir.

Sordular:

-Kaç yaşındasın?

-Dört.

-Nasıl olur?

-Şöyle: Yetmiş yıl dünya perdelerinde (ve maddi hicablar arasında) bulundum. Ama dört senedir ki, Onu görüyorum, nasıl gördüğümü de sorma gitsin! (Çünkü anlatılamaz!) Perdeli geçen zaman ömürden sayılmaz ki!

“Yer ve gökte Hak’tan başka birini görmeyeceğin bir an yakalamak için çabala!” Yani bu suretle o bir nefesle tüm ömrünü iyileştirebilsin.

“Nefse, “Hadi Allah’a gidelim”, dedim, “Olur”, demedi. Bu yüzden onu bırakıp ben Hazret’e yalnız gittim.”

“Kalbimi semaya götürdüler, bütün melekûtün çevresini dolaşıp geri döndü. Kalbime sordum:

-Ne getirdin oradan?

-Mahabbet ve rıza! Zira orada padişah bu ikisiydi.

-Hakk’ı, O nun ilmiyle bilince (kendime hitaben), “Her şeyin olmak üzere eğer o sana kâfi değilse, hiçbir şey sana kâfi değildir”, dedim.

“Uzuvlarını hizmete soktuğumdan beri, ne zaman bir uzvum tembellik yapsa, onu koyup diğer uzvu hizmetle meşgul ederdim. Bâyezid, Bâyezid olana kadar iş böyle sürüp gitti”!

“Bedenime en ağır gelen ceza nedir, bilmek istedim! Gafletten daha beter hiç bir şey görmedim. Er-lere, bir zerre gafletin ettiğini cehennemin ateşi etmez!”

“Şu tasavvufî hayat asla taleple ele geçmez, ama onu ancak talep edenler ele geçirirler.”

“Şu kıssa (ve tasavvuf meselesi) için elem lâzımdır. Zira o, asla kalemden hâsıl olmaz!”

-Kul nefsinin kusurunu görüp halktan himmet beklemediği vakit, Hak onu himmeti kadar ve nef-sinden uzaklaşması nisbetinde kendine yaklaştırır.”

Nefs, bâtıldan başkasına meyletmeyen bir sıfat-tır.

“Neden açlığı medh-ü senâ ediyorsun?” diyenle-re,

-Çünkü, dedi, eğer Firavun aç olsaydı, “En büyük Rabbiniz benim” (Nâziat, 79/25), demezdi.

“Açlık, öyle bir buluttur ki, hikmet yağmurundan başka bir şey yağdırmaz.”

Ahmed b. Hadraveyh, şeyhe,

-Tevbenin nihayetine ulaşamıyorum, deyince, dedi ki:

-Tevbenin nihayetinin bir izzeti vardır ve izzet Hakk'ın sıfatıdır. Bir mahlûk bunu nasıl elde edebi-lir?

“Kibirli kişi, asla marifetin kokusunu koklaya-maz.” “Kibrin alâmeti nedir?” denilince,

-Onsekizbin âlemde, kişinin kendi nefsinden daha iğrenç bir nefis görmemesidir, dedi.

“Dünyanın ne kadar değeri vardır ki, bir kimse onu terk etmede bir kâr tasavvur edebilsin?”

“Tevekkül, hayatı bir güne ircâ edip (zihindeki) yârın fikrini silip süpürmektir.”

“Ondan razı olmamdaki kemâl o hadde ulaşmış-tır ki, eğer bir kulunu a'lây-ı iliyine çıkarsa, beni de yine ebedî olarak esfel-i sâfiline atsa, ben Allah'tan, o kuldan daha çok razı olurum.”

“Müslüman kardeşlerinize saygısızlık yapmanın ve onları horlamanın size verdiği zarar kadar günah zarar vermez.”

“Halkın Hak'tan en uzak olanı, ileriye işaret edip hayrı erteleyendir.

“Halkın Hakk'a en yakını, en fazla halkın yükünü çeken ve huyu hoş olandır.”

“Kimle sohbet edelim?” diye soranlara dedi ki:

-Hastalandığın zaman seni ziyarete gelen, kaba-hat işlediğin vakit nedametini kabul eden ve “Hakk'ın sende var,” diyebildiği hiçbir şeyi kendisinden gizlemediğin kimse ile.

Tesiri

Bâyezîd'in tasavvuf tarihinde geniş, sürekli ve güçlü bir etki alanı vardı. Bu tesir o hayatta iken başlar, giderek yayılır, Fastan Endonezya'ya, Kazandan Yemen'e kadar bütün İslâm alemini kaplar. Onun sözleri, vecizeleri, menkıbeleri, kerametleri, ahlâkî ve dinî davranışları bütün müslüman milletlerin şiiirinde ve nesrinde tekrarlanır, halka kadar iner.

Başlangıçta gerek Bistam'da, gerekse yolculuk yaptığı yerlerde görüştüğü sûfiler üzerinde derin tesirler bırakan Bâyezîd'in tasavvuf mirası özellikle yeğenleri, bunların çocuk ve torunları ile müridleri vasıtasıyla devam etmiştir. Kendi büyüklüğünü ortaya koymak için ondan “Bâyezîdcik” diye söz eden Hallac başta olmak üzere III/IX. asırdaki Horasan ve Irak sûfilerini etkilemiş, hatta Hallacı hazırlamış, melamet ve fütüvvet ehline örnek olmuştu. Daha sonraki yüzyıllarda ise Ebu Said Ebu'l-Hayr, Ebu'l-Hasan Harakânî, Gazalî, Ahmed Gazalî, Kadiul-kudât Hemedânî, Suhreverdî Halebî, Senaî, Attâr,

Camî, Mevlâna gibi ünlü mutasavvıflar başta olmak üzere pek çok tanınmış mutasavvıfı etkilemişti.

Gazalî gibi bir dahî bile tasavvufa yönelirken onun tesirinde kaldığını (bk. el-Munkız, trc. İst., 1960, s. 57) söyler. Suhreverdi Halebî ise Hikmetu'l-İşrâk'ta (bk. Mecmua-ı Musannefât-ı Şeyh-i İşrak, II, s. 12, 305) Sehl b. Abdullah Tusterî ve Hallac gibi Bâyezîd'i de eski İran'da var olan ilâhî hikmet akımının İslâm'daki temsilcisi olarak görür. (bk. Bu eser, s. Giriş, XIV.)

Mevlâna Mesnevî'de (bk. trc., II, 170, 555, IV, 146, 170, 496, 505, 519, I, 4, I, 234) Bâyezîd'in önemine dikkat çeker. Attâr, onu uzun uzadıya över, ondan önce hiç kimsenin tasavvufun manasını onun kadar açmadığını, bu alanda onun bayrağı en ileri noktaya götürüp diktiğini bildirir. (Attâr, 160) Attâr, Mantıku't-tayr, Musibetnâme, ilâhinâme, vuslatnâme ve Divanda Bâyezîd'e atıflar yapar. O, Hafız Şirazî, Şa'dî Şirazî gibi pek çok ünlü şairin ilham kaynağı olmuştur. Bu asrın seçkin bir düşünürü olan M. İkbâl de şiirlerinde, özellikle Mezamir-i Hak'ta Bâyezîd'in önemine işaret eder.

Tasavvuf çevrelerindeki önemini belirtmek maksadıyla ünlü sûfilere ögmek için "Asrın Bâyezîd'i idi." ifadesinin kullanıldığını hatırlatalım. Onun "Subhanî" sözü Arab, Acem, Türk, Ordu, Peştu ve Hind dillerinde büyük bir önemle hâlâ tekrarlanıp durmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulahak Ansari, Ebu Yazid al-Bistami's Description the Mystical Experience, Pakistan, 1983, C. VI, No: 2, s. 25-55.

Abdülkâdir Mahmûd, el-Felsefetu's-Sûfiyye Fi'l-İslâm, Kahire, 1966, s. 309.

Abdülhalim Mahmûd, Ebu Yezid Bistâmî, Kahire, 1979.

Abdurrah Subhani, a daring utterance of Ebu Yazid al-Bistami, Journal of the Regional Cultural Institute, Tahran, 1972, V, 1.

Affifî, Ebu'l-Alâ, et-Tasavvuf Sevretun Ruhiyye, Fi'l-İslâm, Kahire, 1966.

Ahmed Hilmi, Mirât-ı Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebu'l-Hasan el-Harakânî, İstanbul, 1319, s. 20-39.
Aynı müellif: Hadikatu'l-Evliyâ, İstanbul, 1318, s. 4-8.

Ancyclopedia of Religion and Ethics XII, 12a.

Araz, Nizihe, Anadolu Evliyalari, İstanbul, 1972, s. 389-396.

Arberrg, A.S.A. Bistami, Legend, JRAS, 1938, s. 89-91.

Attâr, Ferudiddin, Tezkiretu'l-Evliya, Tahran,

1364. Tercümeleri: a) Anonim, yayınlayan, O. Yavuz, Ankara, 1988, b) Sinan Paşa Tercümesi, Ankara, 1987, c) Süleyman Uludağ Tercümesi, İst. 1985.

Aynu'l-Kudâ Hemedâni Temhidât, Tahran, 1962, s. 521.

Baklî, Ruzbihân, Şerh-i Şathiyat, Tahran, 198...

Bâyezîd Bistâmî, Tahran, Mecelle-i Mihrab, 1345.

Bedevî, Abdurrahman, Şatahatu's-Sûfiyye, Kahire, 1949.

Câmî, Abdurrahman, Nafahatu'l-Üns, Tahran, 1337.

Fasih-i Ahmed, Mücmel-i Fasihî, I, 203, 645.

Gazalî, Ebu Hamid, el-Münkiz Mine'd-Dalâl, Beyrut, 1987, s. 61. Aynı Müellif, İhyâu Ulumid'din, Kahire, 1938.

ed-Deylemî, Ebu'l-Hasan, Siretu Şeyhi'l-Kebir Ebu Abdullah İbnu'l-Hafif, Ank. 1955.

Ebu Nuaym, Hilyetu'l-Evliyâ, Kahire, 1351.

Ebu Tâlib Mekkî, Kutu'l-Kulub, Kahire, 1960, II, 137-147.

Graham, T. Bayezid Bistami, the Falcon of Lave, Sufi, London, 1991, s. 32-35,

Hansârî, Muhammed Bakır, Ravzatu'l-Cennat, Tahran, 1887, V, 281.

Herevî, Abdullah Ensârî, Tabakâtu's-Sufiyye, Tahran, 1351.

Hücvirî, Keşfu'l-Mahcub, Tahran, 1338, Tercümesi, Hakikat Bilgisi, trc. S. Uludağ, İst. 1982.

- İbn Arabî, el-Futuhâtul-Mekkiyye, c. II, bab: 195.
- İbn Hallikan, Vefayâtul-Â'yân, Beyrut, 1969, II, 531.
- İbnul-Cevzî, Sıfatu's-Safve Haleb, 1973, IV, 107. Anı Müellif, Telbisu İblis, Kahire, 1340, s. 329-333.
- İbnu'l-İmâd, Şezeratu'z-Zeheb, Kahire, 150, I, 341.
- İbnu'l-Hacer, Lisanu'l-Mizan, Beyrut, 1971, III, 214.
- İbn Teymiye, Mecmuatu'r-Resâil ve'l-Mesail, Beyrut, 1983, I, 176; Mecmuu Fetava, II, 461.
- İmam Rabbanî, Mektûbât, İst. 1963, I, 56.
- İranica, IV, 183.
- İslâm Düşüncesi Tarihi, İst. 1990, I, 380, M. Hamidullah.
- Kasım Gani, Tarih-ı Tasavvuf der İran, Tahran, 1340, s. 445, 665.
- Kaşîfî, Ali b. Hüseyin, Reşehât, Kahire, 1307, s. 14.
- Kitâb-Şinâsi-i İran, Tahran, 1363 IV, 390.
- Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevazin, Risule, Kahire, 1966. trc. s. Uludağ İstanbul, 1981.
- Masumalişah, Tariiku'l-Hakaik II, 320, 328, 340.
- Mevlanâ, Mesnevi, trc. IV, 146, 496. -V, 274.
- Muhsin Keyânî, Tarih-i Hankâh der İran, Tahran, 1369, s. 572.
- Münavî, el-Kevakibu'd-Düriyye, Kahire, 1938, I, 244.

- el-Münevver, Esrâru't-Tevhid, Tahran, 1348, 20, 151, 256.
- Nabl, Muhammed Noo, The Great Persian Sufi Shaih Bayezid Bistami and his mystical Philosophy indo-iranica, 1969, s.70-86.
- Nicholson, A. Ritter, H. JRAS, 1938, 89. Is. An. II, 398-401.
- Nâsirî, Nâme-i Danişverân, Tahran, 1312, s. 94.
- Refî, Abdurrefi Hakikat, Sultanu'l-Arifin Bâyezîd-i Bistamî, Tahran, 1361/1983; Tarih-i İrfan u ârifân-i İran, Tahran, 1370, s. 291-326.
- Ritter, H.E.İ., I, 1247.
- Roger, Deladrière, Ebu Yezid Bistamî, Et Sin Eseneignement Spirituel, Arabica XIV, 1967. 76-89.
- Sadî, Bostan, trc. İst. 1943, s. 116. Wiesbaden, 1954.
- Sehlegî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ali es-Sehlegî (ö. 476/1083) Kitabu'n-Nûr min Kelimâtı Ebi't-Tayfûr veya Menakıb-ı Bistami, Kahire, 1949. Nşr. Abdurrahman Bedevî, Şatahatu's-Sûfiyye içinde s. 51-187)
- Semih Atıf ez-Zeyn, el-Bistamî, Beyrut, 1988.
- Schimmel, A. Tasavvufun Boyutları, İst. 1983, s. 52.
- Sezgin, GAS, I, 645.
- Şadravan Mecid, Şerh-ı ahvalu âsâr-ı Bâyezîd-i Bistamî, Tahran, Mecelle-i Mihrab, 1345.
- Şa'ranî, et-Tabakâtu'l-Kübra, Kahire, 1951, I, 68.
- Serrac, el-Luma, Kahire, 1960, 423, 479, 461.

Sühteverdi, Maktûl, Se Risâle ez Şeyh-ı İşrak, Tahran, 1397, s. 117.

Suhreverdi, Ebu'n-Necib, Adabu'l-müridin, Kudus, 1978.

Şehram Pazûkî, Dâiretu'l-Maarif-i Teşeyyu, II, 82.

eş-Şeybî, es-Sıla Beyne't-Tasavvuf ve't-Teseyyu, Beyrut, 1982, I, 33, 78.

Uludağ, Süleyman, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, V, 238.

Yağmaî İkbâl, Arif-i Nâmî Bayezid-i Bistami, Tahran, 1988,1989.

Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübela, XIII, 86. Aynı Müellif, Mizanu'l-İtidâl, II, 346.

Zerrinkob, Abdu'l-Hüseyn, cust ü cû der Tasavvuf, İran.